

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัย “ระบบทุนนิยมเครือญาติในการเมืองไทย ศึกษาเปรียบเทียบรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจรกับรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร” ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย ดังนี้

1. แนวความคิดว่าด้วยระบบทุนนิยมเครือญาติที่เป็นหลักสากลและของไทย
2. แนวความคิดว่าด้วยระบบอุปถัมภ์
3. แนวความคิดว่าด้วยความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนขุนนางและลักษณะโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของไทย
4. แนวความคิดว่าด้วยบทบาทและอิทธิพลของกลุ่มทุนทางการเมืองในประเทศไทย
5. แนวความคิดว่าด้วยการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ
6. ระบบทุนนิยมเครือญาติในสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร และ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวความคิดว่าด้วยระบบทุนนิยมเครือญาติที่เป็นหลักสากลและของไทย

1.1 แนวคิดทุนนิยม

จากความหมายกว้าง ๆ ของลัทธิทุนนิยมซึ่งหมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงกำไรเป็นสำคัญอย่างกว้างขวาง และนำทุนนั้นไปใช้หากำไรด้วยวิธีต่าง ๆ แนวคิดแบบทุนนิยม จึงจะดูจากลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ (อัสสัมจินพงศ์ ฉัตราคม 2532: 59)

1.1.1 การขยายตัวของความคิดแบบทุนนิยมซึ่งก็คือ ความปรารถนาในกำไรเป็นจุดสำคัญในชีวิต

1.1.2 การสะสมทุนและนำไปใช้เพื่อแสวงกำไร

1.1.3 การพัฒนาเทคนิคแบบทุนนิยม ได้แก่ การดำเนินการให้เกิดการสะสมทุนและการนำไปใช้ในธุรกิจเพื่อแสวงกำไร

ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม (Capitalism) บางแห่งเรียกว่า “ระบบเศรษฐกิจเสรี” (Free enterprise) หรือระบบเศรษฐกิจตลาด (Market Economy) เป็นระบบเศรษฐกิจที่ให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินได้อย่างกว้างขวาง และดำเนินธุรกิจได้อย่างเสรี โดยรัฐบาลแทรกแซงแต่น้อย ผู้ประกอบการธุรกิจเรียกว่า นายทุนหรือนายจ้าง รัฐบาลจะส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้ประกอบการดำเนินธุรกิจได้โดยสะดวก เพราะเป็นผู้ที่ก่อความมั่งคั่งให้แก่ประเทศ นายทุนจะต้องดำเนินการตั้งโรงงาน ซื้อเครื่องมือ เครื่องจักร วัตถุดิบ รวบรวมปัจจัยการผลิต ได้แก่ ทุน ที่ดิน แรงงาน ความรู้ ความสามารถของผู้ประกอบการเข้าด้วยกัน เพื่อผลิตสินค้าและบริการออกจำหน่ายให้แก่ผู้บริโภคโดยทั่วไป ทั้งภายในและภายนอกประเทศ รัฐบาลเปิดโอกาสให้เอกชน มีสิทธิเสรีภาพในการเลือกผลิตสินค้าและบริการ รวมทั้งการดำเนินการกิจการตามขีดความสามารถของแต่ละบุคคล เพราะในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจะมีการแข่งขันกันด้วยราคา (Price) ในตลาด โดยมีกำไร (Profit) เป็นสิ่งจูงใจ และเป็นแรงเสริมกระตุ้นให้มีการขยายการผลิต และคิดค้นวิธีการผลิตด้วยเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อลดต้นทุนการผลิต และผลตอบแทนที่สูงขึ้น ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจึงสร้างความมั่งคั่งร่ำรวยให้แก่ประเทศและตัวนายทุน (นายจ้าง ผู้ประกอบการ) นอกจากนี้ยังช่วยให้ประชาชนมีงานทำ มีรายได้สูงกว่าการกสิกรรม จึงเป็นที่นิยมชมชอบ ถ้าหลักการของนายทุนดีจะนำผลกำไรที่ได้มาจัดสวัสดิการให้แรงงาน มีความเป็นอยู่ที่ดี ระบบนี้ใช้ในประเทศอุตสาหกรรม เช่น สหรัฐอเมริกา เป็นต้น

ทุนนิยมในทางเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้น หมายถึง ระบบหนึ่งของสังคมมนุษย์ และในระบบหนึ่ง ๆ แห่งสังคมมนุษย์ย่อมมีส่วนสำคัญอยู่สามส่วน คือส่วนที่เป็นแบบแผนการผลิต (Mode of Production) ส่วนที่เป็นแบบแผนการเมืองและการปกครอง และส่วนที่เป็นแบบแผนทางวัฒนธรรม สามส่วนนี้สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ได้ แต่ละส่วนกำหนดซึ่งกันและกัน การเปลี่ยนแปลงในส่วนหนึ่ง จะส่งผลกระทบต่ออีกส่วนหนึ่งด้วย (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ 2524: 69)

ลักษณะที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2524: 70-71) กล่าวถึงลักษณะของระบบทุนนิยมโดยกว้างไว้ว่า วิธีการผลิตแบบทุนนิยมมีลักษณะพิเศษอยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก เป็นวิธีการผลิตที่มีบุคคลสองชนชั้นประจันหน้ากัน ประการที่สอง คือ วิธีการผลิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจสินค้า

ถ้าสรุปให้ลึกลงไปอีก ลักษณะพิเศษของการผลิตในระบบทุนนิยม มี 4 ประการ คือ

1. ในยุคทุนนิยมนั้นสินค้าทุกชนิดที่ผลิตขึ้นนั้นไม่ใช่ผลิตผลเพื่อใช้ (เอง) แต่ผลิตขึ้นเพื่อขายหากำไร และให้เป็นทีที่เข้าใจว่าระบบการผลิตเพื่อขายหากำไรดังกล่าวนี้ เป็นระบบการผลิต ซึ่งครอบคลุมชีวิตเศรษฐกิจของมนุษย์เราไว้อย่างสิ้นเชิง

2. ในยุคทุนนิยม ระบบการใช้เงินตราเป็นระบบหนึ่งซึ่งปฏิบัติกันโดยแพร่หลาย ในฐานะที่หน่วยเงินตรานั้นเป็นมาตรฐานแห่งมูลค่า เป็นมาตรฐานแห่งราคา เป็นสื่อแห่งการแลกเปลี่ยนและเป็นปัจจัยในการชำระหนี้

3. ในยุคทุนนิยม เอกชน และหรือการรวมตัวกันของเอกชนเข้าเป็นบริษัท และบริษัทเป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิต และมีอำนาจควบคุม วิชากรรมของผลิตผลทั้งหมดโดยทั่วไป ซึ่งปัจจัยในการผลิตนี้ คนงานเป็นผู้เข้าประกอบการใช้ให้เป็นประโยชน์ขึ้นมา และวิชากรรมของการผลิตนั้น คนงานก็เป็นผู้ดำเนินการ

4. ในยุคทุนนิยม ชนชั้นซึ่งเป็นผู้ผลิตที่แท้จริงกลายเป็น “คนงานรับจ้างผู้มีเสรี” คือเป็นผู้ซึ่งไม่ได้เป็นเจ้าของวัตถุและเครื่องมืออันจำเป็นสำหรับการผลิต และข้อสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เป็นผู้ซึ่งมิได้เป็นเจ้าของผลิตผลนานา บรรดาที่ผลิตขึ้นมาได้โดยแรงงานของเขานั้นเลย ผู้ผลิตที่แท้ของโลกกลายเป็น “ชนชั้นกรรมาชีพ” ไป

ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม มีลักษณะที่สำคัญ พอสรุปได้ดังนี้ (ทับทิม วงศ์ประยูร 2536: 157-159)

1. เอกชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต มีสิทธิและถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (Private Property)
2. เอกชนมีเสรีภาพในการเลือกผลิตสินค้าและบริการ ตามความสามารถและประสิทธิภาพของแต่ละบุคคล
3. ผู้ประกอบการธุรกิจจะเป็นผู้ตัดสินใจในการเสี่ยงว่าจะผลิตอะไร เพราะกลไกราคาจะเป็นสิ่งตัดสินใจและแก้ไขปัญหาในระบบเศรษฐกิจ
4. ผลตอบแทนในการดำเนินธุรกิจ หรือประกอบการ คือ กำไร ดอกเบี้ย และค่าเช่า จะเป็นสิ่งกระตุ้นและแรงเสริมให้มีการขยายกิจการ และคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ในการผลิต
5. ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกบริโภคตามรายได้ และความสามารถของแต่ละบุคคล
6. รัฐบาลจะไม่เข้าไปแทรกแซงหรือทำการแข่งขันกับภาคเอกชนในการประกอบธุรกิจ แต่จะสนับสนุน และอำนวยความสะดวกในการดำเนินกิจการในทางเศรษฐกิจ

จะเห็นได้ว่าในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รัฐบาลจะไม่เข้าไปควบคุมและแทรกแซงในกิจกรรมการผลิต จะให้สิทธิและเสรีภาพในการผลิตอย่างเต็มที่

ข้อดีของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เป็นระบบเศรษฐกิจที่ให้สิทธิและกรรมสิทธิ์แก่เอกชนในการถือครองทรัพย์สิน ทำให้นายทุนหรือนายจ้าง ผู้ประกอบการมีโอกาสได้แสดงความสามารถในการประกอบธุรกิจเต็มที่ เพราะผลตอบแทนคือกำไร เป็นความปรารถนาของบุคคลทุกคน จึงมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น ระบบเศรษฐกิจเสรี ระบบเศรษฐกิจเอกชน และระบบเศรษฐกิจตลาด แต่ถ้าจะพิจารณาให้ดีโดยเปรียบเทียบแล้วจะเห็นได้ว่า ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนี้ เป็นระบบที่ไม่มีการวางแผน (Unplanned Economy) เนื่องจากการตัดสินใจที่จะผลิตอะไร ผลิตอย่างไร และผลิตเพื่อใคร จะขึ้นอยู่กับกลไกของราคา (Price Mechanism) เอกชนมีสิทธิเลือก และตัดสินใจเต็มที่ ตราบเท่าที่ไม่ผิดกฎหมาย ส่วนดีของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ประชาชนทุกคน มีเสรีภาพในการผลิตสินค้าและบริการเต็มที่
2. ประชาชนทุกคน มีกรรมสิทธิ์ในการถือครองทรัพย์สิน
3. ประชาชนทุกคน มีสิทธิและเสรีภาพในการเลือกบริโภคอย่างเต็มที่
4. กลไกราคาของตลาด มีโอกาสได้ทำงานอย่างเต็มที่

ข้อเสียของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ให้เสรีภาพแก่เอกชนทั้งฝ่ายครัวเรือนและฝ่ายผลิต ประชาชนทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันในการประกอบอาชีพ การแสวงหารายได้ โดยรัฐบาลจะไม่เข้าไปแทรกแซง ในธุรกิจเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้เอกชนจะมีความคิดริเริ่ม ในการหาเทคนิคการผลิตใหม่ๆ ที่ช่วยลดต้นทุนการผลิตโดยกลไกราคาจะเป็นตัวกำหนดว่า ควรจะผลิตอะไร จะผลิตอย่างไร ผลิตเพื่อใคร ซึ่งกำไรจะเป็นสิ่งจูงใจในการลงทุนผลิต ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้เกิดข้อบกพร่อง พอสรุปได้ดังนี้

1. เกิดช่องว่างระหว่างชนชั้น เนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันในรายได้เพราะผู้มั่งคั่งมาก ก็จะทำการลงทุนได้มาก และได้รับผลตอบแทนสูง ทำให้เกิดปัญหาในการกระจายรายได้ไม่เท่าเทียมกัน กลุ่มที่มีการลงทุนก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คือคนรวยก็จะยิ่งรวยมากขึ้น ส่วนคนจนก็ยังคงจนต่อไป เพราะรายได้ที่เป็นตัวเงิน มีมูลค่าในการแลกเปลี่ยนน้อยลง จึงเกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของบุคคล คนร่ำรวยหรือนายทุนจะเป็นส่วนน้อย ประชาชนส่วนใหญ่จะยากจน เกิดการกระจุกตัวของรายได้ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองต่อไป

2. มีการใช้ทรัพยากรสิ้นเปลือง เนื่องจากเอกชนมีเสรีภาพในการผลิตจึงมีการใช้ปัจจัยการผลิตอย่างฟุ่มเฟือย ทำให้สิ้นเปลืองทรัพยากรมาก อนึ่งลักษณะการใช้เป็นการสนองความต้องการของคนกลุ่มน้อย ไม่ใช่ส่วนรวม เช่น มีสถานเริงรมย์ สำหรับคนร่ำรวยหรือผู้ที่มีรายได้สูง สินค้าที่อำนวยความสะดวกของผู้มีฐานะดี เป็นต้น

3. ในภาวะฉุกเฉิน เช่น อุบัติเหตุ ภัยธรรมชาติ เช่น เกิดวาตภัย หรือเกิดสงคราม ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์ได้ เพราะเอกชนได้ดำเนินการเศรษฐกิจโดยเสรี และทรัพยากรส่วนใหญ่เป็นของเอกชน ไม่สามารถนำมาใช้จ่ายในประโยชน์ส่วนรวม หรือเพื่อประเทศชาติได้

4. นายทุนหรือผู้ผลิตสินค้า มีโอกาสที่จะรวมตัวกันผูกขาดการผลิตสินค้าและบริการได้ง่าย เพราะรัฐไม่ได้เข้าไปแทรกแซงกิจการการผลิต ผู้ผลิตมีโอกาสที่จะขึ้นราคาสินค้าได้ตามใจชอบ และสามารถจะกดค่าแรงงานได้ แรงงานก็จะถูกเอารัดเอาเปรียบมากขึ้น เศรษฐกิจของประเทศก็จะยิ่งตกต่ำ เพราะนายทุนจะรวมตัวกันตั้งราคาสินค้าเองโดยไม่สนใจกลไกของราคาต่อไป ค่าจ้างแรงงานจะต่ำ แต่ราคาสินค้าและบริการจะสูง ประชาชนส่วนใหญ่จะได้รับความเดือดร้อน ภาวะเศรษฐกิจจะตกต่ำ เพราะคนส่วนใหญ่ของประเทศยากจน รวมทั้งรัฐบาลก็จะไม่มีรายได้มาพัฒนาประเทศ

1.2 ทุนนิยมในประเทศไทย

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2524: 72-94) ได้กล่าวถึงการขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทยไว้ว่า ระบบทุนนิยมในประเทศไทย ไม่มีร่องรอยในสมัยอยุธยา ในสมัยนั้นและก่อนหน้านั้น อำนาจทางเศรษฐกิจทั้งหมดของประเทศขึ้นอยู่กับพระคลังสินค้า หรือขึ้นอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์ คนไทยทุกคนอยู่ในฐานะเป็นไพร่ ไม่มีอิสระในชีวิต ไม่มีอิสระในการประกอบอาชีพตลอดปี

ในยุคกรุงศรีอยุธยา แบบแผนการผลิต หาได้มีส่วนใดที่แสดงลักษณะของทุนนิยมให้ปรากฏไม่ ถึงแม้ว่าจะมีชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขายมากมาย แต่ความสัมพันธ์ทางการผลิตในรูปของทุนนิยมก็ไม่ปรากฏ การค้ากับต่างประเทศผูกขาดโดยพระมหากษัตริย์ ปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือ “ที่ดิน” ถือว่าเป็นขององค์พระมหากษัตริย์จะพระราชทานให้ผู้ใด หรือจะไม่พระราชทานให้ผู้ใดก็ย่อมได้ แบบแผนทางการผลิตในยุคอยุธยาจึงเป็น “ระบบศักดินา”

ทุนนิยมเริ่มแตกหน่อที่กรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับการค้าตั้งแต่สมัย ร.1-ร.4 นั้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เอกชนใด ๆ ที่จะประกอบธุรกิจใด ๆ จำเป็นต้องขออนุญาตเสียก่อน ถึงจะสามารถประกอบกิจการนั้น ๆ นอกจากพระคลังสินค้าแล้ว ผู้ที่ได้รับอนุญาตในการประกอบ การค้าก็คือ พ่อค้าใหญ่ ๆ ชาวจีนและชาวสยาม

การที่ชาวจีนเป็นเสรีชน ไม่ต้องเป็นไพร่ตัวเอง ที่เปิดโอกาสให้ชาวจีน ประกอบ อาชีพได้เต็มเวลา และเมื่อชาวจีนเป็นคนต่างด้าวจึงไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเหมือนเจ้านายคนไทย จะมีที่ได้รับการแต่งตั้งบ้างเป็นบางคน ก็โดยบัญชาจากพระมหากษัตริย์ คนจีนจึงหันไปประกอบ อาชีพทางการค้า และมีเวลาเต็มที่ในการทำกิจการของตน จนสามารถเกิดกำไรสะสมขึ้นมาจาก การค้า เป็นต้นกำเนิดของเงินลงทุน แรกหน่อเศรษฐกิจของทุนการค้าและทุนอุตสาหกรรมในยุค ต่อ ๆ มา ส่วนคนไทยธรรมดาต้องไปเป็นไพร่ ไม่มีเวลาเป็นของตนเองพอที่จะทำกิจการค้าขายให้ เป็นล่ำเป็นสันได้

ในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ได้กล่าวถึงการค้าขายของคนจีนไว้ว่า ชาวต่างประเทศที่ไปมาค้าขายโดยมากก็เป็นจีน ซึ่งแสวงหาแต่กำไรในการค้าเป็นใหญ่ยอมบ่นอบ หมอบคลานถวายตัวพึ่งบุญผู้มีอำนาจและเป็นใหญ่ในบ้านเมือง ยอมที่จะทำการใด ๆ ให้พอใจ เจ้าเมือง ขอแต่ให้หากำไรได้โดยสะดวก จึงเข้ากับไทยได้ดี แต่ฝ่ายข้างฝรั่งไม่เป็นเช่นนั้น ประโยชน์ในการค้าขายก็อยากจะได้ และยังถือยศศักดิ์ วางกิริยาอาการจะขู่เจ้าของเมือง ก็เป็นอัน ยากที่จะทำให้เกิดความพอใจแก่ไทยได้อยู่โดยธรรมดา และเมื่อคนจีนมีโอกาสม้ามาค้าขาย ได้กำไร มีเงินมีทองขึ้นมา ก็ใช้กำไรใช้เงินนั้นเป็นเครื่องเบิกทาง โดยซื้อความสะดวก ซื้ออิทธิพลจากผู้มี อำนาจต่อไปอีก นี่สะท้อนให้เห็นว่า อำนาจเงินของคนจีน ได้เริ่มแผ่อำนาจครอบคลุมสังคมไทย มาตั้งแต่ตอนนั้นแล้ว (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 เล่ม 35)

ต่อมาใน พ.ศ. 2398 ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 เซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) ได้เข้ามาทำสัญญาค้าขายกับไทยในนามของสหราชอาณาจักร ซึ่งยุคนั้นกำลังแผ่อิทธิพล ล่าเมืองขึ้นต่าง ๆ ทั่วโลก สัญญาที่ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง เสนอให้สยามทำกับอังกฤษนั้น เป็นสัญญา ที่สยามเสียเปรียบ เป็นสัญญาที่ก่อให้เกิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทำให้เมืองไทยกลายเป็น ประเทศกึ่งเมืองขึ้น แต่เนื่องจากด้านอิทธิพลของอังกฤษไม่ไหว จึงต้องยอมทำสัญญา สัญญานี้มี ทั้งหมด 12 ข้อ กล่าวโดยสรุป ก็คือ ต้องยินยอมให้คนอังกฤษเข้ามาลงทุนทำมาค้าขายในประเทศ ไทยได้อย่างเสรี ให้เก็บภาษีขาเข้าได้ร้อยละ 3 นำฝิ่นเข้าได้เอง มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน อาคารและ ที่ดินได้ทุกแห่ง ยกเว้นบริเวณ 4 ไมล์ ห่างจากพระราชวัง นอกจากนั้นสัญญาทำนองเดียวกันนี้ ไทยก็ต้องทำกับประเทศต่าง ๆ อีก 14 ประเทศ คือ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก ปอร์ตุเกส เนเธอร์แลนด์ รัสเซีย สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยี่ยม อิตาลี ออสเตรีย ฮังการี สเปน และญี่ปุ่น

จากผลการทำสัญญา ทำให้การผูกขาดการค้าโดยพระคลังสินค้าถูกยกเลิกโดยสิ้นเชิง อำนาจของระบบศักดินา ถูกทำลายลงไปหลายส่วน จากนั้นการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของบรรดานายทุนต่างชาติก็เริ่มแผ่ขยายอย่างรวดเร็ว บริษัทเหล่านี้ คือกลุ่มบริษัทลงทุนข้ามชาติ (Transnational Corporation) ยุคแรกในประเทศไทย จากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้ จึงสรุปได้ว่า “ทุนนิยม” เริ่มต้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ และเริ่มจากทุนนิยมต่างชาติหรือจักรวรรดินิยม

เมื่อมีบริษัทนายทุนการค้าขนาดใหญ่ เข้ามาลงทุนในประเทศ บริษัทเหล่านี้ก็ย่อมต้องการกรรมกร เมื่อมีบริษัทอุตสาหกรรมขนาดใหญ่คือ โรงสี บริษัททำไม้ เข้ามาลงทุนในประเทศ บริษัทเหล่านี้ก็ย่อมต้องการกรรมกรทำการผลิตในอุตสาหกรรม นี่คือการกำหนดให้เกิดกรรมกรหรือกำหนดชนชั้นกรรมกรมาขึ้นในประเทศไทย

สรุปได้ว่า ทุนนิยมยุคเริ่มต้นในเมืองไทยนั้น เกิดจากนายทุนสองกลุ่ม คือ นายทุนต่างชาติหรือนายทุนจักรวรรดินิยม และนายทุนคนจีนภายใต้การมีของขุนนาง กิจการของนายทุนกลุ่มนี้ได้แผ่ขยายเติบโตขึ้นตามลำดับตลอดมา ในขณะที่นายทุนคนไทยยังไม่มี มีแต่นายทุนขุนนางที่ใช้อำนาจหน้าที่ของตนเองแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เราเรียกคนประเภทนี้ว่า นายทุนราชการ (Bureaucratic Capitalist) หรือพวกนายทุนขุนนาง

สมัยรัชกาลที่ 5 กับยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2411- 2475) ในช่วงนี้ก็คือช่วงการเติบโตอย่างรวดเร็วของกลุ่มนายทุนจักรวรรดินิยม นายทุนขุนนาง และนายทุนคนจีน ภายใต้การมีของขุนนาง บรรดานายทุนการเงิน ทั้งนายทุนจักรวรรดินิยม และนายทุนคนจีน ต่างก็ตั้งธนาคารกันขึ้นมามากมายถึง 10 ธนาคาร เป็นธนาคารต่างชาติ 7 ธนาคาร เป็นธนาคารของกลุ่มขุนนางแท้ ๆ และธนาคารของคนจีนในเมืองไทย 3 ธนาคาร

กิจการของนายทุนจักรวรรดินิยมเติบโตได้ เพราะมีความรู้มีเทคโนโลยี และที่สำคัญมีอำนาจที่จะบีบบังคับให้รัฐบาลยอมตามเงื่อนไขของตน แต่กิจการของขุนนางเติบโตได้ เพราะมี “อำนาจและอิทธิฤทธิ์ในประเทศ” ส่วนกิจการของนายทุนคนจีนเติบโตขึ้นมาได้ ก็เพราะอาศัยการมีของพวกขุนนาง

ในขณะที่นายทุนต่างชาติได้แทรกซึมเข้าไปในกิจการสำคัญ ๆ ทางเศรษฐกิจและในขณะที่นายทุนคนจีน ได้พัฒนาตนเองเป็นนายทุนพาณิชย์มากขึ้นเรื่อย ๆ นายทุนคนไทยยังมองแทบไม่เห็นตัว นายทุนคนไทยเริ่มจะมีเป็นกลุ่มเป็นก้อนขึ้นมาบ้างใน พ.ศ. 2468 ในช่วงที่นายทุนพาณิชย์ของคนไทยได้กำเนิดขึ้นเป็นรูปเป็นร่างนี้ กลุ่มนายทุนพาณิชย์คนจีนได้พัฒนาไปมากแล้ว ภายใต้การมีของศักดินา และเคียงคู่ไปกับนายทุนต่างชาติ โดยนายทุนสองกลุ่มนี้มีผลประโยชน์ร่วมกัน คือ นายทุนจักรวรรดินิยม มักจะเป็นนายทุนอุตสาหกรรมหรือไม่ก็เป็นนายทุนพาณิชย์

ขนาดใหญ่ ขณะที่นายทุนพาณิชย์คนจีนเป็นนายทุนพาณิชย์ระดับที่เล็กกว่าเป็นที่รวบรวมสินค้าให้นายทุนจักรวรรดินิยม และเป็นผู้นำสินค้าจากประเทศจักรวรรดินิยมออกจำหน่ายในตลาดทั่วประเทศ นายทุนคนจีนที่เป็นนายทุนอุตสาหกรรมก็เริ่มมีมากขึ้นแล้ว เช่น เป็นเจ้าของโรงสี โรงเลื่อย เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2475 เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนั้น ก็หาได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการผลิตอย่างกว้างขวางไม่ อิทธิพลของระบบศักดินา นายทุนจักรวรรดินิยมและอิทธิพลของขุนนาง นายทุนจีนภายใต้การมีของขุนนาง ยังคงครอบคลุมระบบเศรษฐกิจการเมืองไทยต่อมาอย่างมั่นคง โดยเฉพาะนายทุนต่างชาติ นายทุนขุนนาง นายทุนคนจีนภายใต้การมีของขุนนาง กลับยิ่งเข้มแข็งเติบโตขึ้นอีก โดยเฉพาะนายทุนการเงิน ที่เป็นรากเหง้าของการผูกขาดเศรษฐกิจไทย ได้เริ่มก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาในยุคนี้ ภายใต้การมีของพวกขุนนาง และภายใต้การมีของเจ้านายศักดินา อาทิ ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ และธนาคารกรุงเทพ จำกัด

นอกจากนั้น บรรดานายทุนพาณิชย์คนจีน ที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ก็ได้แผ่ขยายไปยังกิจการต่าง ๆ ทุกสาขา เช่น ในกิจการค้าเพชรพลอย พ่อค้าคนจีนสามารถควบคุมกิจการการค้าเพชรพลอยได้ทั่วกรุงเทพ ในกิจการโรงแรมและการท่องเที่ยว โรงแรมใหญ่ ๆ และสำนักงานบริหารการท่องเที่ยวใหญ่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย เป็นต้น ด้านสินค้าอื่น ๆ เช่น น้ำแข็ง กาแฟ สุรา ภัตตาคาร ฯลฯ เหล่านี้ ล้วนแต่เติบโตขึ้นมาอย่างรวดเร็ว โดยการดำเนินงานของนายทุนคนจีน ภายใต้การมีของขุนนาง กลุ่มพ่อค้าคนจีนที่มีบทบาทต่อเศรษฐกิจไทยมากที่สุดก็คือ “กลุ่มพ่อค้าข้าว” ซึ่งได้เกาะกลุ่มรวมตัวกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 มาแล้ว ส่วนบรรดาประเทศจักรวรรดินิยมต่าง ๆ ต้องกระโจนเข้าสู่สนามรบในสงครามโลกครั้งที่สอง การขยายบทบาทของบริษัทและนายทุนจักรวรรดินิยมตะวันตกจึงอ่อนแอลงไปบ้าง แต่ในช่วงนั้น ญี่ปุ่น กลับเป็นประเทศที่ขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจเข้ามาในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว

แม้ว่าการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. 2475 จะไม่ได้เปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากหน้ามือเป็นหลังมือก็ตาม แต่ก็ได้ลดอิทธิพลของศักดินาในแบบแผนการผลิตลงไประดับหนึ่ง แต่จักรวรรดินิยมรายใหม่ คือ ญี่ปุ่น กลับเพิ่มบทบาท เพิ่มอิทธิพลของตนในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว จนจักรวรรดินิยมรายเก่า คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส และประเทศในยุโรปอื่น ๆ ค่อยลดอิทธิพลลงไปอย่างมาก ขณะเดียวกันก็ได้เกิดชนชั้นนายทุนทำหน้าที่แสวงประโยชน์ร่วมกับจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นขึ้นอย่างรวดเร็ว

โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่ พ.ศ. 2481 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ขึ้นมารองอำนาจได้นำลัทธิผู้นำหรือลัทธิ “เผด็จการชาตินิยม” มาใช้กับสังคมไทย จอมพล ป. สนับสนุนญี่ปุ่นเต็มที่ ยิ่งทำให้อิทธิพลของญี่ปุ่นในยุคนั้นอยู่เหนืออิทธิพลของจักรวรรดินิยมอื่น ๆ และยังทำให้มีนายทุนนายหน้าของญี่ปุ่นมากขึ้น เมื่อได้สถาปนารัฐเผด็จการชาตินิยมขึ้นมาแล้ว จอมพล ป. ก็พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับระบบเผด็จการชาตินิยมของตนด้วย จึงพยายามลดอำนาจทางเศรษฐกิจของคนต่างชาติและสร้างระบบเศรษฐกิจชาตินิยมขึ้นมาโดยสร้างรัฐวิสาหกิจ ที่ควบคุมโดยรัฐ กีดกันคนต่างชาติไม่ให้มีอิทธิพลในวิสาหกิจนั้น โดยการจัดตั้ง “บริษัทไทยนิยม” ขึ้นมา จากนั้นค่อย ๆ ขยายจัดตั้งบริษัทจังหวัดต่าง ๆ ขึ้นมา จากโครงสร้างของกลุ่มบริษัทไทยนิยมและบริษัทจังหวัดนี้ สรุปได้ว่า ในด้านการค้าระหว่างประเทศแล้ว รัฐบาลเผด็จการชาตินิยม วางแผนที่จะผูกขาดการค้าโดยรัฐ นอกจากนี้ก็ยังมีวิสาหกิจของรัฐ ถึงวิสาหกิจของรัฐอีกมากมาย วิสาหกิจแต่ละแห่งจะมีคนของรัฐบาลเผด็จการชาตินิยมเข้าไปควบคุม เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาล

ตั้งแต่ พ.ศ. 2484-2488 ประเทศไทยตกอยู่ในสถานการณ์ของสงครามโลก จากจุดนี้เองที่สหรัฐอเมริกามีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับประเทศไทย และสามารถแผ่อิทธิพลครอบคลุมประเทศไทยได้มากที่สุด ยิ่งกว่าจักรวรรดินิยมใด ๆ ในยุคต่อ ๆ มา ดังนั้นในยุคนี้ ทุนนิยมจากสหรัฐอเมริกา ก็ได้เข้ามาทำให้ระบบทุนนิยมในประเทศไทยขยายตัวออกไปอีกก้าวหนึ่ง

นโยบายของจอมพล ป. ที่นำมาใช้ทั้งหมด กล่าวได้ว่า ทำให้ทุนนิยมในประเทศไทยพัฒนาขึ้นอีกก้าวหนึ่ง บรรดาพ่อค่านายทุนหลายกลุ่มเติบโตเป็นปีกแผ่นมั่นคงภายใต้การคุ้มครองของพวกขุนนาง ดังนั้นทุนนิยมที่เติบโตขึ้นมานี้ จึงเป็น “ทุนนิยมขุนนาง” และภายใต้ระบบทุนนิยมขุนนางผู้ที่ร่ำรวยมหาศาลโดยไม่ต้องลงทุนอะไรก็คือขุนนาง ส่วนพวกพ่อค่านายทุนผู้ดำเนินการธุรกิจก็ได้สิทธิ ได้อำนาจผูกขาดสร้างกำไรให้กิจการได้มากขึ้น

บริษัทโรงงาน ที่ดำเนินการผลิตในรูปแบบของระบบทุนนิยมนั้นได้เกิดขึ้นมากมายในยุคนี้ มีทั้งโรงงานที่เติบโตขึ้นภายใต้อิทธิพลของขุนศึก ขุนนางและโรงงานของจักรวรรดินิยม ภายใต้ระบบทุนนิยมขุนนางที่พัฒนายิ่งขึ้นตามลำดับ รูปแบบการผลิตของทุนนิยมก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นตามลำดับ ชนชั้นกรรมาชีพไทยก็ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นตามลำดับด้วยเช่นกัน อันเป็นรากเหง้าของทุนนิยมไทยในลำดับต่อมา

ในช่วง พ.ศ. 2500-2516 เป็นยุคที่ทุนนิยมไทยพัฒนาภายใต้พันธมิตร 3 กลุ่ม คือ ทหาร ทุนต่างชาติ และทุนท้องถิ่น ในทางการเมืองยุคนี้ปกครองอย่างเผด็จการ มีผู้นำที่สำคัญ 2 คน คือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์และจอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลสฤษดิ์ อ้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจอยู่ที่คำว่า “พัฒนา” “ความมั่นคงของชาติ” คำว่า “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” ก็ถูก

นำมาใช้เพื่ออ้างความชอบธรรมของการใช้อำนาจรัฐและของตนเองตลอดเวลา คำขวัญ “งานคือเงิน เงินคืองานบันดาลสุข” กลายเป็นเป้าหมายในการพัฒนาในยุคนี้ อำนาจนิยมเมื่อใช้กับการพัฒนาทุนนิยม ลักษณะของการพัฒนาจะเป็นลักษณะไม่อิสระ ทุนจะพึ่งพิงกับรัฐ เป็นทุนนิยมแบบบังคับ หรือที่เรียกว่า แบบสังการ “การพัฒนา” ถูกใช้แทนคำว่า “ชาติ” โดยเผด็จการใหม่ การพัฒนาในยุคนี้ไม่ใช่กระบวนการของประชาชน แต่เป็นการพัฒนาที่ถูกกำหนดจากรัฐ รัฐเป็นผู้จัดการให้เป็นไปตามแนวทางที่รัฐวางแผน แผนการพัฒนาก็ถูกกำหนดจากภายนอกโดยสหรัฐอเมริกาและธนาคารโลกเป็นผู้ออกแบบและวางแผนให้ตั้งแต่ต้น พ.ศ. 2502 มีการจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ต่อมาใน พ.ศ. 2504 ก็มีการประกาศใช้แผนพัฒนาฉบับที่ 1 หลักแนวคิดของการวางแผนพัฒนาฯ คือการเปิดประเทศเพื่อรองรับการเข้ามาลงทุนของต่างประเทศ หันกลับไปใช้ระบบทุนนิยมที่เปิดให้แก่นักลงทุนจากต่างประเทศ ลดบทบาทของรัฐในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมบทบาทของเอกชนให้ลงทุนมากขึ้น (พรณี บัวเล็ก 2543: 33-34)

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2524) ได้กล่าวถึงการเติบโตในช่วง พ.ศ. 2500-2516 ว่าในยุคนี้ มีนโยบายตรงข้ามกับยุคเผด็จการชาตินิยม เพราะมีนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ นี่เป็นเครื่องมืออันวิเศษที่ดึงดูดให้นักลงทุนจากต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศไทย และนี่คือการส่งเสริมระบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมแขนงต่าง ๆ รัฐบาลจึงได้ทำการกู้เงินจากต่างประเทศ มาสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน เขื่อน ไฟฟ้า ประปา เป็นต้น ถือได้ว่าช่วงนี้เป็นการร่วมมือกันหาผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มทุนนิยมขุนนางกับทุนนิยมต่างชาติหรือจักรวรรดินิยม

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2549: 20-28) กล่าวว่า ทุนนิยมไทยมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่สุดในรอบ 40 ปี นับเนื่องจาก พ.ศ. 2500 ซึ่งเราได้เห็นการเติบโตแบบก้าวกระโดดมาโดยตลอด โดยธุรกิจแบบครอบครัว เป็นลักษณะเด่นของทุนนิยมไทย 40 ปีที่ผ่านมาถือได้ว่าเป็น “ยุคทองของบริษัทรอบครัวไทย” ลักษณะที่สำคัญของยุคนั้น คือ ความเป็นธุรกิจถึงผูกขาดที่ได้รับการคุ้มครองจากภาครัฐ ธุรกิจแนวหน้ามีครอบครัวไม่กี่ตระกูลเป็นเจ้าของ สามารถเข้าถึงแหล่งทุนที่มีจำกัดจากธนาคาร ได้รับเทคโนโลยีสมัยใหม่จากการร่วมทุนกับบริษัทข้ามชาติ เข้าถึง “ค่าเช่า” ในรูปแบบของใบอนุญาตและเงินอุดหนุนจากรัฐบาล แทบทุกกลุ่มสร้างเส้นสายในระบบราชการและการเมืองเป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ทั้งนี้เพื่อทำให้การเอื้อประโยชน์จากภาครัฐเป็นไปได้โดยง่าย

ในช่วงก่อนวิกฤต พ.ศ. 2540 บริษัทข้ามชาติต้องดำเนินการอยู่ในกรอบกฎหมาย และหลักปฏิบัติซึ่งรัฐบาลกำหนดและบังคับใช้ และยังมีข้อห้ามไม่ให้ดำเนินกิจการหลายอย่าง โดยเฉพาะในภาคบริการ ดังนั้น บริษัทข้ามชาติจึงต้องร่วมทุนกับนักธุรกิจหรือกลุ่มทุนไทย ภายใต้ระบบอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งทุกกลุ่มมีการสร้างเส้นสายในระบบราชการและการเมืองเป็นความสัมพันธ์

เชิงอุปถัมภ์ กระบวนการสะสมทุนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และด้วยความร่วมมือจากบริษัทข้ามชาติทำให้ขยายขยายการลงทุนไปยังต่างประเทศ แสดงให้เห็นระดับการพัฒนาของทุนนิยมไทยที่เติบโตขึ้น แต่ก็ยังเป็นส่วนน้อย

สำหรับภาวะทางการเมือง ช่วงก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ยังมีช่องว่างระหว่างนักธุรกิจกับนักการเมือง คือนักธุรกิจกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งยังไม่ได้เข้าควบคุมอำนาจทางการเมืองอย่างเต็มที่ ทำให้กลุ่มทุนต่าง ๆ สามารถแข่งขันกันเพื่อเข้าถึงสิทธิพิเศษต่าง ๆ จากรัฐบาลได้

วิกฤตเศรษฐกิจเมื่อ พ.ศ. 2540 เป็นมหันตภัยสร้างความเสียหายให้แก่กลุ่มทุนไทยอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ทุนไทยบางกลุ่มได้รับผลกระทบมาก บางกลุ่มก็ได้รับน้อย กลุ่มที่ไม่ค่อยได้รับผลกระทบก็มีแต่น้อยราย ได้แก่ กลุ่มที่มีเงินสดสำรองไว้มากและมีหนี้สินน้อย

ช่วงหลัง พ.ศ. 2540 เมื่อหลาย ๆ ธุรกิจอยู่ในภาวะล้มละลาย บริษัทครอบครัวไทยจำนวนน้อยที่อยู่รอด และบริษัทข้ามชาติยักษ์ใหญ่จำนวนมากอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบ จึงสามารถกว้านซื้อและควบรวมกิจการกับธุรกิจที่ประสบปัญหา ผลก็คือ เกิดการกระจุกตัวของสินทรัพย์ในมือของบริษัทครอบครัวไทยจำนวนน้อยที่อยู่รอด และในมือบริษัทข้ามชาติยักษ์ใหญ่จำนวนหนึ่งได้เข้าทะลุทะลวงเศรษฐกิจไทยได้สำเร็จ วิกฤต พ.ศ. 2540 ถือเป็นจุดเปลี่ยนของทุนนิยมไทยอย่างชัดเจนคือ การลดบทบาทของธุรกิจครอบครัวไทยในกิจการธนาคารพาณิชย์ อุตสาหกรรมและการบริการอื่น ๆ และทำให้บริษัทข้ามชาติเข้ามาครอบงำอุตสาหกรรมที่สำคัญแทน

1.3 ทุนนิยมเครือญาติ

วิทยากร เชียงกุล และพรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม (2547: 59) ให้ความหมายของทุนนิยมเครือญาติ ไว้ว่า เป็นทุนนิยมแบบเล่นพวก ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในเอเชียและที่อื่น ๆ ซึ่งการทำสัญญาทางธุรกิจหรือการแต่งตั้งบุคคลขึ้นอยู่กับเครือญาติและพรรคพวกมากกว่าโดยการแข่งขันประมูลอย่างเป็นธรรมหรือโดยการพิจารณาจากความสามารถอย่างแท้จริง

ทุนนิยมเครือญาติ เป็นการเชื่อมโยงของคนที่ร่ำรวยด้วยการอาศัยความสัมพันธ์เครือญาติ อันทำให้เกิดการไหลเข้าของความร่ำรวยมาสู่กลุ่มย่อย

(http://encarta.msn.com/dictionary_561538450/crony_capitalism.html)

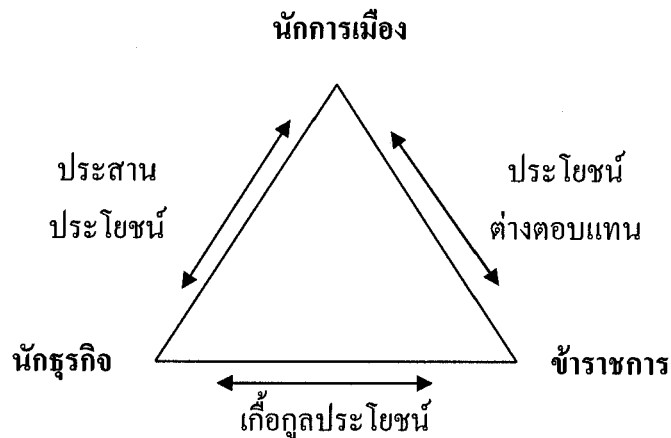
ทุนนิยมเครือญาติ เป็นสังคมของนายทุนที่อยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างนักธุรกิจและรัฐ แทนที่ความสำเร็จจะถูกกำหนดด้วยการตลาดเสรีและกฎหมายแต่การประสบความสำเร็จของธุรกิจขึ้นอยู่กับการเล่นพรรคเล่นพวกที่ถูกรัฐบาลควบคุมซึ่งอยู่ในรูปของการเอื้อประโยชน์ด้วยมาตรการทางด้านภาษี การได้รับอนุญาตจากรัฐบาลและการให้ความช่วยเหลือด้านอื่น ๆ ทั้งนักสังคมวิทยาและนายทุนมีความคิดเห็นต่อการเติบโตของทุนนิยม

เครือญาติแตกต่างกัน โดยนักสังคมวิทยาเชื่อว่าทุนนิยมเครือญาติคือ ผลที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ของทุนนิยมที่บริสุทธิ์ ความเชื่อของพวกเขาเห็นว่านักธุรกิจหรือรัฐบาลใช้อำนาจไปในแนวทางเดียวกัน นั่นคือ การสร้างเครือข่ายระหว่างรัฐบาลและธุรกิจที่มีการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ส่วนอีกด้านหนึ่งนายทุนเชื่อว่า ทุนนิยมเครือญาติเป็นการพัฒนาเพื่อควบคุมทุกอย่างภายในรัฐจากความจำเป็นของรัฐบาลเอง ความคิดอันนี้เป็นความจริงที่ปรากฏให้เห็นในลัทธิเศรษฐกิจคอมมิวนิสต์จีนและลัทธิคอมมิวนิสต์ทุนนิยมของรัสเซีย (<http://www.investopedia.com/terms/c/cronycapitalism.asp>)

ทุนนิยมเครือญาติ เป็นเศรษฐกิจทุนนิยมที่ความสำเร็จของธุรกิจขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างนักธุรกิจและสถาบันรัฐ ตามแนวคิดของตลาดเสรี โดยอยู่ในรูปแบบของการแจกจ่ายของให้ถูกต้องตามกฎหมาย โดยรัฐบาลเป็นผู้อนุญาต เช่น การอนุญาตสัมปทาน การให้สิทธิลดหย่อนภาษี ทุนนิยมเครือญาติจะเกิดขึ้นเมื่อ การเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องกับธุรกิจ และความสัมพันธ์อันแนบแน่นของนักธุรกิจกับการเมือง โดยอาศัยมิตรภาพของตัวเองและครอบครัว เพื่อให้ได้มาซึ่งการครอบครองเศรษฐกิจและการเมือง

(http://en.wikipedia.org/wiki/Crony_capitalism)

จากการศึกษาของ เจฟฟรีย์ ซาคส์ (Jeffrey Sachs) เรื่องทฤษฎีกระต่ายตื่นตูม (Panic Theory) พบว่า ความตื่นตระหนกที่ทำให้เกิดเศรษฐกิจตกต่ำและภาวะเงินฝืดของโลกที่ผ่านมา คือความตื่นตระหนกทางการเงิน และเมื่อใด ความตื่นตระหนกหมดไปเศรษฐกิจก็จะฟื้นตัว แต่จะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับรากฐานเศรษฐกิจของแต่ละประเทศนั้น ว่าดีเลวอย่างไร และรวมถึงพฤติกรรมอันตราย (moral hazard) ซึ่ง พอล ครูกแมน (Paul Krugman) ได้ศึกษาพฤติกรรมอันตรายซึ่งพอสรุปผลการศึกษานี้ใน 2 ประเด็น คือ (1) พฤติกรรมอันตรายที่เป็นภัยต่อผู้ประพฤติดังกล่าว คือ ความประพฤติไม่สุจริต คอรัปชัน การฉ้อราษฎร์บังหลวงไม่เป็นไปตามเกณฑ์ การปลอมปนสินค้า เป็นต้น (2) พฤติกรรมอันตรายที่เป็นภัยต่อสังคมและประเทศชาติ คือ การสมคบกันระหว่างนักการเมือง นักธุรกิจและข้าราชการ เพื่อผลประโยชน์ของพวกเขาที่เรียกว่า “สามเหลี่ยมเหล็กแห่งการคอรัปชัน” (Iron Triangle of Corruption) ในลักษณะการประสานประโยชน์ การเกื้อกูลผลประโยชน์และประโยชน์ต่างตอบแทน ทุนนิยมพวกนี้เรียกว่า “ทุนนิยมพวกพ้อง” (ธารงศ์อุดมไพจิตร ม.ป.ป.: 16) ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 การสมคบกันระหว่างนักการเมือง นักธุรกิจและข้าราชการ

ที่มา: ชำรงค์ อุดมไพจิตรกุล (ม.ป.ป.) การพัฒนาความรู้ด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศ จาก

<http://www.apecthai.org>

จะเห็นได้ว่าระบบทุนนิยมเครือญาติ เป็นระบบทุนนิยมที่สามารถยึดกลไกอำนาจรัฐ และใช้กลไกเหล่านั้นรักษาผลประโยชน์ แสวงหาโอกาส ตลอดจนสร้างกลไกรับรองให้มีความชอบธรรมโดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือเข้าไปยึดกุม ผูกขาด โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ได้เปรียบเพื่อผลประโยชน์ของพวกเขา ซึ่งการทำสัญญาทางธุรกิจหรือการแต่งตั้งบุคคล ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางเครือญาติและพรรคพวก

ดังนั้น จากการให้ความหมายดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ระบบทุนนิยมเครือญาติ หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่การเป็นเจ้าของกิจการและทรัพย์สิน ตลอดจนการประกอบการและจัดการทางธุรกิจอยู่ในกลุ่มนายทุนที่เป็นพวกพ้องเครือญาติเดียวกัน โดยอาจมีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิตหรือเกี่ยวดองกันทางการสมรส โดยกลุ่มนายทุนนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะแสวงหาผลประโยชน์หรือครอบงำทางเศรษฐกิจเพื่อวงศ์ตระกูล หรือเพื่อบุคคลที่เป็นวงศ์วานญาติ โดยการดำเนินการที่จะยึดกลไกทางการเมืองของรัฐที่ควบคุมหรือสามารถอำนวยความสะดวกทางเศรษฐกิจให้แก่พวกพ้องของตนได้

สำหรับกลุ่มเครือญาติ ไพเคอร์ (อ้างถึงใน ศิราพร จิตะฐาน 2544: 244-245) ได้นิยามลักษณะของกลุ่มเครือญาติไว้ว่า

1) เป็นการรวมกลุ่มในระดับครอบครัว ไม่ใช่ระดับปัจเจกบุคคล จะประกอบด้วยครอบครัวอย่างน้อย 2-4 ครอบครัว

2) เป็นการรวมกลุ่มแบบชั่วคราว และระยะเวลาของเครือข่ายของกลุ่มเครือญาติ มักจะไม่ยาวนานกว่าหนึ่งชั่วคน

3) สมาชิกของกลุ่มเครือญาติเดียวกันมักประกอบด้วยคนที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดในสองชั่วอายุคน

4) จุดสำคัญของการเป็นสมาชิกของกลุ่มเครือญาติเดียวกันอยู่ที่การแลกเปลี่ยนทรัพยากรและการช่วยเหลือกันในกลุ่ม

5) กลุ่มเครือญาติหนึ่ง ๆ มักจะประกอบด้วยกลุ่มบ้านที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน

ณรงค์ พ่วงพิศ (2547: 92) ได้กล่าวถึงระบบเครือญาติว่า เกิดจากการแต่งงานของบุคคลสองคน ญาติพี่น้องของบุคคลทั้งสองก็จะเข้ามาสู่ระบบเครือญาติกัน โดยบุคคลทั้งสองเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ของญาติทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกัน และเมื่อบุคคลทั้งสองแต่งงานกันแล้ว บุตรที่เกิดมามีเป็นหลานของญาติพี่น้องทั้งสองฝ่าย ต่อมาเมื่อบุตรที่เกิดขึ้นมาแล้วได้ไปแต่งงานกับบุคคลอีกครอบครัวหนึ่งแล้วมีลูกสืบวงศ์ตระกูล ก็จะกลายเป็นลูกหลานของญาติพี่น้องทั้งสองฝ่าย จนกระทั่งการมีลูกหลายคนแล้วได้ไปแต่งงานกับบุคคลในตระกูลอื่น ๆ ก็จะเกิดลักษณะของความ เป็นระบบเครือญาติโดยปริยาย

ความเป็นระบบเครือญาติโดยธรรมชาติ บุคคลในเครือญาติมักจะมีความสัมพันธ์กันในความรู้สึกเป็นญาติพี่น้องกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลูกหลานมีความเคารพนับถือญาติผู้ใหญ่ ญาติผู้ใหญ่ก็มักเอื้ออาทรต่อลูกหลาน ความเป็นระบบเครือญาติจึงช่วยให้เกิดความผูกพัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระบบเครือญาติ ซึ่งถือว่ามีค่ามากกว่าบุคคลที่มีได้มีความสัมพันธ์กันฉันทเครือญาติ

ความผูกพันของญาติสนิทระดับหนึ่งได้ก่อให้เกิดมีสถาบันทางสังคมที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งขึ้นซึ่งเราเรียกว่า “ครอบครัว” (the family) สถาบันครอบครัวเป็นกลุ่มปฐมภูมิ (primary group) ซึ่งเกิดขึ้นมาเองโดยธรรมชาติตามความจำเป็นของการดำรงอยู่ของมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์สังคมประเภทหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ “ครอบครัว” จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญแก่การดำรงชีพของมนุษย์อย่างยิ่ง เรายังไม่พบว่าสังคมมนุษย์ใดในโลก ตั้งแต่อดีตกาลอันนาน โพนมาจนถึงปัจจุบันนี้ที่ดำรงอยู่ได้โดยปราศจากสถาบันทางสังคมที่เราเรียกกันว่า “ครอบครัว”

สนิท สมักรการ (2539: 2-3) กล่าวว่า ความเป็นญาติ (kinship) ของมนุษย์อาจมีที่มาหรือมีสาเหตุมาจากองค์ประกอบใหญ่ ๆ ได้ 2 ทาง คือ

1) ความเป็นญาติที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบทางด้านชีวะ (biological factor) คือ เกิดขึ้นจากการสืบสายเลือดหรือถ่ายทอดทางพันธุกรรมอันเป็นผลของการผสมพันธุ์ตามธรรมชาติของมนุษย์ ญาติแบบนี้เราอาจจะนับโดยตรงขึ้นไป คือ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด และเราอาจนับ

โดยตรงลงมา คือ ลูก หลาน เหลน ฯลฯ ก็ได้ เราอาจเรียกญาติแบบนี้ว่า “ญาติร่วมสายโลหิต” (consanguineal kin) ญาติแบบนี้จึงมักขยายตัวออกไปในทางตั้ง (vertical line) เป็นส่วนมาก

2) ความเป็นญาติที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบทางสังคม (social factor) คือเกิดขึ้นจากการที่สังคมกำหนดให้มีความเป็นญาติกัน โดยไม่จำเป็นที่จะต้องมีความสัมพันธ์ทางสายเลือด หรือความต่อเนื่องทางชีววิทยาต่อกันเลยก็ได้ แบบอย่างของความเป็นญาติที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบทางสังคมก็ได้แก่ ญาติที่ได้มาจากการแต่งงาน หรือญาติที่เกิดขึ้นจากผลของการแต่งงาน ความจริงแล้วการแต่งงานอาจก่อให้เกิดมีญาติขึ้นได้ทั้งสองอย่าง คือ อาจก่อให้เกิดญาติร่วมสายโลหิตได้ ในเมื่อคู่ผัวเมียนั้นได้ให้กำเนิดบุตรขึ้นมาตามวิธีธรรมชาติ แต่ในขณะเดียวกัน การแต่งงานของบุคคลก็ย่อมก่อให้เกิดความเป็นญาติกันขึ้นระหว่างญาติพี่น้องของฝ่ายชายหรือฝ่ายสามีกับญาติพี่น้องของฝ่ายหญิงหรือฝ่ายภรรยาด้วย โดยที่การแต่งงานทั่ว ๆ ไป มักจะเกิดกับชายหญิงที่มีได้เป็นญาติร่วมสายโลหิตกันโดยตรง ความเป็นญาติที่เกิดขึ้นมาจากการแต่งงานนี้ จึงมักจะเป็นเรื่องของข้อกำหนดในทางสังคมหรือเรื่องของวัฒนธรรมมากกว่าเรื่องของธรรมชาติ หรือชีวภาพ การขยายตัวของญาติที่เกิดขึ้นจากการแต่งงาน จึงมักจะเป็นไปตามแนวนอน (horizontal line) อาทิ พี่น้องร่วมบิดามารดาและลูกพี่ลูกน้อง (cousin) ของฝ่ายชายหรือของสามีก็กลายเป็นญาติพี่น้องร่วมบิดามารดา และลูกพี่ลูกน้องของฝ่ายหญิงหรือของภรรยาด้วย เช่นนี้เป็นต้น โดยที่ความเป็นญาติแบบนี้เกิดขึ้นเพราะข้อกำหนดทางสังคมเป็นสำคัญ จึงมีผู้นิยมเรียกญาติแบบนี้ว่า “ญาติสมทบ” (affine kins) คือความเป็นญาติให้รับการผนวกเข้ามาพร้อม ๆ กับการแต่งงาน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือว่า ในการแต่งงานนั้น นอกจากฝ่ายชายจะได้ภรรยาและฝ่ายหญิงจะได้สามีแล้ว ทั้งสองฝ่ายยังได้ญาติของแต่ละฝ่ายเพิ่มเติมเข้ามาอีกด้วย โดยไม่ต้องไปลงทุนลงแรงทำอะไรเพิ่มเติม เพราะการแต่งงานนั้น โดยตัวของมันเองได้ก่อให้เกิดความเป็นญาติเพิ่มเติมเข้ามาด้วยแล้วในขณะเดียวกันโดยอัตโนมัติ

นอกจากญาติที่เกิดขึ้นเพราะการแต่งงานแล้ว ความเป็นญาติโดยสังคมกำหนดยังมีแบบแผนอื่น ๆ อีก อาทิ การรับบุตรบุญธรรม ซึ่งทั้งบิดามารดาต่างก็มิได้มีความสัมพันธ์ต่อกันในทางชีวภาพแต่อย่างใด แต่เมื่อทำตามกฎเกณฑ์บางประการที่สังคมกำหนดไว้แล้ว ก็ก่อให้เกิดมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันฉันท์ญาติแบบบิดามารดากับบุตร ซึ่งเกิดขึ้นโดยวิธีธรรมชาติ ตามปกติแล้วการรับบุตรบุญธรรมมักจะมีวิธีการและข้อกำหนดต่าง ๆ ไว้พอสมควรแล้วแต่ธรรมเนียมประเพณีของแต่ละสังคม อย่างไรก็ตาม สังคมต่าง ๆ ก็มักจะกำหนดไว้คล้ายคลึงกันว่า บิดามารดาเลี้ยงจะต้องมีอายุหรือมีวัยแตกต่างจากบุตรบุญธรรมของตนพอสมควร คือควรให้พอเหมาะที่จะเป็นพ่อแม่และลูกกันได้ ส่วนอายุห่างกันเท่าไรจึงจะพอเหมาะพอดีกันแล้วแต่วัฒนธรรมของแต่ละสังคม นอกจากนี้จะต้องมีอายุห่างกันพอสมควรระหว่างบิดามารดาเลี้ยงกับบุตรบุญธรรมแล้ว ข้อกำหนดหรือ

กฎเกณฑ์ในเรื่องการรับบุตรบุญธรรมที่นับว่าสำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ ฐานะของบิดามารดาเลี้ยง คือ ผู้ที่รับบุตรบุญธรรมจะต้องมีฐานะดีพอสมควร พอที่จะเลี้ยงบุตรบุญธรรมของตนได้ตลอดรอดฝั่งไปได้ ความประพฤติและระดับจริยธรรมของผู้ที่ขอเป็นบิดามารดาเลี้ยง ก็เป็นเกณฑ์พิจารณาอีกข้อหนึ่ง

นอกจากนั้น ยังมีญาติที่เกิดขึ้นเพราะความนับถือรักใคร่กันจนญาติได้ อีก แม้ว่าโดยความเป็นจริงแล้วไม่ได้เป็นญาติกันมาก่อนญาติแบบนี้อาจเรียกได้ว่า “ญาติขยายวงศ์” (extended kinship) ซึ่งมีปรากฏอยู่ในหลายสังคมมนุษย์ รวมทั้งในสังคมไทยด้วย

สนธิ สมัการ (2539) เห็นว่า ความเป็นญาติและสัมพันธ์ภาพระหว่างญาติขึ้นอยู่กับ ภูมิหลังทางเศรษฐกิจ ภูมิหลังทางด้านการเมืองการปกครอง และภูมิหลังด้านความเชื่อและศาสนา โดยที่ภูมิหลังทางด้านเศรษฐกิจนั้นมีส่วนสำคัญต่อการสร้างธรรมเนียมประเพณีหลายอย่างขึ้นมา ที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ภาพทางญาติโดยตรงก็คือ สร้างแบบธรรมเนียมในเรื่อง “ญาติขยายวงศ์หรือญาติสมมติ” (extended of fictive kinship) ขึ้นมา รวมทั้งธรรมเนียมในการให้ความสำคัญแก่ญาติ หรือผู้ที่ได้รับการนับถือเสมือนญาติมากจนเกิดธรรมเนียมในเรื่องการเลี้ยงแขกแบบ “หน้าใหญ่ใจโต” ดิฉันจนกระทั่งทุกวันนี้

ส่วนภูมิหลังด้านการเมืองการปกครองนั้น ระบบการเมืองการปกครองของไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสัมพันธ์ภาพทางเครือญาติของไทยบางประการอยู่ไม่น้อย จนก่อให้เกิดการปกครองระบบ “พ่อขุน” ขึ้นมาซึ่งเป็นการขยายอำนาจของ “พ่อ” ออกจากบ้านไปสู่สังคมเลยทีเดียว นอกจากนั้นแม้ว่าในระยะต่อมาไทยเราจะรับเอาธรรมเนียมการปกครองแบบ “กษัตริย์” มาจากขอม อิทธิพลของวัฒนธรรมทางด้านเครือญาติของไทยก็ยังไม่ลบเลือนไปหมดเสียทีเดียว ยังคงผสมผสานอยู่กับการปกครองแบบใหม่อยู่นั่นเอง แม้กระทั่งปัจจุบันนี้อิทธิพลของวัฒนธรรมทางเครือญาติของไทยก็ยังมีอยู่มากในวิถีการเมืองและการปกครองของไทย ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ๆ ก็คือ การปกครองสมัย อนุกรม - ประภาส - ณรงค์ ที่เป็นการปกครองระบบไตรภาคี (tri-parties) ระหว่าง พ่อ - พ่อตา - ลูก (ลูกเขย) นั่นเอง นอกจากนั้นแต่ละฝ่ายยังตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเมียตนอีกพอสมควร ถ้าสามคนนี้เป็นคนดี ฉลาด พ้นเหตุการณ์โลกและเมตตาแผ่แผ่ คงจะปกครองแผ่นดินไทยไปจนตาย แต่คนย่อมมีความอ่อนไหวหลงเผลอในอำนาจและลาภยศได้เสมอ จึงยอมพ่ายแพ้แก่ภัยตนเองในที่สุด

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพระหว่างระบบเครือญาติ และวัฒนธรรมทางการเมืองก็คือแบบแผนสัมพันธ์ภาพทางญาติ (บางประการหรือหลายประการ) มักจะมีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองมากกว่าที่วัฒนธรรมทางการเมืองการปกครองจะมามีอิทธิพลต่อการสร้างแบบแผนทางเครือญาติ แต่วัฒนธรรมทางการเมืองมี

อิทธิพลต่อกระบวนการเข้าสู่วัฒนธรรมทางสังคมได้ (enculturation process) ทั้งนี้ก็เพราะว่า ระบบครอบครัวและญาติเป็นระบบเก่าที่สุดระบบหนึ่งของสังคมมนุษย์ แต่การรวมกันเข้าเป็นสังคมในระดับแคว้นหรือนคร (city-state) และประเทศชาติ (nation-state) นั้น เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาทีหลัง จึงมักจะต้องคล้อยตามหรือเลือกสรรเอาจากธรรมเนียมประเพณีบางประการที่มีอยู่ก่อนแล้วเป็นสำคัญ ถ้าไม่มีการนำเอาแบบอย่างธรรมเนียมการเมืองการปกครองจากวัฒนธรรมอื่นมาเป็นเครื่องพิจารณาเปรียบเทียบ

โดยสรุปก็คือ ภูมิหลังทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองและความเชื่อรวมทั้งศาสนาของสังคม มีส่วนสัมพันธ์หรือความผูกพันอย่างใกล้ชิด อยู่กับแบบแผนสัมพันธภาพทางญาติของแต่ละสังคม ความเกี่ยวโยงของระบบย่อยต่าง ๆ เหล่านี้มักจะมีต่อกันเป็นแบบวงกลม (circular) มากกว่าที่จะเป็นแบบเส้นตรง (linear) แม้ว่าโดยทั่วไป ภูมิหลังหรือแบบแผนทางเศรษฐกิจอาจเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง (cause) ต่อการสร้างแบบแผนทางเครือญาติแบบต่าง ๆ และแบบแผนทางเครือญาติมักจะมีอิทธิพลต่อแบบแผนทางการเมืองและการปกครอง แต่ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นเช่นนี้ทุกสังคมไป ความเกี่ยวโยงหรือสัมพันธภาพของระบบย่อยต่าง ๆ เหล่านี้จึงมีลักษณะแบบ “งูกินหาง” คือยากที่จะกำหนดคั่นกำหนดปลาย แม้ว่าเราพอจะคาดคะเนได้ว่าอะไรมาก่อนมาหลัง แต่เราก็จะไม่มีวันพิสูจน์ได้อย่างเต็มที่เลยว่า สิ่งเหล่านี้เป็นจริงเช่นนั้นหรือไม่

สำหรับ ศิราพร วิตะฐาน (2544: 246-247) เห็นว่าจะมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันระหว่างกลุ่มเครือญาติ อันได้แก่

1) การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นเหตุผลพื้นฐานของการรวมกลุ่มทางเครือญาติกัน

2) การรวมกลุ่มทางสังคม เมื่อมีกิจกรรมทางสังคม สมาชิกในกลุ่มเครือญาติเดียวกันก็จะมา “ช่วยงาน” การให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นเหตุผลของการมีกลุ่มและการรวมกลุ่ม ซึ่งจะมีการรวมกลุ่มก็ต่อเมื่อมีกิจกรรมร่วมกัน เมื่อหมดกิจกรรม กลุ่มก็สลายไป ต่อเมื่อมีงานใหม่ก็มารวมกันใหม่ มีลักษณะเป็นการรวมกลุ่มที่ไม่ถาวร และสมาชิกที่มาร่วมกันก็ไม่ตายตัวเสมอไป

3) การรวมกลุ่มทางการเมือง โดยปกติคนในกลุ่มเครือญาติเดียวกันก็จะเลือกคนของตน ส่วนคนกลุ่มที่เหลือก็จะพิจารณาว่าสนิทหรือเกี่ยวข้องกับผู้สมัครคนใดมากกว่ากัน ในกรณีนี้จะเห็นว่า “ความเป็นญาติ” เป็นเกณฑ์สำคัญที่ชาวบ้านใช้พิจารณาในการเลือกตั้ง

จากการรวมกลุ่มที่เป็นเครือญาติและการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ทำให้มองเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติก่อให้เกิดการอุปถัมภ์ อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มีความแตกต่างกัน

1.3.1 ลักษณะความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยมเครือญาติตามแนวคิดสากล

ทุนนิยมเครือญาติ ประกอบด้วย การสมรู้ร่วมคิดของผู้อยู่ในตลาด ซึ่งบางครั้งอาจมีการต่อต้านซึ่งกันและกัน พวกเขาจะแสดงให้เห็นร่วมกัน เมื่อรัฐบาลต้องการเงินอุดหนุนช่วยเหลือในบางครั้ง พวกเขาจะเข้ามาเสนอผลิตภัณฑ์ของเขา โดยคนมาใหม่ไม่มีโอกาสที่จะได้เสนอผลิตภัณฑ์ของเขาเลย เนื่องจากเครือข่ายเดิมจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และกีดกันขัดขวางกลุ่มใหม่ที่จะเข้ามา

ทุนนิยมเครือญาติ โดยทั่วไปเกี่ยวข้องกับการแทรกแซงของรัฐบาล โดยการออกกฎหมายกีดกันหรือกำกวมอย่างเจตนาเพื่อกีดกัน โดยการใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัดเพื่อขัดขวางธุรกิจบางอย่าง เพื่อช่วยเหลืออีกธุรกิจหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการเมือง (http://en.wikipedia.org/wiki/Crony_capitalism)

จะเห็นได้ว่าลักษณะความสัมพันธ์ของทุนนิยมเครือญาติมีลักษณะที่สำคัญคือ (<http://pages.britishlibrary.net/blwww3/cronycapitalism/poleconcronycap.htm>)

- 1) รัฐบาลเป็นผู้โน้มน้าวให้กลุ่มทุนเข้ามาลงทุน ด้วยการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจและการกำหนดอัตราค่าให้ผลกำไรที่สูง เพื่อจูงใจให้กลุ่มทุนเข้ามาลงทุน
- 2) เป็นการพึ่งพาการเชื่อมโยงส่วนตัวระหว่างกลุ่มทุนที่มีความสัมพันธ์เจาะจงกับฝ่ายรัฐบาล เพื่อให้เกิดการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สิน และการให้สิทธิพิเศษแก่กลุ่มทุน โดยกลุ่มทุนที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับการเมืองเป็นผู้เชื่อมโยง
- 3) เป็นการกระจายรายได้ให้แก่กลุ่มทุนเพื่อนที่สนิท ด้วยอำนาจผูกขาดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญบางอย่าง เช่น การธนาคารหรือการสื่อสาร เป็นต้น ผ่านทางกลไกของรัฐบาล

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ลักษณะความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยมเครือญาติ หมายถึง รูปร่างความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนกับนักการเมือง หรือการรวมกลุ่มของกลุ่มทุนกับกลุ่มทุนกลุ่มทุนกับรัฐบาลที่มีอำนาจทางการเมือง ในการประสานและความร่วมมือกัน รวมไปถึงความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ในการประสานผลประโยชน์ และเอื้อประโยชน์ระหว่างกัน

1.3.2 ลักษณะความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยมเครือญาติของไทย

อาจกล่าวได้ว่าระบบทุนนิยมเครือญาติมีความสำคัญต่อการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทยตลอดมา นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 การเติบโตของระบบทุนนิยมในประเทศไทยเป็นการเติบโตของกลุ่มทุนพาณิชย์ (Commercial Capital) สภาพดังกล่าวนี้ยังเป็นลักษณะเด่นของสังคมไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กลุ่มทุนพาณิชย์ได้

เข้ายึดฐานธุรกิจการเงินในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร การเติบโตของทุนการเงิน (finance capital) ควบคู่กับทุนพาณิชย์ เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้เด่นชัดในทศวรรษ 2504 กลุ่มทุนการเงินเริ่มเข้าไปลงทุนในอุตสาหกรรม ประเภทต่าง ๆ จนก่อให้เกิดการเติบโตของทุนอุตสาหกรรม (industrial capital) พัฒนาการดังกล่าว นี้ นับได้ว่าตรงข้ามกับประเทศมหาอำนาจในปัจจุบัน ซึ่งเติบโตจากทุนพาณิชย์ไปสู่ทุน อุตสาหกรรมและทุนการเงินในที่สุด (สุวิโร 1985 อ้างถึงใน รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ 2546: 183)

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้สร้าง ความสัมพันธ์กับพ่อค้านายทุนบางกลุ่ม เพื่อเป็นฐานกำลังเศรษฐกิจ และได้แต่งตั้งพ่อค้านักธุรกิจ บางคนให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สอง ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้น และกระชับแน่นแฟ้นขึ้นหลังจากการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 โดยที่ความสัมพันธ์นี้ขยาย จากกลุ่มทุนพาณิชย์ไปสู่กลุ่มทุนการเงิน พ่อค้านายทุนที่ต้องการความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ย่อมต้องเข้าสังกัดชนชั้นนำทางอำนาจกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด เพื่อขอรับการอุปถัมภ์ทางการเมืองในรูปแบบ ของการปกป้องคุ้มครองธุรกิจและผลประโยชน์จากการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันก็ ต้องให้ทรัพยากรทางการเงินและความช่วยเหลืออื่น ๆ แก่ชนชั้นนำทางอำนาจที่ทำหน้าที่เป็น “มูลนาย” การปรับเปลี่ยนนโยบายเพื่อให้ประโยชน์แก่บุคคลภายใต้การอุปถัมภ์เกิดขึ้นเป็นครั้ง คราว ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ดังกล่าวนี้ ยังคงดำรงอยู่ต่อมาภายหลัง พ.ศ. 2504 คราวนี้ขยายตัว ไปสู่กลุ่มทุนอุตสาหกรรม แต่ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุลได้ก่อให้เกิดกลุ่มธุรกิจ ขนาดใหญ่ ดังเช่นที่มีอยู่ในประเทศญี่ปุ่น จะต่างกันก็เฉพาะแต่ขนาดและจำนวนของกลุ่มธุรกิจ เท่านั้น (สุวินัย ภรณวลัย 2531 อ้างถึงใน รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ 2546: 183-184) กลุ่มธุรกิจ ขนาดใหญ่เหล่านี้สามารถที่จะเข้าไปมีบทบาทและอิทธิพลในกระบวนการกำหนดนโยบาย เศรษฐกิจโดยตรงและประสบความสำเร็จในการเรียกร้องนโยบายอยู่บ่อยครั้ง

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2546: 223-229) ได้กล่าวถึงพฤติการณ์การแสวงหา ค่าเช่าทางเศรษฐกิจของชนชั้นทางอำนาจ (ระหว่าง พ.ศ. 2475-2516) ว่าได้มีมาตั้งแต่หลังการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คณะราษฎร ซึ่งเป็นชนชั้นปกครองใหม่ แม้จะยึดกุมอำนาจรัฐ ได้ แต่ก็ขาดฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ การขาดฐานกำลังทางเศรษฐกิจย่อมทำให้ไม่มีทรัพยากร ที่จะหล่อเลี้ยงและธำรงไว้ซึ่งอำนาจทางการเมืองที่มีอยู่ มิใช่ที่จะต้องกล่าวถึงการขยายฐานอำนาจ ทางการเมือง ซึ่งยากจะเป็นไปได้อีกด้วย ดังนั้น การสร้างและขยายฐานอำนาจทางเศรษฐกิจจึงเป็น ยุทธศาสตร์ที่ชนชั้นปกครองใหม่จำเป็นต้องเลือกกระทำอย่างมีอาจหลักเลียงได้ และยุทธวิธีในการนี้ ก็ปรากฏชัดว่ามีอย่างน้อย 4 วิธี คือ

1) การจัดตั้งรัฐวิสาหกิจ เพื่อนำส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากการประกอบกิจการรัฐวิสาหกิจมาใช้ในการอุปถัมภ์ทางการเมือง ด้วยการแต่งตั้งข้าราชการที่เป็นผู้นำทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนให้ดำรงตำแหน่งกรรมการบริหาร เพื่อให้บุคคลเหล่านี้รับเงินประจำตำแหน่ง โบนัส เบี้ยประชุม รถประจำตำแหน่ง และเงินได้ ในรูปแบบอื่น ๆ ในขณะเดียวกัน ข้าราชการระดับผู้นำที่เป็นบริวารเหล่านี้ก็ต้องให้การสนับสนุนแก่ผู้อุปถัมภ์ ด้วยการเป็นฐานกำลังให้

2) การยืดอกการพาณิชย์เป็นฐานเศรษฐกิจ การเติบโตของกลุ่มทุนการเงิน ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง (อันเนื่องมาจากการที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ. 2485 และยึดกิจการของฝ่ายพันธมิตรมาเป็นของรัฐ ซึ่งรวมธนาคารพาณิชย์ด้วย) ทำให้ชนชั้นนำทางอำนาจมีความสัมพันธ์กับกลุ่มธุรกิจดังกล่าวนี้ เนื่องจากธนาคารพาณิชย์เป็นสถาบันที่เป็นหัวใจของระบบทุนนิยม ขณะเดียวกัน กลุ่มทุนการเงินก็ต้องได้รับการสนับสนุนทางการเมืองด้วย มิฉะนั้นย่อมยากที่จะเจริญเติบโต ดังนั้น จึงปรากฏว่าชนชั้นนำทางอำนาจพากันสร้างและแสวงหาธนาคารพาณิชย์เป็นฐานเศรษฐกิจอย่างแพร่หลาย

3) การใช้อำนาจทางการเมืองในการสร้างอำนาจแก่บริษัทบริวาร

4) การควบคุมทรัพยากรของรัฐด้วยการใช้อำนาจรัฐบังหลวง

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีกลุ่มทุนใหญ่ที่เข้ามากุมอำนาจทางการเมืองโดยตรง โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง ซึ่งการเข้ามาของกลุ่มทุนในบางครั้งมีจุดประสงค์ที่จะใช้อำนาจบริหารในการดักดวงผลประโยชน์ของประเทศและประชาชน โดยการกำหนดนโยบาย หรือแก้ไข หรือบัญญัติกฎหมายที่เอื้อต่อธุรกิจของตนเองหรือญาติมิตรโดยตรง โดยเฉพาะในกรณีของการใช้สัมปทานรัฐที่มีลักษณะผูกขาดตัดตอนและมีกำไรส่วนเกินมาก

สุริยะใส กตะศิลา (2546: 198-200) ได้กล่าวถึงกลุ่มทุนธุรกิจว่า กลุ่มทุนธุรกิจได้เข้ามาเกี่ยวข้องหรือคบค้าสมาคมกับฝ่ายการเมืองมานานแต่บทบาทของกลุ่มธุรกิจยังไม่มีอิทธิพลเหนือฝ่ายการเมือง จนกระทั่งภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่ขบวนการประชาชนลุกขึ้นเรียกร้องสิทธิเสรีภาพและขับไล่เผด็จการทหารจนประสบความสำเร็จ และทำให้บทบาทของทหารในเวทีการเมืองเริ่มลดอิทธิพลลง แม้ยังมีอิทธิพลอยู่บ้างแต่ก็ไม่ได้ผูกขาด โดยคณะนายทหารกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หากพบว่ามีหลายปีกหลายค่าย หลังจากนั้นบทบาทของกลุ่มธุรกิจเริ่มปรากฏชัดเจนและพยายามหาช่องทางเข้ามาสู่การเมืองโดยตรงมากขึ้น แม้บทบาททางการเมืองโดยตรงยังไม่ชัดเจนมากนักแต่ก็มีปริมาณเพิ่มขึ้นจากอดีต

อย่างไรก็ตามในช่วงสมัยรัฐบาล พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2523-2531) หรือที่เรียกกันว่า “ยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ” โดยที่นายกรัฐมนตรียังเป็นข้าราชการประจำ และอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองมีฐานอำนาจแบบสามเส้า คือ พลังฝ่าย

ทหารและข้าราชการ พลังฝ่ายธุรกิจ และพลังฝ่ายนักวิชาการและผู้ชำนาญการ (Technocrat) แต่ในภาพรวมก็ยังคงพบว่า ฝ่ายการเมือง หรือรัฐบาลการเมืองมีอิทธิพลเหนือกลุ่มธุรกิจ แต่พื้นที่การเมืองโดยรวมของกลุ่มทุนธุรกิจก็มีที่ทางเพิ่มขึ้นเช่นกัน และต่อมากลุ่มทุนธุรกิจขนาดใหญ่เริ่มมีบทบาทโดดเด่นในช่วงสมัย พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี จนรัฐบาล พล.อ.ชาติชายประกาศวิสัยทัศน์ทางการเมืองเพื่อเปลี่ยนภาพลักษณ์ใหม่ของประเทศแถบอินโดจีนภายใต้นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า”

นอกจากนี้ การบริหารแผ่นดินของรัฐบาลในช่วงนี้เป็นไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเป็นด้านหลัก โดยมุ่งหวังเป็นเสือตัวที่ห้าของเอเชีย หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (New Industrialising Countries: NICs) ด้วยเหตุนี้การสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานไม่ว่าจะเป็น ถนน ไฟฟ้า ประปา เชื้อเพลิง โทรศัพท์ ฯลฯ รัฐบาลได้จัดงบประมาณประจำปีเพื่อลงทุนในโครงการเหล่านี้จำนวนมหาศาล ช่วงเวลาดังกล่าวเปิดโอกาสให้กลุ่มทุนแสดงตนทางการเมืองและสร้างความสัมพันธ์แนบแน่นกับรัฐบาล หรือฝ่ายการเมืองชัดเจนขึ้น เพื่อต้องการได้สัมปทานต่าง ๆ ฝ่ายการเมืองก็เช่นกัน ใช้โอกาสดังกล่าวร่วมทุนกับนักธุรกิจ หรือจัดตั้งบริษัทเพื่อรองรับสัมปทาน ทำให้คอร์รัปชันเกิดขึ้นมากมายหลายรูปแบบ ภายใต้การวิพากษ์วิจารณ์ของสังคมและสื่อมวลชนอย่างรุนแรงและเข้มข้น จนเรียกกันว่า “รัฐบาลบุฟเฟต์คาร์บินเท” ในที่สุดภาพลักษณ์ของรัฐบาลในขณะนั้นได้เริ่มแปรรูปจากรัฐราชการเป็นรัฐนายทุนมากขึ้น จนนำไปสู่การรัฐประหารของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ หรือ รสช. เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 ท่ามกลางความยินดีปรีดาของสื่อมวลชน นักวิชาการ และสังคมบางส่วน การรัฐประหารครั้งนี้มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากการรัฐประหารครั้งก่อน ๆ คือเป็นการใช้กำลังรุนแรงของกลไกรัฐราชการที่กระทำโดยตรงต่อชนชั้นนายทุนที่มีพรรคการเมืองและนักการเมืองเป็นตัวแทน เป้าหมายของการรัฐประหารมิใช่ทำลายหรือต่อต้านพลังประชาธิปไตยทั่ว ๆ ไป แต่เป็นการต่อต้านพรรคการเมืองชนชั้นนายทุนซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นคู่ปรับที่สำคัญที่สุดของกลไกรัฐราชการเดิมที่กำลังจะสูญเสียบทบาท อำนาจและพื้นที่ทางการเมืองให้กับนายทุนธุรกิจ ฉะนั้นเหตุผลของการรัฐประหารจึงมิใช่ “ความมั่นคงของชาติ” ในความหมายเดิมต่อไป แต่เป็นเพราะพฤติกรรมของนักการเมืองที่เป็นร่างทรงของชนชั้นนายทุน เช่น การทุจริตคอร์รัปชัน การซื้อสิทธิ์ขายเสียง และ “รังแกข้าราชการประจำ” เหตุผลที่แท้จริงของการรัฐประหารครั้งนี้คือ การทำลายอำนาจชนชั้นนายทุนที่ได้เข้ามาครอบงำกลไกรัฐสภาและกำลังรุกเข้ามาใน “อาณาจักรต้องห้าม” ของกลไกรัฐราชการนั่นเอง

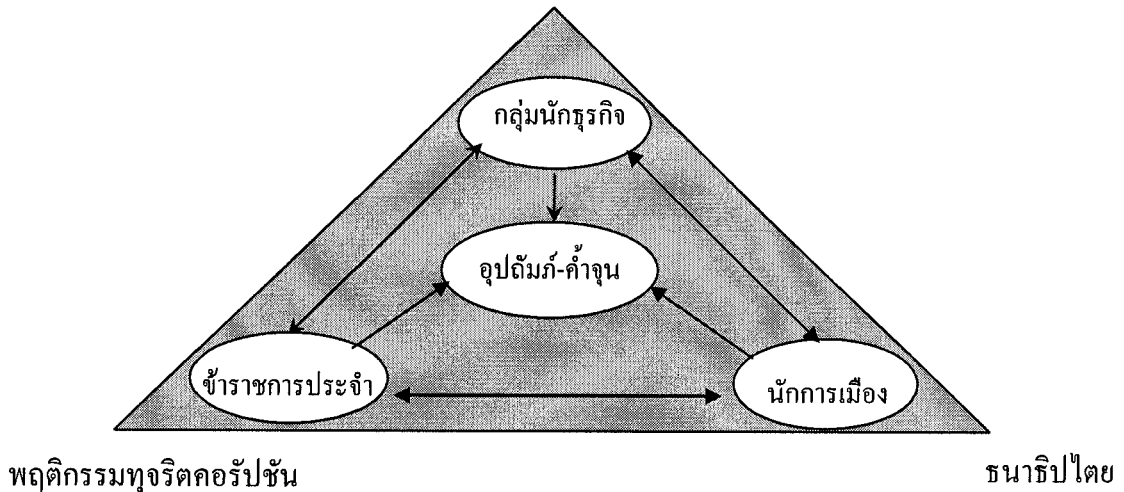
อย่างไรก็ตามในช่วงนั้นบรรดาสื่อมวลชน นักการเมือง นักรัฐศาสตร์ และนักวิชาการ ต่างส่งเสียงร้องกันแข็งขันว่า นี่คือ “ความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตย” และสาเหตุของความล้มเหลวนี้คือ พฤติกรรมอันเหลวแหลกของนักการเมือง ไม่ว่าจะเป็น การซื้อสิทธิขายเสียง การคอร์รัปชันจากอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำแหน่งรัฐมนตรี จนเป็นชนวนหรือข้ออ้างให้ผู้นำฝ่ายทหารก่อรัฐประหารได้โดยสะดวก แต่ถ้าพิจารณาจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของการรัฐประหารครั้งนี้แล้ว ก็จะพบว่า รัฐประหาร 23 กุมภาพันธ์ 2534 มิใช่ความล้มเหลวของประชาธิปไตยชนชั้นนายทุนในประเทศไทยที่พยายามสร้างอำนาจทางการเมืองของตนเองขึ้น เพื่อทำอำนาจนั้นให้เข้มแข็งและรองรับการสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจของตน

จากกระแสโลกาภิวัตน์และระบบทุนนิยมที่เน้นการแข่งขันแบบเปิดกว้างเสรี กอปรกับค่านิยมของสังคมไทยที่ระบบอุปถัมภ์ค้ำคูณยังคงเหนียวแน่น และประชาชนให้ความสำคัญและการยอมรับในลักษณะดังกล่าวนี้ จึงเป็นเรื่องยากที่จะทำให้กลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ ที่จะเข้ามามีบทบาททางการเมืองได้มากกว่ากลุ่มนักธุรกิจ อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มนักธุรกิจจะเป็นผู้กุมสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทยไปอีกนาน

ในปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่าง “สามเกลอ” อันประกอบด้วย นักธุรกิจ ข้าราชการ และนักการเมืองที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ทำให้เกิดวงจรอุปถัมภ์-ค้ำคูณ และนำไปสู่การผูกขาดระบบเศรษฐกิจ ดังแสดงในภาพที่ 2.2

จากแผนภาพ อธิบายได้ว่า “สามเกลอ” ก็คือ นักธุรกิจ ข้าราชการ และนักการเมืองที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การให้ผลประโยชน์ในรูปของเงิน สิ่งของ ที่ดิน แก่บรรดาข้าราชการเหล่านี้ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการปกป้องผลประโยชน์ของตน ความสัมพันธ์เช่นนี้เท่ากับตอบสนองความต้องการทั้งสองฝ่าย ก็คือ การ “คอร์รัปชัน” หรือการทุจริตประพฤติดมิชอบในวงราชการ และเพื่อเป็นการตอบแทน นักธุรกิจจะได้รับการปกป้องคุ้มครองในการทำธุรกิจของตน ให้ได้รับความสะดวกในการทำธุรกิจ และอาจหมายถึงการหลีกเลี่ยงภาษี การไม่ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันเป็นผลให้ได้เปรียบธุรกิจของคนอื่น มีลักษณะผูกขาด และในท้ายที่สุด กลุ่มนักการเมืองยังมีทั้งมาจากข้าราชการ และกลุ่มนักธุรกิจก็มี จำเป็นต้องรักษาและขยายอำนาจทางการเมืองด้วยวิธีการที่ประชาชนคนไทยคุ้นเคย ก็คือ การซื้อ ขายเสียงเลือกตั้ง อันเป็นที่มาของระบอบชนาธิปไตย ที่ใช้เงินส่วนใหญ่ ผลลัพธ์ 3 ประการ ก็คือ การผูกขาดระบบเศรษฐกิจ พฤติกรรมทุจริตคอร์รัปชัน และการปกครองในระบอบชนาธิปไตย (วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ 2547: 88)

ผูกขาดระบบเศรษฐกิจ

ภาพที่ 2.2 สามเหลี่ยม-สามเกลอ กับผลลัพธ์สามประเภท

ที่มา: วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ (2547) “กลุ่มกดดันและกลุ่มผลประโยชน์กับการพัฒนาการทางการเมืองไทย” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาพัฒนาการเมืองการเมืองไทย หน่วยที่ 10 พิมพ์ครั้งที่ 2 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชารัฐศาสตร์

จะเห็นได้ว่า วิวัฒนาการของกลุ่มนักธุรกิจในระบบการเมืองไทยนั้น มีโอกาสในการสะสมทุนและความมั่งคั่ง การประสานผลประโยชน์ร่วมกันกับขุนนางและข้าราชการของไทย จนสามารถเข้าไปใกล้ชิดกับอำนาจการเมือง การได้รับสิทธิพิเศษในทางกฎหมาย การได้รับความคุ้มครองจากกลุ่มชนชั้นนำที่มีอำนาจทางการเมือง และการมีบทบาทในทางเศรษฐกิจแบบผูกขาด ที่นำไปสู่การมีอิทธิพลและบทบาททางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งให้เห็นว่า “การที่คนกลุ่มใดมีอำนาจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ได้เปรียบ คนกลุ่มนั้นย่อมมีโอกาสสูงกว่าที่จะแสวงหาหรือได้มาซึ่งอิทธิพลและบทบาททางการเมือง”

จากวิวัฒนาการของกลุ่มธุรกิจกับการเมืองสามารถกล่าวโดยสรุปถึงลักษณะความสัมพันธ์ของทุนนิยมเครือญาติในการเมืองไทย ได้ดังนี้

- 1) เป็นการรวมกลุ่มของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่มีศักยภาพในการควบคุมเศรษฐกิจของประเทศ
- 2) เป็นกลุ่มทุนที่สนับสนุนพรรคการเมืองและเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมืองเพื่อที่จะได้เข้าไปดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมือง
- 3) เมื่อได้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมืองแล้ว จะใช้อำนาจรัฐเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ เช่น ออกกฎหมายเอื้อประโยชน์ธุรกิจพวกพ้อง การเข้าแทรกแซงองค์กรอิสระและกรอบการปฏิบัติงาน การแต่งตั้งเครือญาติ เพื่อนพ้อง ผู้อุปถัมภ์ให้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง และตำแหน่งที่สำคัญในวงราชการ เป็นต้น

2. แนวความคิดว่าด้วยระบบอุปถัมภ์

แนวความคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์มีพื้นฐานมาจากตัวแบบอุปถัมภ์ลูกน้อง (patron-client model) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นความสำคัญระหว่างคนสองคนเท่านั้น โดยที่ต่างช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และต่างมีอิสระที่จะเลือกผู้อุปถัมภ์และลูกน้องของตน (ปิยนาค บุนนาค 2545: 214)

แอนโทนี ฮอลต์ (อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ 2543: 27-28) กล่าวว่า “ผู้อุปถัมภ์” (patron) เป็นคำที่มีมาจากภาษาสเปน หมายถึง บุคคลผู้ที่มีอำนาจ สถานภาพ จินตนาอนุมัติ (sanction) และอิทธิพล คำนี้อาจใช้เรียกนายจ้างหรือผู้สนับสนุนการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ และแม้กระทั่งนักบุญองค์อุปถัมภ์ โดยที่บุคคลเหล่านี้จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้ที่มีอำนาจด้อยกว่าหรือเป็น “ผู้รับอุปถัมภ์” (client) ที่ต้องการการปกป้อง ผู้อุปถัมภ์เป็นผู้ให้ประโยชน์โดยหวังจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนในรูปของสินค้า ความภักดี การสนับสนุนทางการเมืองและบริการในรูปแบบต่าง ๆ จากผู้รับอุปถัมภ์ของตน (ส่วนใหญ่แล้วผู้อุปถัมภ์หนึ่งคนมีผู้รับอุปถัมภ์หลายคน เช่น กรณีระบบศักดินาไทย ซึ่งเจ้านายคนหนึ่งจะมีบ่าวไพร่หลายคน หรือกรณีของเจ้าพ่อที่มีลูกน้องหลายคน) ความสัมพันธ์ในเชิงตอบแทนซึ่งกันและกัน (reciprocal relationships) นี้อาจออกมาในรูปที่เป็นสัญญาแบบทางการ (formal contract) ที่มีการกำหนดสิทธิและข้อผูกพันของทั้งสองฝ่ายอย่างชัดเจน โดยทั่วไปในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่ายคือ ผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์

ฝ่ายหลังมักจะเป็นผู้เสียเปรียบเพราะโดยคำจำกัดความแล้ว ผู้รับอุปถัมภ์เป็นผู้ที่อ่อนแอกว่าทั้งในด้านการธุรกิจและการเมือง แม้ว่าผู้อุปถัมภ์จะต้องอาศัยผู้ได้รับอุปถัมภ์ของตนอย่างเป็นกลุ่มก้อนในบางสถานการณ์ เช่น การหาเสียงเลือกตั้ง หรือในกรณีพิพาทที่มีการแบ่งพวกเป็นก๊กเป็นเหล่า เป็นต้น

เจมส์ ซี สก๊อตต์ (Jame C. Scott) (อ้างถึงใน ธีรยุทธ บุญมี 2544: 199) ได้ให้คำจำกัดความ ของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ว่าคือ ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างคนในสังคมที่มีฐานะบทบาทต่างกัน และอาจพิจารณาเป็นแบบหนึ่งของความสัมพันธ์แบบ dyadic (ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 คน) ซึ่งเป็นความผูกพัน ของมิตรภาพแบบประโยชน์ใช้สอย ซึ่งคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ สังคมสูงกว่า (ผู้อุปถัมภ์) จะใช้อิทธิพลและสิ่งที่ตนมีอยู่คุ้มครอง ให้ผลประโยชน์ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างแก่ผู้ที่มีฐานะต่ำกว่า (ผู้ถูกอุปถัมภ์) ซึ่งก็ต้องตอบแทนด้วยการให้ความจงรักภักดีแบบช่วยเหลือตอบแทน ซึ่งทั้งนี้รวมทั้งการอุทิศตนรับใช้แก่ผู้อุปถัมภ์ กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์นี้เป็นการแลกเปลี่ยนการบริการแก่กัน แต่เป็นบริการที่ต่างกัน การบริการที่ให้จะมีคุณค่าตรงแก่ผู้รับ

ณรงค์ พ่วงพิศ (2547: 77-78) ได้กล่าวว่าระบบอุปถัมภ์หมายถึง การคำจุนหรือการคำชู ดังนั้นอุปถัมภ์นิยมจึงหมายถึง ความเชื่อในเรื่องการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน ในความเป็นจริงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างญาติพี่น้องร่วมตระกูลเดียวกันหรือคนรู้จักกัน ก็เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสังคมส่วนรวม แต่ถ้ามุ่งแต่ผลประโยชน์ส่วนตัวไปทางลบเป็นผลเสียต่อสังคม อุปถัมภ์นิยมดังกล่าวก็จะสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นในสังคมได้

เจมส์ ซี สก๊อตต์ (อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ 2543: 58-60) กล่าวถึงกลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ (cluster) ว่าเป็นวิธีการหนึ่งในหลาย ๆ ทางที่ประชาชนที่ไม่ได้เป็นญาติสนิทกันมารวมมือกัน รูปแบบของการร่วมมืออื่น ๆ ส่วนมากจะเกี่ยวกับการจัดระเบียบองค์การที่มีการจัดประเภทของสายสัมพันธ์ (categorical ties) ทั้งที่เป็นรูปแบบที่เป็นประเพณี เช่น เชื้อชาติ ศาสนา หรือวรรณะและที่เป็นแบบสมัยใหม่ เช่น อาชีพหรือชนชั้นทางสังคม ซึ่งทำให้เกิดกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ที่แยกตามประเภท (categorically based organizations) กลุ่ม cluster คือ กลุ่ม ก) ที่พื้นฐานของการเป็นสมาชิกเน้นที่ความสัมพันธ์เฉพาะแต่ละส่วน ข) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับหัวหน้าโดยเฉพาะมากกว่าจะเป็นการมีลักษณะบางประการร่วมกันหรือมีสายสัมพันธ์ในแนวนอนระหว่างผู้ตามด้วยกัน

กลุ่มอุปถัมภ์มี ลักษณะแตกต่างจากกลุ่มประเภทอื่น คือ

1. เป้าหมายของสมาชิก ผู้รับอุปถัมภ์มีเป้าหมายเฉพาะที่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีต่อหัวหน้า ในขณะที่กลุ่มแยกประเภทมีเป้าหมายร่วมกันที่เกิดขึ้นจากการมีลักษณะร่วมกันบางประการที่ช่วยแยกให้แตกต่างไปจากสมาชิกของกลุ่มอื่น

2. การปกครองตนเองของผู้นำ ผู้อุปถัมภ์มีสิทธิในการปกครองตนเองสูงในการเลือกพันธมิตรและการตัดสินใจในเรื่องของนโยบายนานาตรบาทเท่าที่เขาสามารถสนองตอบความต้องการพื้นฐานของผู้รับอุปถัมภ์ของตน ในขณะที่ผู้นำของกลุ่มแยกประเภทจะต้องยอมรับผลประโยชน์รวมของกลุ่มที่เขาเป็นผู้นำเป็นสำคัญ

3. เสถียรภาพของกลุ่ม กลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ (patron - client cluster) มีพื้นฐานอยู่ที่สายสัมพันธ์ในแนวตั้งที่เปิดเฉพาะของกลุ่มนั้น ๆ และที่สำคัญขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำที่จะทำให้เกิดการขยายตัว หรือสลายตัวที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรที่เขา 보유하고ขึ้นกับความสามารถที่จะสนองตอบต่อข้อเรียกร้องของผู้อุปถัมภ์ได้ ในทางตรงข้ามกลุ่มแยกประเภท (categorical) มีพื้นฐานอยู่ที่คุณสมบัติร่วมกันของสมาชิกตามแนวนอน เพราะฉะนั้นการคงอยู่ของกลุ่มจึงไม่ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของหัวหน้า และยังคงขึ้นอยู่กับกิจกรรมหรือผลประโยชน์ (บ่อย ๆ ครั้งในเรื่องนโยบาย) ร่วมกันของสมาชิก

4. ส่วนประกอบของกลุ่ม กลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์พิจารณาจากการกำเนิดกลุ่มจะมีแนวโน้มที่มีลักษณะหลากหลายจากชั้นทางสังคมที่เข้าร่วมในกลุ่มมากกว่ากลุ่มแยกประเภท ซึ่งการเกิดขึ้นอยู่กับคุณลักษณะเฉพาะสมาชิกที่รวมกันอยู่ โดยจำกัดความผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์แบบปริมิต จะรวมเอาคนที่มีความแตกต่างในการจัดฐานะ ในขณะที่กลุ่มแยกประเภทอาจจะเป็นหรือไม่เป็นกลุ่มของคนที่มีสถานภาพที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (homogeneous in status)

5. การร่วมมือของกลุ่ม ในความเป็นจริงกลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ไม่ใช่กลุ่มที่แท้จริงซึ่งเราอาจเรียกได้ว่าเป็น “ชุดกิจกรรม” (action set) ที่รวมกันอยู่ได้เพราะความสัมพันธ์ในแนวตั้งเป็นหัวหน้าเท่านั้น สายสัมพันธ์ที่หัวหน้าทำให้เกิดขึ้นทั้งหมดหรือเพียงบางส่วนก็ได้ บริวารหรือผู้ติดตาม (followers) จะไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงต่อกันและกัน และโดยแท้จริงแล้วอาจจะไม่รู้จักกันเลย ในทางตรงข้ามในกลุ่มแยกประเภทสมาชิกมักจะเชื่อมโยงกันตามแนวนอนกับระดับที่เราเรียกว่ากลุ่มที่เป็นอิสระจากหัวหน้า

ฮันส์ ดีเตอร์ เบ็ชเตด (อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ 2543: 268-270) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับอุปถัมภ์ว่าจะตกอยู่ในจุดหนึ่งระหว่างสองขั้วคือ ขั้วของการมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมากระหว่างญาติและเพื่อนสนิท และขั้วของการมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 แบบแผนของลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์
เปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ส่วนตัวและความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือแบบข้อตกลง

ความสัมพันธ์ส่วนตัว (ชาวบ้าน, เพื่อน,ญาติสนิท ฯลฯ)	ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับ อุปถัมภ์	ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ/ ความสัมพันธ์ตามข้อตกลง
- คู่สัมพันธ์ที่มีฐานะเท่าเทียมกัน	- คู่สัมพันธ์ที่มีฐานะไม่เท่าเทียมกัน - การแลกเปลี่ยนที่ไม่สมดุลกัน - ความสัมพันธ์ในแนวตั้ง	
- ผลประโยชน์และข้อผูกพัน ร่วมกัน	- ผลประโยชน์ร่วมกันแต่ ผลประโยชน์และข้อผูกพัน ไม่เท่าเทียมกัน	- การกดขี่ขูดรีด
- ความรู้สึกห่วงใย นอกเหนือจากความสัมพันธ์เชิงกลไก (instrumental ties)		- ความสัมพันธ์เชิงกลไกอย่าง แท้จริง
- ความสัมพันธ์ส่วนตัวแบบตัวต่อตัว		- ความสัมพันธ์แบบเป็น ทางการไม่เป็นส่วนตัว
- ความสัมพันธ์เชิงซ้อนที่กระจัดกระจาย เช่น ในแง่เศรษฐกิจ การเมืองและเครือญาติ เป็นต้น		- ความสัมพันธ์ที่จำกัด เฉพาะเรื่อง
- ข้อผูกพันในการสนองตอบซึ่งกันและกัน และผูกมัดโดยหลัก ศีลธรรม การมีบุญคุณ ความชอบธรรมตามประเพณี		- ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ - ไม่มีความผูกพันทางศีลธรรม - มีการแลกเปลี่ยนทางการเงิน - มีการคำนวณข้อได้เปรียบ เสียเปรียบ
- ความสัมพันธ์ยืนยาว และมีเสถียรภาพสูง		- ความสัมพันธ์ยืนนานน้อยกว่า และมีเสถียรภาพน้อย
- พื้นฐานทรัพยากรภายในท้องถิ่น		- พื้นฐานทรัพยากรจากภายนอก

ที่มา: ฮันส์ ดีเตอร์ เบ็ชเชต์ (อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (2543))

ระบบอุปถัมภ์ พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อิทธิพลของระบบอุปถัมภ์นิยมที่มีต่อระบบบริหารราชการแผ่นดินไทย ได้มีมาตั้งแต่ยุคสังคมศักดินาจนมาถึงยุคปัจจุบัน ในสมัยโบราณระบบอุปถัมภ์นิยมก็เกิดขึ้นระหว่างมูลนายกับไพร่ หลังจากนั้นก็เกิดขึ้นระหว่างขุนนางชั้นสูงกับขุนนางระดับล่าง เนื่องจากผู้ที่มีศักดินาสูงกว่ามีอำนาจที่สูงกว่าย่อมสามารถปกป้องคุ้มครองและส่งเสริมบุคคลที่อยู่ใต้บังคับบัญชาหรือบุคคลที่มีศักดินาต่ำกว่าและมีอำนาจหน้าที่ต่ำกว่า ขณะเดียวกันก็ได้รับการตอบแทนจากผู้มีอำนาจหน้าที่ต่ำกว่าด้วยการจงรักภักดี ด้วยการหาสิ่งของและทรัพย์สินมีค่ามาให้ ด้วยการระดมกำลังคนมาให้การสนับสนุน เมื่อเกิดสงครามหรือเกิดความแตกแยกทางการเมืองภายใน ระบบอุปถัมภ์นิยมนี้เกิดขึ้นระหว่าง “นาย” กับ “ลูกน้อง” ในระบบบริหารราชการแผ่นดินของไทยทั้งในสมัยโบราณแม้กระทั่งในยุคปัจจุบันก็ตาม

สำหรับอิทธิพลของระบบอุปถัมภ์นิยมที่มีต่อระบบบริหารราชการแผ่นดินก็เป็นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับทาส เพราะทาสต่างก็เป็นคนของนายจนกว่าจะไถ่ถอนค่าตัวจนเป็นไทแก่ตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับทาสในสมัยโบราณนั้นจะเป็นระบบอุปถัมภ์นิยมนอกระบบราชการ เพราะเป็นเรื่องภายในครอบครัว แต่ในสมัยใหม่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีอิทธิพลทางการเงิน อำนาจ และมีบริวารมากมายที่ไม่เกี่ยวกับหน่วยราชการก็เป็นความสัมพันธ์กันในระบบอุปถัมภ์นิยมเช่นกัน

ระบบอุปถัมภ์นิยมนี้มีผลกระทบต่อการเมืองการปกครองไทย เพราะระบบอุปถัมภ์นิยมมีมาในสังคมไทยตั้งแต่ระบบไพร่ ความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับไพร่ก็ดี หรือความสัมพันธ์ระหว่างขุนนางระดับสูงกับขุนนางระดับล่าง ๆ ก็ดี ผลดีก็คือช่วยให้ไพร่และขุนนางระดับล่างได้รับการสนับสนุนจากมูลนายและขุนนางที่มีอำนาจเหนือตนขึ้นไปสำหรับการปกป้องรักษาและเอาเปรียบจากผู้อื่น แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าระบบอุปถัมภ์นิยมเกิดขึ้นในระบบราชการเป็นไปในทางที่ไม่ถูกต้อง อาจทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมขึ้นในวงราชการแผ่นดิน เพราะผู้มีอำนาจและหน้าที่ระดับสูงอาจให้การสนับสนุนแก่ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาให้ทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ขณะเดียวกันก็ปกป้องคุ้มครองตนเองให้พ้นจากความผิดได้อีกด้วย

ซึ่งลักษณะเฉพาะของความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์อาจแบ่งออกได้เป็น 4 ประการคือ (ปิยนาด นูนาค 2545: 214-215)

1. มีการใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินร่วมกัน กล่าวคือ แต่ละคนต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยที่ทรัพย์สินอาจเป็นของบุคคลคนเดียวหรืออยู่ในความควบคุมของบุคคลคนเดียว
2. เนื่องจากเป็นความสัมพันธ์ที่ประกอบด้วยบุคคลเพียงสองคน ผลประโยชน์ที่แลกเปลี่ยนกันจึงเป็นผลประโยชน์ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงเป็นการส่วนตัว

3. มีการให้ประโยชน์เป็นพิเศษต่อบุคคลบางคนมากกว่าคนอื่น ๆ เพราะลักษณะและระดับของปฏิสัมพันธ์ของแต่ละคู่สัมพันธ์นั้นมีความแตกต่างกัน

4. เนื่องจากความสัมพันธ์ในระบบนี้ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลมากกว่าหลักการ ความสัมพันธ์จึงมีลักษณะเปราะบาง ดังนั้น การที่จะรักษาเสถียรภาพของความสัมพันธ์ไว้ได้ก็ต้องมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ต่อกันอย่างต่อเนื่อง โดยที่แต่ละคนต่างมีของที่อีกฝ่ายหนึ่งไม่มี และของที่ทั้งสองฝ่ายมีนั้นเป็นสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการจะได้

ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นได้ก็เพราะคนในสังคมมีความแตกต่างกันมากทั้งในด้านสถานะทางสังคม อำนาจ และความมั่นคง ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณาในระบบการเมือง ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางการเมืองและโครงสร้างทางการเมือง อันมีลักษณะพิเศษ ดังนี้

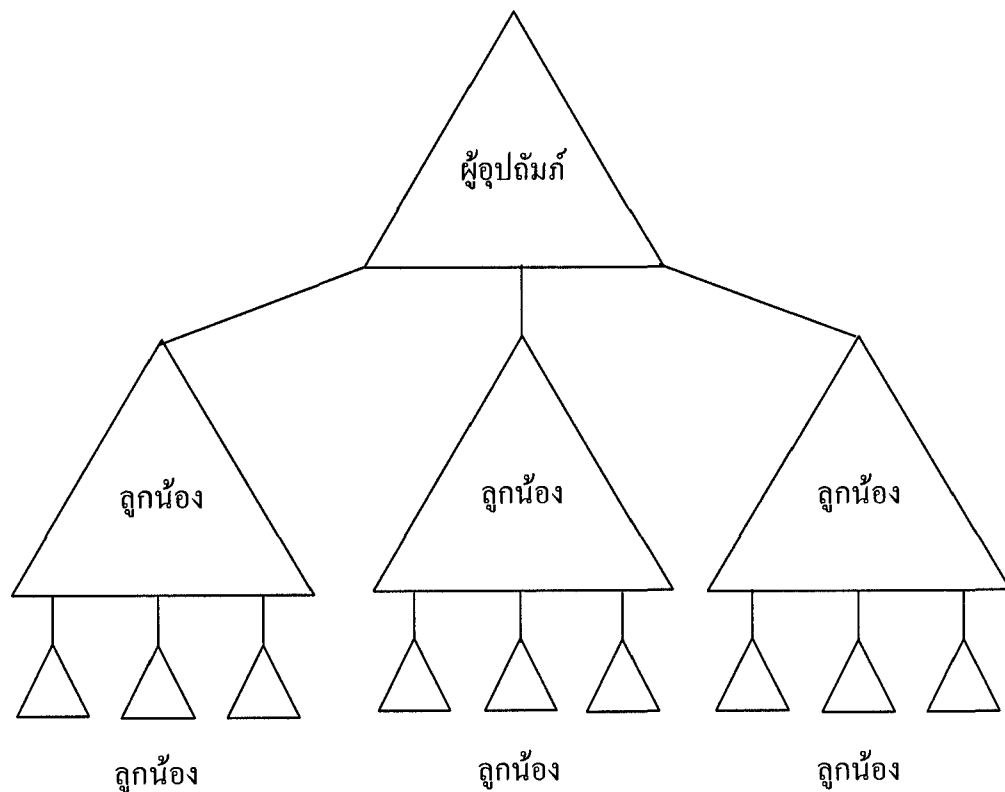
1. ระบบนี้ขึ้นอยู่กับตัวผู้นำหรือผู้อุปถัมภ์เพียงคนเดียว โดยผู้นำเป็นผู้รวบรวมลูกน้อง
2. การก่อตัวและโครงสร้างของระบบมีผู้นำเป็นจุดศูนย์กลาง ที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์และก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมระหว่างลูกน้อง โดยต่างถือว่ามีนายคนเดียวกัน
3. ผลประโยชน์ที่ทำให้ผู้อุปถัมภ์และลูกน้องมีความสัมพันธ์ต่อกัน เป็นผลประโยชน์ที่เฉพาะเจาะจงเป็นส่วนตัว และต่างฝ่ายต่างคงความสัมพันธ์ต่อกันไว้ ด้วยการแสวงหาผลประโยชน์ของแต่ละคน

4. ผลประโยชน์ที่ต่างแสวงหาจะผันแปรไปตามความแตกต่างทางฐานะ อำนาจ ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ในขณะที่ผู้อุปถัมภ์ต้องการอำนาจ ชื่อเสียง และเกียรติยศ ลูกน้องก็ต้องการความคุ้มครองและเงิน ดังนั้นถ้าผู้อุปถัมภ์ต้องการมีอำนาจ มีเกียรติยศชื่อเสียงก็ต้องมีบริวาร ในขณะที่เดียวกันถ้าลูกน้องต้องการความคุ้มครองให้ปลอดภัยในการประกอบกิจการต่าง ๆ รวมทั้งต้องการเงินเป็นพิเศษก็ต้องหาผู้อุปถัมภ์ตน ด้วยเหตุนี้ สายใยแห่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับลูกน้องแต่ละคนจึงขึ้นอยู่กับผลตอบแทนซึ่งกันและกัน โดยที่แต่ละฝ่ายต่างพยายามทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่ามีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้อุปถัมภ์หรือเป็นลูกน้อง และเมื่อฝ่ายหนึ่งเห็นว่าการลงทุนของตนไม่คุ้มทุนอาจถอนตัวออกจากการเป็นผู้อุปถัมภ์หรือลูกน้องก็ได้ โดยที่ผู้อุปถัมภ์ยกเลิกให้ผลประโยชน์แก่ลูกน้อง ส่วนลูกน้องก็หันไปหาผู้อุปถัมภ์รายใหม่ต่อไป

5. ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ มักประกอบด้วยการมีลูกน้องมากมาย หลายระดับชั้น ตั้งแต่ระดับที่ใกล้ชิดผู้อุปถัมภ์มากที่สุดเป็นลำดับจนไปถึงผู้ที่รู้จักคุ้นเคยเพียงผิวเผิน ลูกน้องผู้ใกล้ชิดกับผู้อุปถัมภ์หรือเจ้านายอย่างมากที่สุดก็มีลูกน้องของตนเองด้วย เขาจึงกลายเป็นผู้อุปถัมภ์รายย่อย ๆ ในระบบนี้ด้วย

6. จากความสัมพันธ์ที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้น ก็ทำให้ความสัมพันธ์แบบนี้มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และมีความไม่มั่นคงอยู่ในระดับสูง ดังจะเห็นได้ว่า ในยามที่ผู้อุปถัมภ์ได้ดำรงตำแหน่งที่ควบคุมผลประโยชน์สำคัญ ซึ่งสามารถแจกจ่ายให้แก่ลูกน้องได้มาก เขาก็จะมีลูกน้องเป็นบริวารอย่างมากมาย แต่ถ้าเขาตกอับ จำนวนลูกน้องก็จะลดลงอย่างรวดเร็วตามไปด้วย ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า การจะมีบริวารมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับตำแหน่ง อำนาจ และความมั่งคั่งของผู้อุปถัมภ์นั้น ๆ เป็นสำคัญ

ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ดังกล่าวสามารถแสดงได้ดังภาพ 2.3

ภาพที่ 2.3 แสดงความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์

ที่มา: ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2520) การเมืองกับการบริหาร กรุงเทพมหานคร คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. แนวคิดว่าด้วยความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนขุนนางและการสะสมทุนในการเมืองไทย

3.1 แนวคิดว่าด้วยทุนขุนนางและการสะสมทุน

3.1.1 แนวความคิดและทฤษฎีว่าด้วยทุนขุนนาง

สังคิต พิริยะรังสรรค์ (2526: 1-19) ได้แบ่งแนวคิดทุนขุนนางออกเป็นสองกลุ่ม คือ ทุนขุนนางในความหมายแคบ เช่น แนวคิดของ เหมา เจื้อ ตุง สถาบันศึกษาเศรษฐกิจการเมืองรัฐเซีย และพัฒนา รัมยสุต และแนวคิดทุนขุนนางในความหมายกว้าง เช่น แนวคิดของ วิตโฝเกล นัศตรทิพย์ นาถสุภา และ คุนิโอ โยชิฮาร่า

1) ทุนขุนนางในความหมายแคบ

เหมา เจื้อ ตุง ถือได้ว่าเป็นแม่แบบทางความคิดของกลุ่มนี้ โดยมีแนวความคิดว่า การเกิดขึ้นของทุนขุนนาง เป็นผลมาจากการรุกรานจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง โดยชี้ว่าสังคมศักดินาของจีนดำรงมาประมาณ 3,000 ปี ไม่สามารถก่อให้เกิดทุนขุนนางขึ้นได้ จนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงได้เกิดทุนขุนนางขึ้น อันเนื่องมาจากการเข้ามาของทุนต่างชาติ ซึ่งทุนขุนนางจะเข้าไปเกาะอำนาจรัฐแล้วใช้อำนาจรัฐไปหาผลประโยชน์ให้แก่ตน วิสาหกิจที่ทุนขุนนางเข้าไปหาผลประโยชน์มีทั้งกิจการที่เกี่ยวกับสาธารณูปโภค ธุรกิจการเงิน พาณิชยกรรม และภาคการผลิตต่าง ๆ นอกจากนี้ทุนขุนนางจะมีลักษณะก่อกำเนิดภายในประเทศ และรับใช้ทุนต่างชาติอีกด้วย จากงานเขียนที่วิเคราะห์สังคมจีนของเหมา ภายหลังสงครามฝิ่น ค.ศ. 1840 แสดงให้เห็นว่าสังคมจีนกลายเป็นสังคมกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา จนกระทั่งกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เริ่มปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้ของเหมาได้สะท้อนเพียงจักรพรรดินิยมและศักดินานิยมเท่านั้น เหมายังได้เสนองานอีกชิ้นในเรื่องปัญหาชนชั้นนายทุนชาติและผู้ดีหัวใหม่ใน ค.ศ. 1948 โดยขยายจากงานชิ้นแรกของเขา ซึ่งงานชิ้นนี้กล่าวถึงนายทุนนายหน้าและการเกิดทุนขุนนางขึ้นอันเนื่องจากการรุกรานของทุนนิยมต่างประเทศนับจากนั้นเป็นต้นมา เหมากล่าวถึงลัทธิทุนขุนนาง ชนชั้นทุนขุนนาง และวิสาหกิจทุนขุนนาง ในงานเขียนหลายชิ้นและรูปธรรมที่เหมากล่าวถึงทุนขุนนางไว้ค่อนข้างชัดเจนคือ คำแถลงเกี่ยวกับสถานการณ์ของประธานเหมาแห่งคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์จีนว่า รัฐบาลก็กมินตั๋งแห่งนานกิงใช้วิธีกอบโกยต่าง ๆ นานา ในการรวบรวมทรัพย์สินสมบัติมหาศาลของประเทศชาติให้รวมศูนย์อยู่ในเครือทุนขุนนาง 4 ตระกูลใหญ่ คือ ตระกูลเจียง ชุง ช่ง และเจิน (สังคิต พิริยะรังสรรค์ 2526: 2-4)

สถาบันศึกษาเศรษฐกิจการเมืองรัสเซีย จากการศึกษาในเรื่องเศรษฐกิจการเมือง (Political Economy) ได้เสริมแนวคิดของเหมาในเรื่องทุนขุนนางได้ชัดเจนขึ้น โดยกล่าวถึง ทุนขุนนางของจีน 4 ตระกูลใหญ่ (ก๊กมินตั๋ง) ได้ยึดกุมระบบเศรษฐกิจโดยการผูกขาด

และได้ใช้อำนาจอย่างกว้างขวางในการแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและพรรคพวก (IEAS 1957: 785)

อัลเบิร์ต เฟอร์เวอร์เกอร์ (Albert Fuerwerker 1958: 20-29, 250-251

อ้างถึงใน รัตพงษ์ สอนสุภาพ 2540: 5) จากการศึกษาเรื่อง China's Early Industrialization สรุปความได้ว่า การรุกรานของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่มีต่อประเทศจีนในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้พ่อค้าชาวจีน เจ้าที่ดิน และขุนนางต่าง ๆ หันมาลงทุนประกอบการในธุรกิจสมัยใหม่ เช่น การค้าน้ำมันและธนาคารพาณิชย์ ตลอดจนธนาคารเพื่อการส่งเสริมอุตสาหกรรมเอเชียอาคเนย์ ซึ่งเกิดจากความร่วมมือกันระหว่างข้าราชการกับพ่อค้า เฟอร์เวอร์เกอร์ เรียกการดำเนินการธุรกิจแบบนี้ว่า “ธุรกิจที่ควบคุมโดยข้าราชการบริหารโดยพ่อค้า” การดำเนินธุรกิจดังกล่าว ได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เนื่องจากธุรกิจเหล่านี้ได้รับการสัมปทานและสิทธิประโยชน์การผูกขาดจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับธุรกิจลักษณะนี้ เฟอร์เวอร์เกอร์ เรียกว่า “ทุนขุนนาง” กล่าวโดยสรุปแนวคิดของ เฟอร์เวอร์เกอร์ มี 2 ประเด็นสำคัญ คือ

(1) ทุนขุนนางเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขการรุกรานทางเศรษฐกิจของประเทศจักรวรรดินิยม (ทุนนิยมผูกขาด)

(2) ทุนขุนนางอาศัยกลไกระบบราชการ (กลไกของรัฐ) เป็นเครื่องมือในการหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อตนเอง และหมู่คณะ

พัฒนา รัชยศ (2500: 254-255) แบ่งทุนนิยมขุนนางออกเป็น 2 พวก คือ

(1) ทุนขุนนางที่มีลักษณะเป็นนายหน้า พวกนี้ได้ใช้อำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก แสวงหาผลประโยชน์ทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ

(2) ทุนขุนนางที่พร้อมจะใช้อิทธิพลทางการเมืองเพื่อหาประโยชน์แก่ตนเองและพรรคพวก นายทุนประเภทนี้บางครั้งแสดงตนเป็นนายทุนขุนนางที่มีชาตินิยม

2) ทุนขุนนางในความหมายกว้าง

นักคิดกลุ่มนี้เห็นว่าทุนขุนนางเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคโบราณ การแปรเปลี่ยนของยุคสมัยไม่ได้ทำให้ทุนขุนนางต้องสูญหาย ทั้งนี้ ทุนขุนนางได้ปรับเปลี่ยนวิธีการหาผลประโยชน์ของตนเองให้ทันสมัยและสอดคล้องกับเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตลอด นักคิดที่สำคัญของกลุ่มนี้ คือ

คาร์ล เอ. วิทโฟเกล (Karl A. Wittfogel 1973: 255-256, 298-299

อ้างถึงใน รัตพงษ์ สอนสุภาพ 2540: 6) จากการศึกษาเรื่อง Oriental Despotism ได้ชี้ว่าภายใต้ระบบบริหารราชการแผ่นดินนั้น ผู้ใดก็ตามที่อาศัยกลไกนี้เพื่อประโยชน์ของตนย่อมอยู่ในเครือข่ายการเป็นทุนขุนนางทั้งสิ้น วิทโฟเกล ได้นิยามความหมายคำว่า “ทุนขุนนาง” ไว้ดังนี้

(1) เจ้าพนักงานผู้เป็นตัวแทนการคลังของระบบบริหารราชการที่มีอำนาจการปกครองบ้านเมือง

(2) สมาชิกของระบบบริหารราชการที่มีอำนาจการเมืองการปกครองบ้านเมือง ดำรงตำแหน่งหรือมิได้ดำรงตำแหน่งก็ได้ โดยอาศัยสถานะการเมืองเข้าประกอบวิสาหกิจเอกชนบางอย่าง อาทิ การค้า และการกู้เงิน เป็นต้น

(3) นักธุรกิจเอกชนที่ผูกพันตัวเองกับสมาชิกบางรายของระบบบริหารราชการ เพื่อให้เกิดความแน่นอนยิ่งขึ้นในความสำเร็จแห่งการประกอบธุรกิจ

(4) นักธุรกิจเอกชน ซึ่งเป็นตัวแทนการค้าหรือนายหน้ากระทำการธุรกิจให้แก่ระบบบริหารราชการ โดยมีอำนาจปกครองทางการเมือง

ดังนั้น ทูทซุนนางหมายถึง เจ้าของทุนผู้ซึ่งกระทำการเป็นตัวแทนในทางการค้า หรือในทางการเงินโดยอาศัยกลไกของรัฐอย่างหนึ่งอย่างใด จากนิยามดังกล่าวข้างต้นแสดงว่าทูทซุนนางเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคโบราณ ดังกรณี ฟาโรห์ มอบหมายให้ผู้เชี่ยวชาญทางการค้าไปทำการค้ากับเมืองต่าง ๆ และปรากฏว่าผู้เชี่ยวชาญทางการค้าเหล่านั้น มักจะหาประโยชน์จากสิ่งต่าง ๆ ที่ถูกใจภายใต้การคุ้มครองทางการทูตอยู่เสมอ ส่วนสังคมศักดินาปรากฏว่าสังคมจีนที่ วิตโฝเกล นำมาเป็นแบบจำลองการศึกษานั้นมีชนชั้นเจ้าที่ดินได้เปลี่ยนแปลงทรัพย์สินที่ไร้มูลค่าให้เกิดมูลค่า เช่น รับช่วงการจัดเก็บภาษีจากรัฐ การซื้อที่ดินและนำไปเช่า เป็นต้น ทำให้ชนชั้นขุนนางกลายเป็นเจ้าที่ดินหรือเป็นทูทซุนนางในที่สุด นอกจากนี้ ผาสุก พงษ์ไพจิตร ยังเสนอว่าเงื่อนไขอีกด้านหนึ่งของทูทซุนนาง คือ รัฐเป็นปรปักษ์กับนายทุน จึงเป็นช่องทางให้ข้าราชการใช้อำนาจได้ นายทุนจึงต้องสร้างความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐด้วยธุรกิจเพื่อให้ได้ความคุ้มครอง นอกจากนี้แล้วข้าราชการเป็นนายทุนเอง หรือพรรคการเมืองเป็นนายทุนเอง

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2536: 161-165) ในเรื่อง ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบชี้ถึงสาเหตุที่ชนชั้นกระฎุมพีในสังคมจีนว่า เป็นสังคมที่ขาดพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในช่วงทศวรรษ 1910 ไว้อย่างน่าสนใจว่า

(1) ระบบราชการของจีนมีความเข้มแข็งเกินไป จึงเป็นสถาบันที่ครอบงำสถาบันอื่นในสังคม ทำให้ชนชั้นกระฎุมพีไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ จึงพึ่งระบบราชการถึงจะอยู่รอด

(2) ระบบหมู่บ้านมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาก ทำให้ไม่เปิดโอกาสให้ปัจเจกชนแตกตัวออกจากหมู่บ้านมาทำอาชีพอิสระ ความผูกพันทางสายโลหิตและประเพณีเป็นพื้นฐานนำไปสู่การผลิตแบบเลี้ยงตัวเองเรียกว่า วิธีการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic Mode of Production) ทำให้เป็นแรงต้านต่อผู้ที่คิดจะเปลี่ยนแปลงสังคม

ปฏิสัมพันธ์จากสองเหตุผลข้างต้น เป็นรากเหง้าที่สำคัญทำให้ข้าราชการของจีนมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจ กรณี หลี่ หง จ้ง เป็นตัวอย่างที่ชัดเจน คือ ขณะที่ หลี่ หง จ้ง ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการมณฑลเทียนสิน และเป็นขุนนางคนสำคัญในสมัยพระนางฉือซี ได้เข้าไปประกอบธุรกิจอย่างกว้างขวาง อาทิ การเดินเรือกลไฟ เหมืองถ่านหิน โทรเลข และโรงงานทอผ้า ฯลฯ เรียกกระบวนนี้ว่า “ระบบทุนนิยมขุนนาง” (Bureaucratic Capitalism) ซึ่งเดิมการลงทุนในจีนมีแนวโน้มเป็นระบบนี้อยู่แล้ว ดังกรณี การผลิตเกลือของรัฐบาลผูกขาดการออกใบอนุญาตให้กับพ่อค้า นั่นคือ พ่อค้าต้องมอบเงินจำนวนมากให้แก่ขุนนางจึงจะได้สิทธิในการผลิตและจำหน่าย ซึ่งเป็นระบบเจ้าภาษีนายอากร (Tax Farming) จึงมีข้าราชการเป็นกึ่งผู้นำการค้าซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบศักดินาเป็นทุนนิยมที่ขาดอิสระไม่มีความเจริญ ส่วนเกินตกเป็นของขุนนาง นำไปใช้บริโภคสินค้าฟุ่มเฟือย (เป็นแบบแผนการบริโภคของชนชั้นศักดินา) มากกว่านำไปขยายการลงทุน ธุรกิจที่ หลี่ หง จ้ง ก่อตั้งขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้น หลี่ หง จ้ง ใช้อำนาจหน้าที่ราชการออกใบอนุญาตผูกขาดแก่บริษัท แล้วบริษัทเรียกหุ้นจากพ่อค้าโดยให้พ่อค้าเป็นผู้บริหาร ส่วนขุนนางจะเป็นผู้ควบคุมการดำเนินงาน ดังนั้น หลี่จึงมีอำนาจให้อภิสิทธิ์ทุกชนิดแก่บริษัท บางครั้งการก่อตั้งธุรกิจมีการใช้เงินทุนบางส่วนจากทางราชการ และยังได้รับการยกเว้นภาษีเรียกกระบวนนี้ว่า “ระบบกวนตู้ซางปิ่น” หมายถึง กิจการไม่มีประสิทธิภาพอยู่ได้เพราะการผูกขาด จึงไม่อาจเป็นพื้นฐานการพัฒนาอุตสาหกรรมของจีนได้ ไม่เป็นฐานให้เกิดชนชั้นกรรมวิธีที่ก้าวหน้าแต่อย่างใด

กล่าวโดยรวม นายทุนจีนไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยอิสระ นายทุนขุนนางเกิดภายใต้ร่มเงาของศักดินานิยม นายทุนนายหน้าเป็นสิ่งประดิษฐ์ของทุนนิยมจากต่างชาติ ทำให้ชนชั้นนายทุนของจีนมีความอ่อนแอไม่เป็นตัวของตนเอง ไม่สามารถสลัดพันธนาการศักดินาและต่อสู้เพื่อเอกราชของประเทศชาติได้ การเปลี่ยนแปลงสังคมของจีนจึงเป็นขบวนการที่ยึดเยื้อ ลงท้ายด้วยชาวนา กรรมกรและปัญญาชนลงมาเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ทั้งโค่นล้มศักดินานิยมและขับไล่อิทธิพลของมหาอำนาจต่างชาติ

คุนิโอะ โยชิฮาระ (Kunio Yoshihara 1989: 72-75 อ้างถึงใน รัตพงษ์ สอนสุภาพ 2540: 9) จากการศึกษาเรื่อง The Rise of Ersatz Capitalism in Southeast Asia กล่าวถึงบทบาททุนขุนนางในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า เป็นทุนที่ขาดพลังในการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริงและเป็นผู้มีบทบาทในการแสวงหาส่วนเกินทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง บุคคลเหล่านี้ต้องการมิใช่เพียงการคุ้มครองในการแข่งขันจากต่างประเทศเท่านั้น แต่ยังแสวงหาสัมปทาน ใบอนุญาต สิทธิในการผูกขาดและเงินอุดหนุนจากรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นประเทศไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ระบบทุนนิยมของประเทศเหล่านี้จึงเป็น “ทุนนิยมจำลอง” (Ersatz Capitalism) ที่มีทุนขุนนาง (Bureaucratic Capital) เกาะกุมอย่างหนาแน่น ทุนนิยมขุนนางที่

โยชิฮารุ หมายถึงนั้นจะมีคุณสมบัติ 3 ประการ คือ ประการแรก บุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นทุนขุนนางได้ จะต้องเคยมีตำแหน่งหรือยังคงมีตำแหน่งทางราชการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสะสมทุนในระยะเริ่มต้น (Primitive Accumulation Capital) ประการที่สอง ถ้าบุคคลใดพ้นตำแหน่งราชการแล้ว แต่ยังคงรักษาความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวงราชการเพื่อประโยชน์ในธุรกิจของตนเอง ประการที่สาม นักธุรกิจที่มีเส้นสายในระบบราชการแล้วใช้เส้นสายเหล่านั้นสร้างความได้เปรียบในการดำเนินธุรกิจ

ระบบทุนนิยมจำแลง ในทัศนะของ โยชิฮารุ มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

(1) พัฒนาการของทุนภายใน จำกัดอยู่เฉพาะอุตสาหกรรมบริการเท่านั้น (tertiary sector) เช่น ธนาคารพาณิชย์ และธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ เป็นต้น

(2) ทุนอุตสาหกรรมของกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ไม่มีความสามารถในการส่งออก ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมาก ปัจจุบันพลวัตของประเทศเหล่านี้มิได้เป็นสาขาเศรษฐกิจทุนนิยม (หมายถึงสาขาเศรษฐกิจขนาดเล็กและใช้ทุนน้อย) ขณะที่ทุนอุตสาหกรรมภายใน ในสาขาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ส่วนใหญ่จะเป็นนายทุนนายหน้าและยังต้องพึ่งพาเทคโนโลยีของต่างชาติอย่างสิ้นเชิง จึงทำให้ไม่มีประสิทธิภาพในการผลิตเพียงพอที่จะส่งออกไปแข่งขันในตลาดต่างประเทศ

(3) ถูกครอบงำทางเศรษฐกิจโดยนายทุนชาวจีน ดังจะเห็นได้จากประเทศอินโดนีเซียกลางทศวรรษ 1980 มีนายทุนชาวจีนเป็นเจ้าของทรัพย์สินรวมกันทั้งประเทศ ประมาณร้อยละ 70-75 และครอบครองธุรกิจขนาดใหญ่ไว้ถึง 17 กลุ่ม จากทั้งหมด 25 กลุ่ม เมื่อเทียบกับคนเชื้อสายจีนในประเทศอินโดนีเซียที่มีเพียงร้อยละ 4 ของประชากรทั้งประเทศ ประเทศมาเลเซีย มีชาวจีน ประมาณ 1 ใน 3 ของประชากรทั้งประเทศ ชาวจีนมีผลประโยชน์ทางธุรกิจจำนวนมาก แม้ว่าการมาเลเซีย (รัฐบาลภายใต้การนำของคนเชื้อสายมาเลย์) จะได้ออกกฎหมายเพื่อจำกัดบทบาทของนายทุนชาวจีนก็ตาม แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ประเทศฟิลิปปินส์มีชาวจีนประมาณร้อยละ 1 ของประชากรทั้งประเทศเป็นเจ้าของธุรกิจมากกว่า 2 ใน 3 ของบริษัทที่ใหญ่ที่สุด ขณะที่บริษัทขนาดเล็กมีอัตราการถือครองมากกว่านี้หลายเท่า ประเทศไทยในช่วงกลางทศวรรษ 1970 มีชาวจีนประมาณร้อยละ 8-10 ของประชากรทั้งประเทศ เป็นเจ้าของธุรกิจ มีสินทรัพย์และการประกอบการถึงร้อยละ 90 ของสินทรัพย์ทั้งหมดและเป็นเจ้าของเงินทุนในธนาคารต่าง ๆ กว่าร้อยละ 50 ในประเทศ

(4) ผู้นำธุรกิจมีลักษณะเป็นผู้เก็งกำไรสูง (Speculators) เนื่องจากบุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากพ่อค้าและเป็นชาวจีน (โพ้นทะเล) เกิดความไม่แน่ใจในนโยบายของรัฐบาล

ท้องถิ่น (รัฐบาลในประเทศที่คนจีนอาศัยอยู่) ทำให้ต้องแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะหน้าและได้กำไรสูง และมีการกระจายการลงทุนเฉพาะสาขาที่ไม่ใช่หัตถกรรมเพื่อกระจายความเสี่ยง

(5) มีการดำรงอยู่ของผู้แสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ (Economics Rent Seeking) จากการผูกขาดหรือการเป็นนักธุรกิจการเมืองอยู่เป็นจำนวนมาก โดยที่คนพวกนี้มิได้แสวงหากำไรจากการแข่งขันเสรีในตลาด แต่มุ่งที่จะได้ส่วนเกินทางเศรษฐกิจแบบผูกขาดที่มาจากอำนาจการเมือง กรณีที่กล่าวนี้เกิดขึ้นในประเทศไทย อินโดนีเซีย และมาเลเซีย เรียกว่า

“นายทุน ขุนนาง” (Bureaucratic Capitalists) ขณะที่กรณีประเทศฟิลิปปินส์เรียกว่า

“นายทุนอิทธิพล” (Crony Capitalists) เนื่องจากนายทุนส่วนใหญ่เป็นเพื่อนสนิทของผู้นำประเทศ ใช้ความสัมพันธ์ดังกล่าวแสวงหาผลประโยชน์อย่างกว้างขวางภายใต้อภิสิทธิ์ของผู้นำ

3.1.2 แนวความคิดว่าด้วยทุนขุนนางและการสะสมทุน

การพัฒนาทุนในประเทศไทย ในช่วงสองทศวรรษแรกของการพัฒนาพบว่ามีทุนอยู่สามกลุ่มที่มีบทบาทคือ ทุนขุนนาง (Bureaucratic Capitalists) ทุนต่างชาติ (Foreign Capitalists) ทุนภายใน (Domestic Capitalists)

สุอิโร อาคิรา (Suehiro Akira 1989 อ้างถึงใน รัตพงษ์ สอนสุภาพ 2546: 3) เรียกว่า ทุนหลัก (Dominant Capital) ทุนเหล่านี้ได้มีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของประเทศและมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมให้เติบโตใหญ่ ทั้งนี้ระยะการพัฒนาของทุนนิยมในประเทศไทยมีสามระยะคือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2398-2481 เป็นระยะที่เศรษฐกิจไทยเข้าสู่เศรษฐกิจทุนนิยมโลก ทำให้ช่วงนี้ทุนจากยุโรปและนายทุนชาวจีนมีบทบาทในประเทศไทย แต่ในช่วง พ.ศ. 2482-2500 เป็นระยะที่ทุนนิยมโดยรัฐเบ่งบาน ทำให้ขุนนางมีบทบาทในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของประเทศ และตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2528 เป็นช่วงที่ทุนภายในเติบโต และมีบทบาทสำคัญในภาคอุตสาหกรรมหลากหลายโดยการร่วมทุนกับบรรษัทข้ามชาติ และได้รับอานิสงส์จากนโยบายของรัฐบาล ทั้งการส่งเสริมการลงทุนจากบีโอไอ และแผนการพัฒนาประเทศที่ลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจต่าง ๆ บทบาทของทุนทั้งสามกลุ่มนี้ สุอิโร เรียกว่า ม้าสามขา (Tripod Structure) ที่คอยค้ำยันเศรษฐกิจไทยให้เติบโต สำหรับแบบแผนความสัมพันธ์ของม้าสามขา เริ่มจากทุนตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทในเศรษฐกิจไทยหลังจากทำสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 นับตั้งแต่การเข้ามาทำธุรกิจโรงสีข้าว โรงเลื่อย เหมืองแร่ดีบุก การเดินเรือ และธนาคารพาณิชย์ ขณะที่ทุนขุนนางได้ดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับที่ดิน รถม้า โดยร่วมทุนกับทุนตะวันตกและนายทุนชาวจีน ซึ่งนายทุนชาวจีนที่เคยเป็นเจ้าภาษีอากรมาก่อนจะผันตัวเองมาทำธุรกิจของตนเองแทนการอุปถัมภ์ของระบบศักดินาและกิจการที่นายทุนชาวจีนทำ คือ อุตสาหกรรมค้าข้าวเพื่อส่งออก โดยอาศัยเครือข่ายการค้าของชาวจีนที่กระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ

ทุนขุนนางเกิดขึ้นมาได้ เนื่องจากการที่รัฐเข้ามาดำเนินธุรกิจแทนนายทุนชาวจีนและการลงทุนของสังคมจากเดิมเป็นของพระมหากษัตริย์ โดยมีพระคลังข้างที่ควบคุมดูแลพอเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 คณะการปกครองกลุ่มใหม่ คือ คณะราษฎร ได้เข้ามาควบคุมการผลิตและการลงทุน ตลอดช่วงก่อน พ.ศ. 2500 โดยมีนายทุนชาวจีนและนายทุนยุโรปได้รับผลกระทบจากนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมจากผู้ปกครองของกลุ่มใหม่อย่างมาก ส่งผลให้นายทุนยุโรปที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบการผลิตแบบใหม่ จึงต้องเลิกกิจการไป ขณะที่นายทุนชาวจีนสามารถปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขใหม่ที่เกิดขึ้นได้ จึงมีบทบาททางเศรษฐกิจทดแทนการขาดหายไปของนายทุนยุโรป

ดังนั้นผู้ปกครองใหม่กลุ่มใหม่ จึงได้ตั้งนายทุนชาวจีนเข้ามาร่วมทำธุรกิจที่จัดตั้งขึ้น ทั้งที่เป็นของรัฐคือ รัฐวิสาหกิจและธุรกิจส่วนตัว เหมือนกับยุคศักดินาที่นายทุนชาวจีนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าภีณยานายการ เพื่อจัดการเก็บภาษีให้แก่พระมหากษัตริย์ แต่ในช่วงนี้นายทุนชาวจีนได้รับผลประโยชน์ในรูปแบบของหุ้น โบนัส และบำเหน็จในรูปแบบอื่น ๆ จึงเป็นผลประโยชน์ต่างตอบแทนระหว่างคณะทหารและนายทุนชาวจีน ดังนั้น สุอิโร เห็นว่า กิจการที่รัฐบาลมีหุ้นหรือกิจการใดก็ตามที่ถูกควบคุมโดยผู้นำทางการเมือง และทหาร จะเรียกว่า “ทุนขุนนาง” ซึ่งมีคุณสมบัติ 2 ประการ คือ

ประการแรก ผู้นำทางการเมืองใช้อำนาจทางการเมืองส่วนใหญ่ เพื่อควบคุมการจับจ่ายส่วนเกินทางเศรษฐกิจ

ประการที่สอง การใช้จ่ายส่วนเกินทางเศรษฐกิจนั้น มิใช่เพื่อจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ แต่เพื่อจุดมุ่งหมายทางการเมือง หวังรักษาอำนาจทางการเมืองของผู้นำเหล่านั้น

นอกจากนี้ สุอิโร ยังได้กล่าวถึงบทบาทของทุนการเงินว่า การที่ทุนการเงินมีความสัมพันธ์พิเศษกับผู้มีอำนาจทางการเมืองของไทย ทั้งกลุ่มทหาร และข้าราชการพลเรือน นับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญทำให้ทุนการเงินมีความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจและเติบโตมาได้จวบจนทุกวันนี้ ส่วนกลุ่มอุตสาหกรรมได้รับสิทธิพิเศษจากรัฐบาล เช่น การส่งเสริมการลงทุนจาก บีโอไอ เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญทำให้ทุนกลุ่มนี้เติบโตอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ขณะที่กลุ่มทุนอุตสาหกรรมสร้างการเติบโตได้จากการซื้อเทคโนโลยีระดับสูงจากต่างประเทศมาพัฒนาการผลิตและการทำธุรกิจแนวใหม่ เช่น กลุ่ม ซีพี ที่กลายเป็นบริษัทธุรกิจเกษตรอุตสาหกรรมระดับโลก เป็นต้น (อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ 2542)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาของ สังคิต พิริยะรังสรรค์ (2526) ได้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้นต่อแนวคิดเรื่องทุนขุนนาง เมื่อเขาได้วิเคราะห์เกี่ยวกับทุนดังกล่าวกับประเทศไทย

ในช่วง พ.ศ. 2475-2500 พบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดกลุ่มทุนขุนนางขึ้นมา คือ การรุกเข้ามาของทุนต่างประเทศมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในและก่อให้เกิดอุตสาหกรรมแห่งชาติขึ้น

โดยมีทุนขุนนางเป็นผู้ดูแลธุรกิจเหล่านั้น และเกิดกลุ่มแรงงานเข้ามารับจ้างทำงานในธุรกิจ ซึ่งทุนขุนนางจะมีลักษณะกดขี่กลุ่มทุนที่ต้องการเป็นอิสระที่อยู่นอกระบบอุปถัมภ์ของตน แต่ทุนขุนนางกลับส่งเสริมกลุ่มทุนที่ตนได้รับการอุปถัมภ์ โดยอาศัยกลไกอำนาจรัฐให้การคุ้มครองการประกอบธุรกิจ ส่งผลให้ธุรกิจเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกัน ทุนขุนนางจะมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์กับทุนต่างชาติและนอกจากนี้ทุนขุนนางยังเป็นปรปักษ์ต่อกลุ่มนายทุนอิสระ จึงเป็นช่องทางให้ข้าราชการใช้อำนาจรัฐได้ โดยเอื้อประโยชน์ให้แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทำให้กลุ่มทุนต้องสร้างความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐด้วยธุรกิจ เพื่อให้ได้รับการคุ้มครองข้างต้น

บางครั้งข้าราชการเป็นนายทุนเองหรือพรรคการเมืองเป็นนายทุน ภายใต้งบฏใจการต่อสู้เพื่อให้ประเทศมีประชาธิปไตย ทุนขุนนางจะเป็นปรปักษ์ต่อการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด ในส่วนของทุนภายในเป็นกลุ่มทุนที่มีความอ่อนแอเกินไปไม่สามารถเป็นชนชั้นนำได้ การที่จะสถาปนาระบอบประชาธิปไตยได้นั้น จะต้องเกิดจากการเป็นพันธมิตรระหว่างชาวนา นายทุนต่างชาติ และนายทุนอิสระ จึงจะประสบความสำเร็จ ดังนั้น ทุนขุนนางจึงประกอบด้วยเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ นักการเมืองที่ใช้อิทธิพลทางการเมือง เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และยังรวมถึงข้าราชการพลเรือน ทหารและตำรวจระดับสูงด้วย

นอกจากนี้ แนวความคิดในเรื่องทุนขุนนางของ ฌูนิโอ โยชิฮาระ (1998) อ้างถึงใน รัตพงษ์ สอนสุภาพ 2546: 7) กล่าวว่า นายทุนขุนนางเป็นกลุ่มทุนที่มีบทบาทมากภายใต้อำนาจรัฐในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่การพัฒนาประเทศไปจนถึงการกำหนดนโยบายสาธารณะ (Public Policy) บางครั้งทุนกลุ่มนี้มักจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ (Economic Rent) ทุนกลุ่มนี้มีไว้เพื่อการคุ้มครองไม่ให้มีการแข่งขันจากต่างประเทศเท่านั้น แต่ยังแสวงหาสิทธิพิเศษ การผูกขาด การสัมปทาน ใบอนุญาต และเงินอุดหนุนจากรัฐบาล ซึ่งทุนขุนนางตามความคิดของ โยชิฮาระ มีลักษณะเด่น 3 ประการ คือ

ประการแรก เป็นบุคคลที่เคยมีตำแหน่งและยังคงมีตำแหน่งทางราชการแล้วมาประกอบธุรกิจ เพื่อนำไปสู่การสะสมทุนเบื้องต้น (Primitive Accumulation Capital)

ประการที่สอง เป็นบุคคลที่มีความสัมพันธ์อันดีกับระบบราชการอย่างเหนียวแน่น รู้จักระเบียบกฎเกณฑ์เป็นอย่างดี จึงเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการทำธุรกิจ

ประการที่สาม เป็นบุคคลที่มีเส้นสาย (Connection) ในระบบราชการ เพื่อสร้างความได้เปรียบในการดำเนินธุรกิจ

ในช่วงที่ผ่านมา จะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนไทยกับนายทุนต่างชาติมี 3 ลักษณะด้วยกัน คือ

- 1) การร่วมทุนทางเศรษฐกิจข้ามชาติ
- 2) ชาวต่างชาติที่ได้สัญชาติไทย เข้ามาลงทุนโดยตรง
- 3) การแต่งงานกันระหว่างนายทุนไทยกับนายทุนต่างชาติสร้างระบบ

เครือญาติ เช่น ไทย-ฮ่องกง ไทย-สิงคโปร์ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนภายใน-ทุนต่างชาติและบรรษัทข้ามชาติเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ภายใต้การนำของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อรัฐบาลหันมาสนับสนุนภาคเอกชนให้เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจ กลุ่มทุนภายในที่เป็นชาวจีนก็ได้ให้สัญชาติไทย ทำให้นายทุนชาวจีนบางส่วนที่ต้องการเป็นอิสระจากระบบการเมืองเริ่มแสดงบทบาทมากขึ้น

การสะสมทุนจากการค้าและการส่งออกในช่วง พ.ศ. 2500 ได้นำมาสู่การลงทุนด้านอุตสาหกรรมขนานใหญ่ ภายใต้การส่งเสริมจากภาครัฐและการร่วมลงทุนกับบรรษัทข้ามชาติ ที่มีเทคโนโลยี เงินทุน และระบบการจัดการที่ทันสมัย

ปัจจัยเหล่านี้ทำให้นายทุนภายในเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องและไม่จำกัดเฉพาะด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังรวมถึงด้านการเมืองด้วย ทั้งในฐานะผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลังและผู้นำทางการเมือง ดังนั้นถ้ามองการพัฒนาของกลุ่มทุนภายในจะมีที่มาจากความเป็นทุนการค้าก่อนพัฒนาเป็นทุนอุตสาหกรรมในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตาม ทุนภายในยังคงมีข้อจำกัดในการเติบโตอยู่บ้างภายใต้การพัฒนาใหม่ของประเทศ เนื่องจากข้อจำกัดดังกล่าวเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ (สุธีโร แปลโดย พรรณี บัวเล็ก 2544) คือ

- 1) กลุ่มทุนผูกขาดภายในสร้างอำนาจผูกขาด โดยอาศัยอำนาจทางการเมืองจึงพัฒนาในระดับต่ำ จำต้องพึ่งพารัฐและทุนต่างชาติ
- 2) การถูกควบคุมโดยรัฐและการพึ่งพาจากทุนต่างชาติ ทำให้นายทุนท้องถิ่นมีฐานทางเศรษฐกิจเฉพาะสาขาการเงินและอุตสาหกรรมเกษตร ดังนั้น การพัฒนาทุนกลุ่มนี้จึงต้องเผชิญกับปัญหาเกี่ยวกับตลาดภายในที่จำกัด และยังแข่งขันกับกลุ่มทุนต่าง ๆ ที่มีความพร้อมในการพัฒนาอุตสาหกรรมมากขึ้น
- 3) ในประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลาย พัฒนาการของทุนภายในจะพัฒนาจากทุนการค้าเข้าสู่ทุนอุตสาหกรรมและทุนการเงิน ขณะที่ทุนอุตสาหกรรมมีพื้นฐานจากการเป็นอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าและอุตสาหกรรมส่งออกสินค้าเกษตร ทุนอุตสาหกรรมของประเทศยังแสดงบทบาทการเป็นพ่อค้าและนักการตลาดมากกว่าการเป็นนักอุตสาหกรรมที่แท้จริง

4) ทุนภายในขนาดใหญ่ของไทยเกือบทั้งหมดพัฒนามาจากธุรกิจครอบครัว ขณะที่แบบแผนพัฒนาของประเทศอุตสาหกรรมมาเป็นระบบร่วมทุนด้วยการกระจายหุ้นจากตลาดทุนของประเทศ ทำให้ระบบการบริหารมีประสิทธิภาพและมีการตรวจสอบจากผู้ถือหุ้น

นอกจากนี้ โยชิฮาร่า ยังได้กล่าวถึงการพัฒนาประเทศต่าง ๆ ในย่านเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ว่า ประเทศเหล่านี้ซึ่งประกอบด้วย ไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ ยังมีกลุ่มนายทุน (Capitalists) ในรูปแบบต่าง ๆ เข้าไปหาผลประโยชน์ด้วยอำนาจรัฐและนโยบายของรัฐ รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อนำไปสู่ความได้เปรียบในการทำธุรกิจ ทำหน้าที่จัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินและการลงทุนทางธุรกิจ ซึ่งเรียกทุนประเภทนี้ว่า ทุนอหิทธิพล (Crony Capitalists) และได้สรุปว่ารูปแบบของการเข้าสู่อำนาจรัฐของกลุ่มทุนและนักการเมืองในย่านเอเชียอาคเนย์ มีอยู่ด้วยกัน 3 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 จากนักการเมืองเป็นนายทุน (Politicians-Turned-Capitalists) สำหรับประเทศไทยจากนักการเมืองมาเป็นนายทุน อาจกล่าวได้ว่าแทบไม่มี แต่ที่มาเลเซียมีอยู่บ้าง โดยเป็นนักการเมืองมาก่อน ก่อนที่จะผันตัวเองมาเป็นนักธุรกิจ และผลจากความสัมพันธ์อันดีกับผู้นำรัฐบาล จะทำให้นักการเมืองกลายเป็นนายทุนชั้นนำของประเทศอย่างรวดเร็ว

รูปแบบที่ 2 จากนายทุนกลายเป็นักการเมือง (Capitalist-Turned-Politicians) นายทุนที่กลายเป็นักการเมืองมีมากและเป็นรูปแบบที่เห็นชัดเจนภายใต้การเมืองที่มีการเลือกตั้งหรือแม้แต่การเมืองที่มีรัฐบาลทหารมักจะมีนายทุนเข้ามาบิบทบาทอยู่เสมอ

บทบาทแรก เป็นผู้อยู่เบื้องหลัง ทำหน้าที่ให้การสนับสนุนเงินทุนแก่พรรคการเมืองต่าง ๆ เมื่อพรรคการเมืองที่ตนสนับสนุนได้รับการเลือกตั้งเข้ามาเป็นรัฐบาล นายทุนกลุ่มนี้ จะมีความได้เปรียบในด้านการทำธุรกิจ เพราะสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารภายในและมีโอกาสเสนอนโยบายที่เป็นประโยชน์แก่ธุรกิจของตนก่อนคู่แข่ง รวมถึงโอกาสที่จะได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีเป็น การต่างตอบแทน ซึ่งบทบาทของนายทุนแบบนี้มีมากในภาวะการเมืองที่มีทหารปกครองประเทศ หรือการเมืองที่รัฐบาลมีอำนาจเบ็ดเสร็จ

บทบาทที่สอง นายทุนมีบทบาทนำในทางการเมือง คือ นายทุนที่ประสบความสำเร็จจากการดำเนินธุรกิจแล้วผันตัวเองมาเป็นนักการเมืองโดยจัดตั้งพรรคการเมืองและรวมกลุ่มนักธุรกิจจากภาคธุรกิจต่าง ๆ เพื่อเสนอทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาของประเทศและต้องการที่จะแปรนโยบายที่ตนเชื่อว่า ทำได้หรือนโยบายเพื่อการหาเสียงไปสู่การปฏิบัติในรูปแบบนโยบายรัฐบาล เงื่อนไขที่สองนี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเป็นการเมืองที่มีการเลือกตั้งหรือการเมืองแบบประชาธิปไตย ดังนั้นความต้องการที่จะเข้าสู่อำนาจรัฐของกลุ่มนายทุนไม่เพียงต้องการเป็นผู้

ตัดสินใจเชิงนโยบายเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการกำหนดนโยบายสาธารณะที่มีผลต่อเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมด้วย

สำหรับประเทศไทย กลุ่มนายทุนได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น ตามลำดับ ภายหลังจากที่ระบอบทหารเริ่มหมดอำนาจลงหลัง พ.ศ. 2516 อย่างไรก็ตาม บทบาทของกลุ่มนายทุนช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2516-2540 ยังคงมีบทบาทจำกัดเพียงเป็นผู้สนับสนุนพรรคการเมืองเท่านั้น หากได้เปิดเผยตัวเองอย่างชัดเจน แม้ว่าอำนาจต่อรองของกองทัพหลังจาก พ.ศ. 2516 ได้ลดลง แต่ยังคงมีอิทธิพลและบทบาททางการเมืองอยู่สูงมาก ทั้งนี้กลุ่มนายทุนและนักธุรกิจได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองในคณะรัฐบาลเพิ่มขึ้นตามลำดับ เช่น รัฐบาลเปรม 1 มีสัดส่วนของนักธุรกิจในคณะรัฐมนตรี ร้อยละ 46 จนถึง รัฐบาลเปรม 3 นักธุรกิจยังคงรักษาบทบาทของตนไว้อย่างมั่นคงในสัดส่วนระดับเดียวกัน และเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ นับตั้งแต่รัฐบาลชาติชาย จนถึงปัจจุบัน

รูปแบบที่ 3 นายทุนอื่น ๆ ที่มีเส้นสายในวงราชการ (Others-Government Connection Capitalists) เป็นกลุ่มนายทุนที่ได้รับอภิสิทธิ์พิเศษจากรัฐบาลเพื่อให้ความช่วยเหลือ เช่น นายชิน โสภณพนิช ได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากรัฐบาลทหาร ช่วงก่อน พ.ศ. 2516 ซึ่งนายทุนรูปแบบนี้จะมีเส้นสายสัมพันธ์อันดีกับผู้นำทางการเมือง ผู้นำกองทัพ และข้าราชการระดับสูง ซึ่งมีอำนาจตัดสินใจและพิจารณาให้สิทธิพิเศษและผลประโยชน์แก่ตน

3.2 ลักษณะโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของไทย

ได้มีนักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองของไทย ไว้ดังนี้ (รัตพงษ์ สอนสุภาพ 2546: 17-18)

เดวิด เอ. วิลสัน (David A. Wilson 1962) ชี้ว่า ระบบการเมืองไทยเป็นเรื่องของการแข่งขันกันระหว่างข้าราชการกลุ่มต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์จากการเป็นรัฐบาล โดยฝ่ายที่รวมตัวกันได้ดีและมีอำนาจมากที่สุด จึงเป็นกลุ่มที่อยู่ในระดับสูงสุด ขณะที่สถาบันรัฐสภาถือว่าเป็นศูนย์กลางของประชาชนยังไม่เกิดขึ้น ทำให้กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ยังคงอ่อนแอ ดังนั้นการเมืองของไทยส่วนใหญ่ จึงตกที่คณะรัฐมนตรี ซึ่งเป็นชนชั้นปกครองที่กุมอำนาจของข้าราชการและมีการรวมตัวเป็นแกนของชนชั้น ในรูปของคณะรัฐมนตรีที่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ดำรงตำแหน่ง กลุ่มข้าราชการเหล่านี้ส่วนใหญ่มุ่งต่อผลประโยชน์ โดยพยายามแสวงหาเงินและตำแหน่งมากยิ่งขึ้น

เดวิด อินเซอร์ (David Insor 1965) ชี้ว่า กลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองใช้อำนาจรัฐหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เพื่อกลุ่มของตน ปรากฏชัดเจน ตั้งแต่ พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา ทั้งนี้ระหว่าง พ.ศ. 2490-2500 กลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองได้ร่วมทุนกับเอกชนตั้งบริษัทการค้าจำนวนมาก เช่น กลุ่มจอมพล ป. พิบูลสงคราม จัดตั้งบริษัทไทยนิคม และบริษัทข้าวไทย ฯลฯ โดยให้

นายทหารและนักการเมืองในกลุ่มของตนเป็นประธานกรรมการหรือกรรมการ ซึ่งธุรกิจที่ตั้งขึ้นนี้มักเป็นธุรกิจขนาดใหญ่มีการผูกขาดทางเศรษฐกิจสูง และได้รับการปกป้องคุ้มครองเป็นอย่างดี

เฟรด ริกส์ (Fred Riggs 1966) ได้ชี้ให้เห็นว่า การที่รัฐบาลมีบทบาททางเศรษฐกิจทั้งในรูปของภาวะชี้นำ การจำกัด การควบคุม ตลอดจนการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายด้านตามความเหมาะสมและระบบการเมืองที่ถูกครอบงำโดยอำนาจของระบบราชการที่เรียกว่า “Bureaucratic Polity” ซึ่งหมายถึง ระบบราชการไม่เปิดโอกาสให้ศูนย์อำนาจนอกระบบที่เป็นอิสระสามารถเติบโตได้ โดยเฉพาะกลุ่มผลประโยชน์และพรรคการเมืองซึ่งอยู่ภายใต้กลไกของรัฐ ดังนั้น ผู้ประกอบการธุรกิจจึงต้องพยายามหาช่องทางอิงอำนาจราชการการเมืองและการบริหารความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับเศรษฐกิจจึงเป็นความสัมพันธ์ในเชิงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองมากกว่าการถ่ายเทอำนาจจากเศรษฐกิจไปสู่การเมือง ด้วยเหตุนี้ นักธุรกิจจึงเป็นเบี้ยล่างที่ต้องพึ่งพิงอำนาจทางการเมืองเพื่อให้การประกอบธุรกิจประสบความสำเร็จ เมื่อกลุ่มธุรกิจเติบโตมีความเป็นเอกภาพและเข้มแข็ง จึงสามารถปรับเปลี่ยนตัวเองจากเบี้ยล่างมาเป็นพันธมิตรของอำนาจทางการเมืองจนสามารถแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกันตลอดมา

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2518) ได้ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาของทุนข้าราชการนับเป็นปัญหาสำคัญยิ่งที่ก่อให้เกิดระบบอภิสิทธิ์ ระบบผูกขาดทางการค้าและเป็นเหตุให้ต่างชาติเข้ามาครอบงำผลประโยชน์ได้ง่าย เพราะข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ของตนปกป้องคุ้มครองธุรกิจของต่างชาติ ดังกรณี บูรพาสากลเศรษฐกิจ กับ บริษัท เหมืองแร่เทมโก้ ผู้มีอำนาจและเจ้าหน้าที่ราชการที่เกี่ยวข้องได้ใช้อุบายต่าง ๆ ให้สัมปทานผูกขาดธุรกิจดังกล่าว และก่อให้เกิดปัญหาตามมาอย่างมาก ทุนข้าราชการหรือทุนขุนนาง ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เชิงมูลนายหลายด้าน เป็นต้นว่า เกิดอภิสิทธิ์และการผูกขาดในระบบเศรษฐกิจ เกิดการหลีกเลี่ยงกฎหมาย เช่น บริษัท บูรพาเศรษฐกิจ ผู้มีอำนาจทางการเมืองใช้ตำแหน่งให้การคุ้มครอง ทำให้ต่างชาติเข้ามาครอบงำทรัพยากรและหาผลประโยชน์อื่นจากประเทศไทยได้สะดวก ทำให้ราคาสินค้าแพงขึ้นเกินความจำเป็น เกิดปัญหาคอรัปชันทั่วไป เปิดโอกาสให้นายทุนข้าราชการสามารถทุจริตเงินจากบรรดาพ่อค้านักธุรกิจได้ง่าย

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (มปป.) ได้ชี้ว่า ในปี 1960 องค์ประกอบสำคัญของชนชั้นกลางคือ ข้าราชการ พลเรือน และทหาร โดยฝ่ายข้าราชการมีอำนาจมากขึ้น จากการเป็นผู้ใช้เงินช่วยเหลือและเงินกู้จากต่างประเทศ และเป็นผู้กุมอำนาจทางการเมืองที่ได้รับการช่วยเหลือจากต่างประเทศเช่นกัน ขณะที่ฝ่ายธุรกิจเป็นผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจ ทั้งสองกลุ่มดังกล่าวจึงมีผลประโยชน์ร่วมกันและต่างก็พยายามช่วยเหลือกัน โดยฝ่ายข้าราชการช่วยธุรกิจด้วยการจัดองค์กรบริหารของรัฐบาลด้านต่าง ๆ รวมทั้งทางด้านกฎหมายให้สอดคล้องและเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินกิจการของธุรกิจ

การค้า ขณะที่ฝ่ายธุรกิจยอมรับข้าราชการผู้ใหญ่ให้เข้ามามีส่วนในผลประโยชน์โดยตรง เช่น เป็นประธานบริษัท หรือกรรมการ เป็นต้น

เสน่ห์ จามริก (2519) มองปัญหาและอนาคตของเมืองไทยว่า ระหว่าง พ.ศ. 2500-2506 ภายใต้อำนาจเผด็จการของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จนถึงกลุ่มถนอม-ประภาส-ณรงค์ เกิดความร่วมมือกันทางธุรกิจการค้ากับนายทุน นักธุรกิจกับกลุ่มผู้ปกครอง ซึ่งได้ฝังรากลึกขยายเครือข่ายออกไปอย่างมากและเป็นช่วงที่เศรษฐกิจของประเทศกำลังเจริญเติบโต ส่งผลให้เป็นอีกช่วงหนึ่งที่ระบบทหาร ข้าราชการ และนักการเมืองสามารถเข้ามาครอบงำผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและพวกพ้องมากที่สุด สัมผัสได้จากภาพสะท้อนของจุดเริ่มต้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504) โดยเน้นการขยายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมภาคเอกชนให้มีลักษณะเป็นการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่กลุ่มคนในเมือง คือ สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมที่มีกลุ่มผลประโยชน์จากภาคเอกชนบางกลุ่มมีการต่อรองกับรัฐบาล หรือไม่ใช่ผู้ที่อยู่ภายใต้การกำหนดการควบคุมของข้าราชการต่อไป โดยเฉพาะกลุ่มชนที่อยู่ในเมืองที่มีผลประโยชน์ทางการเงิน เศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ ได้มีบทบาทและวางตนเสมอเหมือนกับสังคมข้าราชการที่เริ่มต้นทานกระแสความเปลี่ยนแปลงไม่ได้ นอกจากนี้ กลุ่มชนชั้นปกครองที่อาศัยกำลังอำนาจที่ตนมีอยู่ เพื่อทำการรัฐประหารนั้น ก็ต้องประสบกับความยากลำบากมากขึ้น เพราะปัญหาที่เผชิญหน้าภายหลังกการรัฐประหารสำเร็จ คือ การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่สะสมมาเป็นเวลานาน รวมทั้ง ปัญหาระบบราชการเป็นตัวเร่งทำให้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมขยายออกไปมากขึ้น อาจจะพิจารณาได้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากจอมพลถนอมทำการรัฐประหารในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2514 ได้ประสบปัญหาต่าง ๆ มากมายจนไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ และถูกโค่นอำนาจในอีกสองปีต่อมา

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม (2525 (ก)) กล่าวไว้ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองกับการรวมอำนาจทางเศรษฐกิจโดยเอกชนในประเทศไทย เขาชี้ให้เห็นว่า การที่ธุรกิจขนาดใหญ่จำเป็นต้องพึ่งพิงอิทธิพลทางการเมืองนั้น จึงทำให้เกิดการรวบอำนาจทางเศรษฐกิจมากขึ้น โดยมีพ่อค้านายทุน นักธุรกิจ นักการเมือง ข้าราชการและทหาร ร่วมมือเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ หรือสร้างอำนาจผูกขาดให้แก่กลุ่มของตน

สุธี ประศาสน์เศรษฐ์ (2523) ชี้ว่า การจัดตั้งรัฐวิสาหกิจเป็นเครื่องมือทางการเมืองมากกว่าเป้าหมายทางเศรษฐกิจ รัฐวิสาหกิจดังกล่าว จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในฐานะเป็นแหล่งการอุปถัมภ์ทางการเมือง สิทธิพิเศษ รายได้ทางเศรษฐกิจ หรืออื่น ๆ บ่อยครั้งที่ข้าราชการเข้ามาช่วยเหลือ โดยให้การสนับสนุนการตั้งกิจการของเอกชน เพื่อให้เข้ามาทำธุรกิจกับรัฐวิสาหกิจที่ตนนั้นเป็นกรรมการอยู่ ซึ่งกิจการใหม่เหล่านี้ตั้งขึ้นตามกฎหมาย และกรรมการของกิจการเหล่านั้นก็

มักเป็นบุคคลคนเดียวกับกรรมการของรัฐวิสาหกิจ ซึ่งใช้อำนาจหน้าที่ของตนในฐานะกรรมการ เข้าช่วยเหลือแก่บริษัทเอกชนนั้น ๆ เช่น การประนีประนอมกับบริษัทคู่แข่งในการประมูล และการ โกงราคาของสัญญาที่บริษัททำกับรัฐบาล โดยต่อรองให้แก่บริษัทที่จัดตั้งขึ้นดังกล่าวให้สามารถทำ ธุรกิจคัดหน้าบริษัทอื่น ๆ หรือได้รับส่วนแบ่งทางการตลาดมาด้วยวิธีที่ไม่ค่อยบริสุทธิ์ บริษัท เหล่านี้จัดตั้งขึ้นในลักษณะฉวยโอกาสจากการที่รัฐวิสาหกิจกำลังเปลี่ยนผ่านไปเป็นวิสาหกิจเอกชน และเพื่อประกันว่า ผลประโยชน์ต่าง ๆ หรือฐานทางเศรษฐกิจของชนชั้นนำนั้นยังคงดำรงอยู่ต่อไป นี่เป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมข้าราชการหรือทุนขุนนาง ซึ่งเป็นรากฐานของการฉกฉวยเอามูลค่า ส่วนเกินจากเอกชนในเวลาต่อมา นอกจากนี้ สุธี ได้ชี้อีกว่า ประเทศไทยก็เช่นเดียวกับประเทศ ค่อยพัฒนาอื่น ๆ ที่มีระบบทุนนิยมโดยรัฐ (State Capitalism) เป็นแบบแผนในการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมที่มีได้มีการเปลี่ยนแปลงที่รากฐาน กล่าวคือ ชนชั้นนำทุน มิได้มีอำนาจสูงขึ้นเพียงพอที่จะมีอิทธิพลในการวางนโยบายของรัฐและชนชั้นนำทุนก็มีได้เติบโต อย่างเป็นปึกแผ่น เนื่องจากประเทศค่อยพัฒนาจำเป็นต้องยอมรับการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ หรือยอมรับความสัมพันธ์แบบศูนย์กลางและเขตรอบนอก (Center-Periphery) จึงทำให้มีอุปสรรค ขัดขวางการเกิดขึ้นของชนชั้นนำทุนอิสระ ในระยะแรก ๆ ชนชั้นนำเดิมหรือกลุ่มที่เข้ามาแทนที่ ต่างหันมาสร้างระบบทุนนิยมโดยรัฐ เพื่อเป็นอำนาจตอบโต้การครอบงำของนายทุนต่างชาติ ต่อมา ระบบทุนนิยมโดยรัฐในประเทศค่อยพัฒนา รวมทั้งประเทศไทยได้เสื่อมถอยมาเป็นระบบทุนนิยม ข้าราชการ มีการนำรัฐวิสาหกิจมาเป็นแหล่งอุปถัมภ์ทางการเมือง เพื่อแจกจ่ายผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจแก่พรรคพวก

ตระกูล มีชัย (2528) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจเอกชนและ ข้าราชการการเมืองไทย โดยชี้ว่า ระบบข้าราชการไทยยังเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่มีอิทธิพลครอบงำ การเมืองมาตลอด ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งที่รวมตัวกันค่อนข้างเหนียวแน่น คือ กลุ่มพ่อค่านักธุรกิจ ทั้งสองกลุ่มนี้ร่วมมือกันแสวงหาผลประโยชน์ที่มีอิทธิพลครอบงำการเมืองมาตลอด ส่วนพ่อค่านักธุรกิจใช้เงินที่มีอยู่ตั้งอำนาจนั้นมาคุ้มครองตนเอง จึงกล่าวได้ว่า เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะ แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน การจรรโลงด้วยระบบการปกครองแบบเผด็จการและ กึ่งเผด็จการ จึงต้องอาศัยสายใยความสัมพันธ์กับข้าราชการที่มีตำแหน่งและอำนาจทางการเมือง

สุวินัย ภรณวลัย (2535) ระบุในบทความวิทยุทศสตร์เศรษฐกิจการเมืองรัฐบาล ชาติชาย เขาได้ชี้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับนักธุรกิจว่า การที่นักธุรกิจกลายเป็น นักการเมืองนั้นเสมือนลดประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจลงและก่อให้เกิดการผูกขาดทางเศรษฐกิจ รวมถึงการเป็นนายทุนนายหน้าของนักธุรกิจการเมืองเหล่านั้น โดยเฉพาะกลุ่มที่มุ่งแสวงหา

ค่าเช่าทางเศรษฐกิจเรียกว่า Economic Rent-Seeking ซึ่งนายทุนพวกนี้โตขึ้นได้ด้วยอำนาจทางการเมืองมากกว่า

จากลักษณะของโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองดังกล่าว ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนในการเมืองไทยได้เป็นอย่างดี จากการที่เป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง พัฒนาจนกระทั่งขึ้นมาเป็นผู้นำในทางการเมือง และเป็นผู้กำหนดผลประโยชน์แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันในปัจจุบัน

4. แนวความคิดว่าด้วยบทบาทและอิทธิพลของกลุ่มทุนทางการเมืองในประเทศไทย

4.1 การพัฒนาของธุรกิจครอบครัวในประเทศไทย (เนตรนภา ไวทยเลิศศักดิ์

(ขานูชิตะ) 2549: 2-5)

4.1.1 ลักษณะเฉพาะของกลุ่มทุนธุรกิจไทย

กลุ่มทุนธุรกิจไทยมีลักษณะเฉพาะสำคัญ 5 ประการดังต่อไปนี้

ประการแรก บริษัทขนาดใหญ่ไม่ได้เกิดจากกลุ่มทุนรูปแบบเดียว แต่เกิดจากกลุ่มทุนที่แตกต่างกัน 3 รูปแบบคือ รัฐวิสาหกิจ บริษัทต่างชาติหรือบรรษัทข้ามชาติ และบริษัทเอกชนไทย ซึ่งเรียกกันว่า “โครงสร้างสามขาขององค์กรธุรกิจอุตสาหกรรม” (tripod structure of industrial organization) ในบรรดาบริษัทเหล่านี้ บริษัทเอกชนไทยมียอดขายรวมต่อปีเป็นร้อยละ 60 และสินทรัพย์รวมต่อปีเป็นร้อยละ 70 ของทั้งหมด

ประการที่สอง บริษัทเอกชนขนาดใหญ่และกลุ่มธุรกิจไทยเกือบทั้งหมดถูกครอบครองโดยตระกูลผู้ก่อตั้งทั้งในส่วนของเจ้าของกิจการและการบริหารไม่เพียงแต่บริษัทเอกชนจำกัดเท่านั้น แต่ยังรวมถึงบริษัทมหาชนที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยด้วย

ประการที่สาม เกือบทุกครอบครัวในภาคเอกชนของไทยเป็นลูกหลานชาวจีนอพยพ กลุ่มธุรกิจของคนไทยแท้ ๆ ที่โดดเด่นอาจมีเพียงกลุ่มเดียวนั้นคือ เครือซีเมนต์ไทย ที่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กลุ่มธุรกิจไทยแท้รายอื่น ๆ จะจำกัดอยู่ในกลุ่มของรัฐวิสาหกิจเป็นหลัก อย่างไรก็ตามกลุ่มคนเชื้อสายจีนเหล่านี้ส่วนมากเกิดขึ้นในเมืองไทย ถือสัญชาติไทยและใช้ภาษาไทย นักธุรกิจรุ่นใหม่ส่วนใหญ่เล่าเรียนในโรงเรียนไทย

ประการที่สี่ ธุรกิจครอบครัวไทยมีแนวโน้มที่จะรวมกิจการกันเป็นกลุ่มภายในการบริหารงานแบบระบบกงสี ซึ่งเป็นระบบที่ครอบครัวหนึ่ง ๆ จะรวมธุรกิจ (ความมั่งคั่ง) ทั้งหมดไว้ที่ศูนย์กลาง ภายใต้การควบคุมของผู้ก่อตั้ง จากนั้นก็จะแตกแขนงกิจการออกไป

สร้างบริษัทลูกหรือบริษัทในเครือจำนวนหนึ่ง โดยให้ลูกชาย ลูกสาว และสมาชิกครอบครัวรุ่นต่อไปช่วยกันดูแลกิจการ ลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในครอบครัวขยายที่มีสมาชิกจำนวนมาก ระบบนี้ถือว่าธุรกิจครอบครัวเป็นแหล่งแบ่งปันความมั่งคั่ง ระหว่างสมาชิกในครอบครัวภายใต้วัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีน

ประการสุดท้ายคือ กลุ่มธุรกิจเหล่านี้ส่วนมากได้นำบริษัทหลักหรือบริษัทที่เกี่ยวข้อง เข้าจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยเพื่อระดมทุนเท่านั้น ในปัจจุบันบริษัทจดทะเบียนฯ มีความสำคัญมากขึ้นเมื่อเทียบกับบริษัทประเภทอื่น ๆ ขณะเดียวกันตลาดหลักทรัพย์ของไทยก็พัฒนาอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1980s ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจของไทยเติบโตสูงอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ที่สำคัญคือนโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมการเปิดเผยข้อมูลและปฏิรูประบบบรรษัทภิบาลหลังวิกฤต พ.ศ. 2540 นั้น ก็ได้มุ่งเน้นไปที่การกำกับดูแลกิจการของบริษัทจดทะเบียนฯ ผ่านทางตลาดหลักทรัพย์โดยเฉพาะ

4.1.2 การถือกำเนิดและธุรกิจหลักของกลุ่มทุนธุรกิจไทย

กลุ่มทุนธุรกิจในประเทศไทยปัจจุบันแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ตามการถือกำเนิดและธุรกิจหลักที่เก่าแก่ที่สุดคือ กลุ่มธุรกิจค้าข้าว ซึ่งก่อตั้งอาณาจักรธุรกิจในช่วงทศวรรษที่ 1910s-1930s ทำธุรกิจเกี่ยวกับการสีข้าวและการส่งออกข้าว ขนส่ง ประกันภัย แลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ รวมถึงบริการรับโอนส่งเงินไปประเทศจีน โดยมีเครือข่ายธุรกิจกับฮ่องกงและสิงคโปร์ กลุ่มธุรกิจเหล่านี้ได้แก่ ตระกูลหวังหลี (เครือพูนผล) ตระกูลบุญสุข (เครือเสริมสุข/Mc Thai) ตระกูลบุญกุล (เครือมานูญครอง/โชคชัย) ตระกูลเอี่ยมสุรีย์ (เครือกมลกิจ) ตระกูลลำซำ (เครือธนาคารกสิกรไทย) ตระกูลเสริมภูภักดี และตระกูลบุญรัตน์

กลุ่มที่สองก่อตั้งธุรกิจขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1940s-1950s มีธุรกิจหลัก ๆ ในภาคธนาคารพาณิชย์ ประกันภัย นำเข้าและส่งออก โรงงานน้ำตาล และผลิตเหล้าสุรา เป็นต้น ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ฝ่ายทหารและข้าราชการการเมือง ได้เข้ามามีส่วนในกิจการธุรกิจของภาคเอกชนและภาครัฐอย่างเปิดเผย โดยสร้างความสัมพันธ์ในสองลักษณะด้วยกันคือ สร้างบริษัทใหม่ที่มีรัฐบาลหรือกองทัพสนับสนุน และการปฏิรูปโครงสร้างองค์กรของบริษัทชาวจีนที่มีอยู่ในเรื่องการถือหุ้นและการควบคุมการบริหาร ทั้งสองกรณีนี้ผู้นำกองทัพและเจ้าหน้าที่อื่น ๆ จะได้รับเชิญให้หนึ่งเป็นคณะกรรมการบริษัทและเป็นผู้ถือหุ้นด้วย กลุ่มธุรกิจในกลุ่มที่สองนี้ได้แก่ เครือเอเชียทรีสต์ (ธนาคารกรุงเทพ) เครือไทยฮั้ว (อื้อจื้อเหลียง) เครือกรุงศรีอยุธยา และมหาคุณ เป็นต้น

กลุ่มที่สามถือกำเนิดในทศวรรษที่ 1960s หลังจากที่รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมผ่านการลงทุนของภาคเอกชน จากแหล่งเงินทุนทั้งภายในประเทศ

และต่างประเทศ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อย ๆ ดังนี้ คือ กลุ่มเครือธุรกิจธนาคาร กลุ่มอุตสาหกรรม และกลุ่มธุรกิจการเกษตร กลุ่มเครือธุรกิจการเงิน (financial conglomerates) 4 กลุ่มใหญ่ มีการพัฒนาการมาจากกลุ่มธนาคารพาณิชย์ในทศวรรษที่ 1950s ได้แก่ ธนาคารกรุงเทพของตระกูล ไสภณพนิช ธนาคารกสิกรไทยของตระกูลลำช้า ธนาคารศรีนครของตระกูลเตชะไพบูลย์ และ ธนาคารกรุงศรีอยุธยาของตระกูลรัตนรักษ์ ธุรกิจการเงินของกลุ่มเหล่านี้ประกอบไปด้วยธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ บริษัทประกันชีวิตและประกันภัย และบริษัทอื่น ๆ ถึงแม้ระดับการถือหุ้นในกลุ่มภาคการเงิน จะลดลงหลังเกิดวิกฤต พ. ศ. 2540 ก็ตาม ยังคงเห็นได้ชัดเจนว่าหลายกลุ่ม (ยกเว้นตระกูลเตชะไพบูลย์) ยังมีอิทธิพลอย่างมากต่อระบบการเงินของไทย

กลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรม (industrial groups) มีพัฒนาการขึ้นมาจากอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า เช่น สิ่งทอ (เครือสุกรี/ทีบีไอของตระกูลโพธิ์รัตนังกูร เครื่องสहुเนี่ยนของตระกูลคารกานนท์) เครื่องใช้ไฟฟ้า (เครือซิเมนต์ของตระกูลกาญจนจารี) ประกอบรถยนต์ (เครือสยามมอเตอร์ของตระกูลพรประภา เครือกมลสุโกศลของตระกูลสุโกศล) ปุ๋ยเคมี (เครือ THASCO เคมีคอล ของตระกูลศรีเพ็ญพุ่ม) และสินค้าอุปโภคบริโภค (เครือสหพัฒน์ของตระกูลโชควัฒนา) ด้วยความร่วมมือกับกลุ่มทุนต่างชาติในรูปแบบของบริษัทร่วมทุน (joint ventures) กับบริษัทญี่ปุ่นเป็นหลัก

กลุ่มธุรกิจการเกษตร (agribusiness groups) เกิดขึ้นในทศวรรษ 1970s และเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วโดยเชื่อมการส่งออกสินค้าเกษตรเข้ากับอุตสาหกรรม สินค้าสำคัญได้แก่ สินค้าเกษตรดั้งเดิมคือ ข้าว มันสำปะหลัง และยางธรรมชาติ และสินค้าเกษตรสมัยใหม่คือ ไข่เลี้ยง กุ้งเพาะเลี้ยง และปลาพ่นากระป๋อง เป็นต้น กลุ่มธุรกิจเหล่านี้ได้แก่ เครือซีพีของตระกูลเจียรวนนท์ เครือชุนฮั่วเส็ง/เกษตรรุ่งเรืองของตระกูลดำเนินชาวนุญชัย เครือแหลมทองของตระกูลกาญจนวานิช และเครือเมโทรของตระกูลเลาหทัย การส่งออกสินค้าการเกษตรได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ช่วยส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทย ในช่วงเกือบครึ่งทศวรรษที่ผ่านมา

กลุ่มที่สามนี้ได้ช่วยพัฒนาตลาดหลักทรัพย์ไทย ให้เติบโตอย่างมากหลังก่อตั้งใน พ.ศ. 2518 อันที่จริงแล้วเดิมทีกลุ่มธุรกิจส่วนมากยกเว้นธนาคารพาณิชย์ จะลังเลไม่ยอมนำบริษัทของตนเข้าจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์จนถึงกลางทศวรรษ 1980s แต่หลังจากที่เครือซีพี ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดของไทย เริ่มจดทะเบียนบริษัทในตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2530 ทำให้กลุ่มธุรกิจภาคอุตสาหกรรมและการค้าชั้นนำอื่น ๆ ต่างตัดสินใจนำบริษัทของตนเข้าจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ด้วยเช่นกัน เพื่อกระจายแหล่งระดมเงินทุน

ส่วนกลุ่มที่สี่เรียกว่ากลุ่มทุนใหม่ (new capitalists) ซึ่งเติบโตอย่างรวดเร็วจากการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักและปิโตรเคมี การเปิดเสรีในภาคการเงิน และการเฟื่องฟูของตลาด

หลักทรัพย์และธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1980s ธุรกิจสำคัญ ๆ ได้แก่ เหล็ก ปิโตรเคมี สื่อสาร โทรคมนาคม ระบบสารสนเทศ การพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ และในปัจจุบันคือ สื่อโทรทัศน์ ศูนย์รวมความบันเทิง การบริหารจัดการโรงพยาบาล การผลิตซีดี เป็นต้น บางกลุ่มธุรกิจได้รับผลประโยชน์จากการได้รับสัมปทานจากภาครัฐ ในการให้บริการหรือผลิตสินค้าเฉพาะอย่าง

กลุ่มทุนใหม่เหล่านี้ได้จดทะเบียนบริษัทหลักของตนในตลาดหลักทรัพย์ และขายหุ้นให้แก่สาธารณชนทั่วไปแล้วตั้งแต่เนิ่น ๆ กลุ่มเหล่านี้ได้ช่วยให้การพัฒนาตลาดทุนของไทยประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง โดยการเป็นเป้าหมายที่น่าดึงดูดใจแก่นักลงทุน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ตัวอย่างของกลุ่มทุนใหม่ได้แก่ เครือชินคอร์ปของตระกูลชินวัตร เครือทีพีไอของตระกูลเลียวไพรัตน์ เครือแลนด์แอนด์เฮาส์ของตระกูลอัสว โภคิน เครือบีอีซีเวิลด์ของตระกูลมาลินนท์ และเครือจีเอ็มเอ็ม แกรมมี่ของตระกูลดำรงธรรม เป็นต้น

กล่าวได้ว่ากลุ่มทุนธุรกิจไทยได้พัฒนาธุรกิจของตนเองอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา เพื่อให้ทันกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่รวดเร็ว และภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เดียวกันกลุ่มธุรกิจเหล่านี้เองก็เป็นหัวหอกสำคัญ ที่เร่งให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศ อิทธิพลบทบาทของกลุ่มทุนธุรกิจเหล่านี้ต่อสังคมเศรษฐกิจไทยจึงมีอยู่สูงมาก

4.2 บทบาทและอิทธิพลของกลุ่มทุนในเมืองไทย

กลุ่มทุนหลักที่มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจและการเมืองในประเทศไทยมีอยู่ 4 กลุ่ม คือ กลุ่มทุนขุนนาง กลุ่มทุนการเงิน กลุ่มทุนอุตสาหกรรมและกลุ่มทุนสื่อสาร โทรคมนาคม ตามกลุ่มแรกมีบทบาทต่อเศรษฐกิจไทย-การเมืองไทยมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ยุคแรกของการพัฒนาประเทศ พ.ศ. 2500 กระทั่ง พ.ศ. 2540 บทบาทของทุนการเงินและทุนอุตสาหกรรม เริ่มลดบทบาทลง ส่วนทุนขุนนางได้มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องกับสังคมการเมืองที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลา ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัยไม่ได้ทำให้กลุ่มนี้หมดไป แต่ยังคงฝังรากลึกในสังคมไทยตลอดไป ส่วนกลุ่มทุนสื่อสาร โทรคมนาคมกลับเริ่มมีบทบาทต่อเศรษฐกิจการเมืองมากขึ้น หลังจากกลุ่มทุนประเภทอื่นเผชิญกับวิกฤตการเงินใน พ.ศ. 2540 กันถ้วนหน้า ทว่ามีเพียงกลุ่มทุนสื่อสาร โทรคมนาคมเท่านั้นที่เจริญเติบโตสูงมาก

ซึ่งกรณีประเทศไทย กำลังประสบปัญหาในบริบทของอำนาจ “ชนกิจการเมือง” หรือ “Money Politics” ที่มากับการที่นักธุรกิจร่ำรวยจัดตั้งพรรคการเมืองประสบความสำเร็จ ได้รับเลือกตั้งโดยมีเสียงข้างมากในสภาได้เป็นครั้งแรก และยังประสบความสำเร็จในการผนวกพรรคเล็ก

อื่น ๆ เข้ามาอยู่ในอาณัติ รวมทั้งอาจมี “อิทธิพล” เหนืออุตสาหกรรมส่วนใหญ่ นำไปสู่แนวโน้ม
“ผูกขาด” การเมืองในระบบรัฐสภาประชาธิปไตย (ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศาสตร์ 2543: 1)

กลุ่มทุนไทยเติบโตใหญ่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ แสวงหาส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากอิทธิพลทางการเมือง จนระบบทุนนิยมไทย มีลักษณะเป็นระบบทุนนิยมพรรคพวก (Crony Capitalism) การถือราชนิรภัยบังหลวงและการประพฤติดิมิชอบปรากฏอย่างแพร่หลายและฝังรากลึก เหล่านักเลือกตั้งพากันแย่งชิงอำนาจการเมือง เพื่อมุ่งปล้นชาติเป็นด้านหลัก ทำให้บัณฑิตไทย จนกลายเป็นสังคมที่อ่อนแอ ปราศจากพลังในการแข่งขันและฟันฝ่าคลื่นมรสุมเศรษฐกิจเสรีนิยม

ระบบทุนนิยมมุ่งงูหัววัตถุ เร่งเร้าการแข่งขันให้เกิดการบริโภค สะสม แข่งขันกันทำงาน คุณค่าความเป็นมนุษย์สูญหาย กลายเป็นแรงงานในระบบทาสทุนนิยมเพื่อแลกกับการมีชีวิตอยู่รอด รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ พุคถึงแต่ความมั่งคั่งมีความร่ำรวย พุคถึงแต่เป้าหมายความสำเร็จทางธุรกิจ พุคแต่จีดีพีและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลมาจากตัวแทนของกลุ่มทุน

เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ได้มีความพยายามที่จะพัฒนาระบบการปกครองของไทยให้มีลักษณะประชาธิปไตย ซึ่งการที่จะพัฒนาให้ระบบการเมืองการปกครองเป็นประชาธิปไตย นักวิชาการพบว่า มีเงื่อนไขที่จำเป็นต่อการพัฒนาที่จะให้ระบบดังกล่าวมีเสถียรภาพอยู่หลายประการ อาทิเงื่อนไขทางวัฒนธรรม เงื่อนไขทางขั้นตอนการพัฒนา ลักษณะอิทธิพลทางการเมืองและเงื่อนไขความมั่นคงและความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2536: 3)

ในเงื่อนไขทางขั้นตอนของการพัฒนา ลักษณะอิทธิพลทางการเมืองและเงื่อนไขทางความมั่งคั่งและความเสมอภาคทางเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาระบบประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพ และถือว่าเศรษฐกิจกับการเมืองมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

ดังปรากฏกรณีของนักวิชาการที่มีความเห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจ (สังคม) ก่อให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตย โดยมีข้อสรุปว่า ยิ่งประเทศหนึ่ง ๆ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (ในแง่การเพิ่มรายได้ต่อหัวของประชากร การที่แรงงานเปลี่ยนจากการทำงานในภาคเกษตรกรรมมาอยู่ในภาคอุตสาหกรรม) และมีความเจริญทางสังคมมากขึ้น (ได้แก่ การมีอัตราความรู้หนังสือเพิ่มขึ้น การขยายตัวของสื่อมวลชน) โอกาสที่จะมีและรักษาประชาธิปไตยก็จะยิ่งมีมากขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง โอกาสที่จะมีการพัฒนาประชาธิปไตยก็จะยิ่งมีมาก

แต่ถ้าการพัฒนาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปในอัตราที่รวดเร็วเกินไป อาจเป็นพลังที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองได้ ทั้งนี้เพราะความเจริญทางเศรษฐกิจทำลายกลุ่มและชนชั้นนำแบบเก่า และสร้างชนชั้นนำใหม่ขึ้นมาซึ่งโดยทั่วไปพวกนี้มักไม่ได้รับการยอมรับจาก

สังคมทั่วไป ขณะเดียวกันพวกนี้ต้องการอำนาจทางการเมืองและการยอมรับจากสังคม สถานะตรงนี้
มักนำไปสู่ความไร้เสถียรภาพทางการเมือง (สุจิต บุญบงการ 2526: 464)

ในกรณีประเทศไทย ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจไทยมี
การเปลี่ยนแปลง มีการขยายตัวที่นำไปสู่การผูกพันกับระบบเศรษฐกิจโลก โครงสร้างการผลิต
ภายในประเทศได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตทางด้านเกษตรกรรมมาเป็นทางด้านอุตสาหกรรม
เพิ่มขึ้น การผลิตทางการบริการก็ได้มีส่วนที่เพิ่มขึ้น ระบบเศรษฐกิจไทยได้เปลี่ยนเป็นระบบ
เศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนที่ใช้เงินหรือแบบทุนนิยมมากขึ้น เงินและระบบการเงินได้เข้ามา
อิทธิพลในระบบเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น (เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม 2539: 302-307)

การพัฒนาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น มีผลกระทบต่อโครงสร้างสังคม คือ เกิดการขยายตัว
ของชุมชนอันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรและการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมือง ขณะเดียวกัน
ได้ก่อให้เกิดชนกลุ่มใหม่ ๆ ขึ้นหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มธุรกิจ กลุ่มผู้ใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและ
บริการ กลุ่มปัญญาชน ฯลฯ (ลิจิต ชีรเวคิน 2543: 734)

ในบรรดาชนกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นใหม่ดังกล่าว กลุ่มที่ดูจะมีบทบาทต่อการเมืองการ
ปกครองไทยที่สำคัญกลุ่มหนึ่งก็คือ กลุ่มธุรกิจ กลุ่มนี้ได้เข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองตั้งแต่ช่วง
2490-2502 กลุ่มนี้ได้เข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากได้เข้ามาเปลี่ยน
แนวนโยบายเศรษฐกิจที่สำคัญ กล่าวคือ รัฐบาลในช่วงนั้นได้เข้ามาเน้นนโยบายเศรษฐกิจแบบ
ทุนนิยมเป็นหลัก ผลก็คือ ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่าง
รวดเร็ว ทำให้กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่มีอำนาจผูกขาดทางเศรษฐกิจมากขึ้น ขณะเดียวกันมีอิทธิพลทาง
การเมืองมากขึ้น แต่ยังมีได้มีลักษณะเปิดเผยอย่างเป็นทางการ ในระยะนั้นกลุ่มข้าราชการ
โดยเฉพาะทหารยังคงเป็นกลุ่มที่ควบคุมกลไกทางการเมือง ยังคงมีอำนาจเหนือกลุ่มธุรกิจ

ต่อมาหลังจากเกิดเหตุการณ์ทางการเมือง 14 ตุลาคม 2516 โครงสร้างอำนาจ
ทางการเมืองไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญโดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2518-2519 ในช่วงนี้กล่าว
ได้ว่ากลุ่มธุรกิจได้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการทางการเมือง ซึ่งจากการที่กลุ่มธุรกิจได้เข้ามามี
บทบาททางการเมืองดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า กลุ่มนี้ไม่ได้มีบทบาทและอิทธิพลในทางเศรษฐกิจ
เท่านั้น แต่ยังมีบทบาทและอิทธิพลในทางการเมืองที่ในระยะหลังได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนด
นโยบายหรือมาตรการทางเศรษฐกิจของรัฐบาลให้เป็นในทิศทางที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของ
กลุ่มตน ในการเข้าไปมีบทบาทและอิทธิพลของกลุ่มธุรกิจดังกล่าวไม่ว่าจะในทางเศรษฐกิจหรือ
การเมืองจะเข้ามาทั้งในรูปแบบเปิดเผยและไม่เปิดเผย (เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม 2539: 333)

สำหรับรูปแบบเปิดเผย ก็คือ การเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในรูปกลุ่มองค์กร
สมาคมราชการกับรัฐบาลระดับต่าง ๆ

สำหรับรูปแบบที่ไม่เปิดเผย ส่วนใหญ่ได้แก่ การวิ่งเต้นเพื่อแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะของกลุ่มธุรกิจ โดยการวิ่งเต้นจะเข้าหาข้าราชการทหาร ข้าราชการพลเรือนระดับสูง หรือนักการเมืองที่มีอำนาจเพื่อแสวงหาอภิสิทธิ์ในการทำธุรกิจโดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างกัน

ในปัจจุบันการติดต่อวิ่งเต็นดังกล่าว ได้มีการพัฒนาที่ลึกถึงซับซ้อนกลายเป็นความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ระหว่างข้าราชการทหาร ข้าราชการพลเรือน และนักการเมืองกับกลุ่มธุรกิจ ได้แก่ นายทุน พ่อค้า นักธุรกิจ (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน 2543: 796) ซึ่งผลจากการที่กลุ่มธุรกิจได้เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลทั้งในทางเศรษฐกิจและในทางการเมืองดังกล่าวข้างต้น ได้ส่งผลกระทบทางสังคมเศรษฐกิจ เกี่ยวกับการจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรและสิ่งที่มีคุณค่าในสังคมที่มีอยู่อย่างจำกัดที่ไม่สามารถแจกจ่ายให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ได้ ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ดังกล่าวข้างต้น ได้ส่งผลกระทบทางการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตยของไทยในแง่การตัดสินใจทางการเมืองที่สำคัญ ถูกเปลี่ยนทิศทางการรับใช้ผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ไปรับใช้ผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อย (เกริกเกียรติ พิพัฒนเสรีธรรม 2539: 341)

ปัจจุบันการเมืองเปิดกว้างขึ้นทำให้นักธุรกิจเข้ามามีบทบาท เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง และครองตำแหน่งอำนาจโดยการให้เงินสนับสนุนพรรคการเมืองใหญ่ ๆ ทุกพรรค ทำให้มีสายใยและสามารถตั้งชื่อเรียกร่องทางการเมืองได้ ในขณะเดียวกันก็ยังรักษาความสัมพันธ์กับข้าราชการชั้นสูงไว้ เท่ากับให้ความสัมพันธ์กับทุกฝ่าย อีกวิธีการหนึ่งคือการสนับสนุนเงินพรรคการเมือง และดำรงตำแหน่งผู้บริหารพรรค จากนั้นก็ลงสมัครรับเลือกตั้ง ใช้เงินซื้อเสียงจนชนะและเมื่อมีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลหรือร่วมรัฐบาลก็ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีและใช้อำนาจทำธุรกิจหรือเอื้ออำนวยให้พรรคพวกทำธุรกิจหรือได้ค่าตอบแทนได้โตะจากโครงการสาธารณะใหม่ ๆ กระบวนการผสมการเมืองกับการประกอบธุรกิจ กลายเป็นสภาพธุรกิจการเมืองหรือฉวยโอกาสไปโดยภายใต้ระบบดังกล่าวคนมีเงินหรือชนาธิปไตย จะเป็นผู้เข้าดำรงตำแหน่งบริหาร ทำให้เกิดระบบการเมืองแบบชนาธิปไตย คือการปกครองโดยคนรวย การตัดสินใจนโยบายแทนที่จะกำหนดโดยมโนธรรม กลายเป็นกำหนดโดยชนาธรรมและเป็นรัฐธุรกิจ เงินตราคืออำนาจ และคนมีเงินเป็นใหญ่ในแผ่นดิน

เนื่องจากกลุ่มนักธุรกิจมีคุณสมบัติเด่นสำคัญ คือ ฐานะการเงินดี มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และมีการสร้างสมอำนาจทางการเมืองในเชิงอุปถัมภ์ ลักษณะนายทุนมีจำนวนน้อยกว่ากลุ่มผลประโยชน์ประเภทอื่น กลุ่มนักธุรกิจที่เป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถผูกขาดทางเศรษฐกิจและสามารถเข้าไปมีบทบาททางการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อมในระบบการเมืองไทยที่เด่นชัดก็คือ “กลุ่มพ่อค้านักธุรกิจเชื้อสายจีน” เข้ามามีบทบาทตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

และมีบทบาททางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง จนเห็นได้ว่ากลุ่มนักธุรกิจได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการต่อรองการครองอำนาจการเมืองมากขึ้นทุกขณะ โดยเฉพาะในปัจจุบันมักจะได้ยินคำว่า “ธุรกิจการเมือง” กันมากขึ้น นี่คือ ผลผลิตโดยตรงของระบบทุนนิยมที่ครอบงำเศรษฐกิจไทย อันเป็นการท้าทายแนวคิดการพัฒนาการเมืองไทย ที่แต่เดิมอำนาจทางการเมืองผูกขาดอยู่แต่เฉพาะชนชั้นนำ ได้แก่ กษัตริย์ ขุนนาง การพัฒนาการเมืองเป็นเรื่องของการกระจายอำนาจ ซึ่งมีใช่เป็นเรื่องของการผูกขาดอำนาจทางการเมืองของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ในสถานะเช่นนี้ถือว่าเป็นการพัฒนาการเมืองในแง่หนึ่ง (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน 2547: 692) กลุ่มนักธุรกิจจึงมีบทบาททางการเมืองเป็นอย่างมากในปัจจุบัน นอกจากนี้ เรายังคุ้นเคยกับกลุ่มนักธุรกิจของเมืองไทย เมื่อกล่าวถึง “โสภณพนิช”

(กลุ่มนายธนาคารใหญ่) “ล้ำซ่า” “เจียรนนท์” (กลุ่มบริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ CP) หรือในปัจจุบัน “ชินวัตร” (กลุ่มธุรกิจการสื่อสารโทรคมนาคม) มีบทบาทอย่างมากต่อเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไทย จึงเป็นเรื่องที่น่าคิดว่า กลุ่มธุรกิจเหล่านี้มีผลต่อการเมืองไทยมากน้อยเพียงใด

ความสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองไทยมีมาตั้งแต่สมัยศักดินา แต่เมื่อมาถึงยุคประชาธิปไตยของไทย วัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากสังคมดั้งเดิมก็ยังส่งผลกระทบต่อการเมืองการปกครองไทยมาตลอด ปัจจุบันนี้ ระบอบประชาธิปไตยทั่วโลก ยึดมั่นในหลักการเลือกตั้งตัวแทน (ส.ส. หรือ ส.ว. หรือตัวแทนระดับท้องถิ่นต่าง ๆ) เป็นใหญ่ มีการรวมศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่รัฐบาล รัฐสภา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มุ่งยึดหลักการเสียงข้างมากเป็นอำนาจชี้ขาด และกำหนดชะตากรรมของผู้ถูกปกครอง รัฐบาลที่มีอัตราสูงและไม่มี ความละอายต่อความชั่ว หรือหลงอำนาจเป็นใหญ่ มักใช้สิทธิเสียงข้างมากเอาชนะฝ่ายตรงข้าม เพื่อปกป้องตนเอง และความอยู่รอดของพรรค หลักปฏิสัมพันธ์ของการใช้อำนาจประชาธิปไตยในทางที่ผิด ปัญหาการขาดจุดยืนที่มั่นคงหนักแน่นต่อประชาชนส่วนใหญ่ ลัทธิผลประโยชน์ส่วนตัวและของพรรค ล้วนเป็นช่องโหว่ที่สำคัญยิ่ง ทำให้ระบอบประชาธิปไตยพัฒนาไปสู่ความสมบูรณ์จริง ๆ ไม่ได้ในทุกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแข่งขันเพื่อการเอาชนะทางการเมืองซึ่งมีเป้าหมายหวังยึดกุมอำนาจเสียงข้างมากไว้ ทำให้นักธุรกิจนายทุนได้มีโอกาสยึดกุมและครอบงำอำนาจรัฐบาลจากพรรคต่าง ๆ โดยใช้เงินทุ่มเข้าไปเบื้องหลังพรรคการเมือง ยึดกุมอำนาจเพื่อถอนทุนคืนหรืออาศัยอำนาจรัฐมาเอื้อประโยชน์ต่อธุรกิจของตนได้มากยิ่งขึ้น ระบอบประชาธิปไตยของรัฐบาลทุกประเทศ จึงเป็นแหล่งผลประโยชน์ทางธุรกิจมหาศาลที่อิงโอบหน้าพรรคหรือนโยบายพรรคการเมือง สำหรับดักดวงร่วมกันระหว่างนายทุนกับนักการเมือง และกล่าวได้ว่าเป็นที่มาของปัญหาสังคมเศรษฐกิจ ของคนส่วนใหญ่ทั่วประเทศ

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้มีการนำเอาอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยเข้ามาใช้ แต่ถึงกระนั้นคนไทยส่วนใหญ่ก็ยังมีโลกทัศน์และอุดมการณ์

ทางการเมืองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบเดิม เพราะอุดมการณ์ประชาธิปไตยนั้นเป็นสิ่งแปลกปลอมสำหรับสังคมไทยที่มีรากฐานอยู่กับระบบอุปถัมภ์และลักษณะแบบอำนาจนิยม ระบบของการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทย เป็นอุดมการณ์ที่นำเข้ามาในลักษณะของการโยกย้ายแนวความคิดและรูปแบบของระบอบประชาธิปไตยในตะวันตก ผลของการนำเข้าในเชิงการโยกย้ายสถาบัน ในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมาจะมีการแก้ไขดัดแปลง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองไทย การแก้ไขดัดแปลงดังกล่าวย่อมทำให้ระบอบประชาธิปไตยแบบไทยเบี่ยงเบนไปจากระบอบประชาธิปไตยตะวันตก กล่าวคือ ในด้านแนวความคิด อำนาจอธิปไตยไม่ได้ตกถึงมือประชาชนอย่างแท้จริง สิทธิเสรีภาพยังขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ปกครองในแต่ละยุคแต่ละสมัย แนวคิดและรูปแบบระบอบประชาธิปไตยที่มีอยู่ของไทย ทำให้เกิดกระแสว่า ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ในแง่รูปแบบการปกครองอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เนื่องจากมีการเลือกตั้งตามครรลองครองธรรม และในหลาย ๆ ส่วนพอจะกล่าวได้ว่ามีลักษณะของความเป็นระบอบประชาธิปไตยในระดับหนึ่ง แต่ในแง่ความเป็นจริงระบอบการปกครองที่เป็นอยู่ในขณะนี้ไม่อาจกล่าวได้อย่างเต็มปากว่าเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ซึ่งจะพบว่ากลุ่มนักธุรกิจที่มีอำนาจเงินได้ควบคุมพรรคการเมือง และได้ใช้กระบวนการที่เรียกว่า ธุรกิจการเมือง เข้าสู่ระบบการเมือง โดยบุคคลที่มีเงินทั้งหลายจะใช้วิธีการควบคุมกลไกอำนาจรัฐ ผลที่ตามมาก็คือ ระบบที่เป็นอยู่ในขณะนี้ เป็นระบบที่ถูกควบคุมโดยคนมีเงินในสังคม ซึ่งได้แก่กลุ่มธุรกิจต่าง ๆ สิ่งที่จะปฏิเสธไม่ได้ก็คือ ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ในขณะนี้ นั้นประสบปัญหามากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่บุคคลที่เป็นผู้ปฏิบัติการทางการเมือง บุคคลที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ดี บุคคลที่เป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีก็ดี รวมทั้งวิธีการแต่งตั้งวุฒิสมาชิก ล้วนแต่เป็นปัญหาที่นำไปสู่การขาดความสมบูรณ์ของระบบ และที่สำคัญที่สุด พฤติกรรมที่ไม่ชอบมาพากลของนักการเมืองไม่น้อย รวมทั้งผลงานในการบริหารราชการแผ่นดินของบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งอำนาจ ได้สร้างความแคลงใจและน่าสงสัยต่อความเหมาะสมของระบบ จนมีความวิตกวิจารณ์ว่า ถ้าไม่มีการแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าว อาจนำระบบการเมืองไปสู่วิกฤตจนถึงจุดทางตัน หรือที่มิ้นนักวิชาการออกมากล่าวไว้ว่าระบอบการปกครองแบบนี้เรียกว่า ระบอบญาติการิปไตย

4.2.1 วิธีการเข้ามามีอิทธิพลต่อพรรคการเมืองของกลุ่มธุรกิจ

การเข้ามามีบทบาททางการเมืองของนักธุรกิจ เมื่อระบบการเมืองของประเทศเป็นระบบเปิดให้มีการแข่งขันและอิทธิพลทางการเมืองของกลุ่มทหารข้าราชการได้ลดน้อยลง ปรากฏว่ากลุ่มนักธุรกิจได้เข้ามามีบทบาทในการแข่งขันทางการเมืองมากขึ้น ทั้งโดย

ทางตรงและโดยทางอ้อม ซึ่งจะพิจารณาได้ดังนี้ (คณะเศรษฐศาสตร์ 2530: 40-45 อ้างถึงใน ชำนาญ รอดเหตุภัยและคณะ 2546: 43)

1) การให้การสนับสนุนทางการเงิน

การให้เงินสนับสนุนทางการเงินแก่พรรคการเมืองและนักการเมืองกลุ่มต่าง ๆ เป็นสิ่งที่นักธุรกิจกระทำอยู่โดยทั่วไป เพื่อสร้างอิทธิพลของตนครอบงำนักการเมืองและพรรคการเมือง ให้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในแนวทางที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ทางธุรกิจ หรือใช้เป็นเครื่องมือเพื่อวิ่งเต้นแสวงหาผลประโยชน์ เพื่อคอยปกป้องผลประโยชน์ของตน

อย่างไรก็ตาม การใช้เงินเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของกลุ่มนักธุรกิจในระดับต่าง ๆ ได้ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลหลายประการ ดังนี้

ประการแรก พรรคการเมืองในประเทศไทยที่มีอยู่ในปัจจุบันโดยทั่วไปแล้ว เป็นพรรคการเมืองที่ขาดมวลชนสนับสนุน ดังนั้นจึงเป็นพรรคการเมืองที่ขาดรายได้ หรือเงินสนับสนุนให้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองได้ รายได้จากค่าบำรุงของสมาชิกพรรคมีน้อยมาก เงินที่ได้รับจากการบริจาคก็มีไม่มาก ยกเว้นพรรคใหญ่ ๆ ที่มีกลุ่มทุนขนาดใหญ่สนับสนุน เงินที่ได้รับจากการอุดหนุนจากคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) โดยเฉพาะพรรคเล็กพรรคน้อยไม่เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายพรรค อีกทั้งประเด็นการจ่ายเงินอุดหนุนพรรคการเมือง ประชาชนส่วนใหญ่ไม่สนับสนุนพรรคการเมือง เพราะเอาภาษีของประชาชนไปใช้จ่าย (นรนิติ เศรษฐบุตร สถาบันพระปกเกล้า 2546) เงินที่ได้มาใช้จ่ายนั้นส่วนใหญ่ได้จากนายทุนของพรรค หรือจากการสนับสนุนของนายทุนธุรกิจที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างพรรคการเมืองกับนักธุรกิจต่าง ๆ

ประการที่สอง การขาดความตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนทั่วไป ทำให้เงินเข้ามามีบทบาทในการเลือกตั้งมากขึ้น ทั้งในด้านของการหาเสียงและการซื้อเสียงในการเลือกตั้ง ในเขตเลือกตั้งโดยทั่วไปปรากฏว่าเงินมีอิทธิพลต่อการแพ้ชนะในการเลือกตั้งมาก ได้มีการใช้เงินอย่างแพร่หลายทั้งในช่วงก่อนที่มีการเลือกตั้งและระหว่างหาเสียงเลือกตั้ง จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้นักการเมืองและพรรคการเมืองต้องพึ่งพิงและยอมอยู่ภายใต้การครอบงำของผู้ให้การสนับสนุนทางการเงินมากขึ้น

ประการที่สาม ถึงแม้ว่าจะมีคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ใช้กฎหมายเลือกตั้งควบคุมการใช้จ่ายในการเลือกตั้ง และปัจจุบันมีการให้เงินอุดหนุนพรรคการเมืองแล้วก็มีกฎหมายระเบียบข้อบังคับควบคุม เพราะพรรคการเมืองไม่ใช่ของบุคคลแต่เป็นองค์กรสาธารณะ แต่ตามข้อเท็จจริงแล้ว กฎหมายดังกล่าวมีผลในทางปฏิบัติน้อย ตลอดจนความไม่เป็นกลางจริง ๆ ของบุคคลที่เป็นคณะกรรมการการเลือกตั้งเอง ปัจจุบันประชาชนยังไม่สนับสนุนศรัทธาพรรคการเมือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นปัญหาของพรรคการเมือง อาทิ กฎหมายกำหนดว่าบุคคลที่

ออกจากสมาชิกพรรคการเมืองจะสมัครเป็นตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ต้องเว้นระยะห่างเวลา 3 หรือ 5 ปีก่อน ข้อเสนอเป็นการสะท้อนปัญหาให้เห็นว่าเป็นกลางขององค์กรอิสระดังกล่าวเป็นกลางโดยสมบูรณ์นั้นไม่มี แต่เป็นกลางในการประพฤติปฏิบัติ การควบคุมในการเลือกตั้งต้องเป็นกลางเป็นหลักสำคัญ (นรนิติ เศรษฐบุตร สถาบันพระปกเกล้า 2546) นักการเมืองสามารถเลี่ยงข้อบังคับของกฎหมายดังกล่าวได้ง่าย อีกทั้งเป็นการเอื้อประโยชน์ ต่อบางพรรคการเมืองที่ตนสนับสนุนอยู่ ในกรณีทั่วไปผู้สนับสนุนนักการเมืองจะเป็นผู้ให้เงิน สนับสนุนแก่นักการเมืองโดยตรง หรือจะเป็นผู้ทำการใช้จ่ายเพื่อช่วยเหลือภัยแก่นักการเมืองที่ ตนสนับสนุนนโยบายที่นักการเมืองเป็นผู้สมัครมิได้ทำการใช้จ่ายเองโดยตรง

ประการที่สี่ กลุ่มธุรกิจนั้น ถือว่าการเข้ามามีส่วนในการแข่งขันทาง การเมืองและการสร้างอิทธิพลทางการเมืองเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการประกอบธุรกิจของตน ดังนั้น กลุ่มนักธุรกิจจะให้เงินสนับสนุนแก่นักการเมืองและพรรคการเมืองที่มีโอกาสได้เข้าร่วมจัดตั้ง รัฐบาล จะได้รับสนับสนุนทางการเงินจากกลุ่มธุรกิจได้มาก โดยกลุ่มนักธุรกิจจะให้เงินสนับสนุน แก่พรรคการเมืองต่าง ๆ ที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองเท่านั้น

2) การเข้าเกี่ยวข้องทางการเมืองโดยตรง

เมื่อระบบการเมืองเป็นระบบเปิดให้มีการแข่งขันกันมากขึ้น กลุ่มนัก ธุรกิจได้เข้าเกี่ยวข้องทางการเมืองโดยตรงมากขึ้น โดยได้แสดงออกในรูปแบบหลายลักษณะ ด้วยกัน เช่น เป็นสมาชิกและกรรมการบริหารของพรรคการเมือง เป็นผู้ให้การสนับสนุนทาง การเงิน และเป็นผู้ที่สมัครรับเลือกตั้งเพื่อเป็นผู้แทนราษฎร เป็นต้น จากการที่กลุ่มนักธุรกิจได้มี บทบาทและอิทธิพลทางพรรคการเมืองมากขึ้นนั้น ย่อมจะทำให้การกำหนดนโยบายเศรษฐกิจหรือ กฎหมายบางฉบับของประเทศ เป็นไปในทางที่ตอบสนองผลประโยชน์กลุ่มตนได้ เมื่อพรรค การเมืองดังกล่าวได้จัดตั้งรัฐบาล

4.2.2 ลักษณะและรูปแบบของการใช้อิทธิพลทางการเมืองของกลุ่มธุรกิจ (ชำนาญ รอดเหตุภัย และคณะ 2546)

1) ลักษณะการเข้ามามีบทบาททางพรรคการเมืองของกลุ่มธุรกิจ มีประเด็น ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(1) ประเภทของกลุ่มธุรกิจที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง เมื่อพิจารณา ถึงชนชั้นนายทุนหรือกลุ่มธุรกิจต่าง ๆ แล้ว อาจจะพิจารณาได้ตามขนาดธุรกิจและขนาดของอำนาจ การผูกขาดทางเศรษฐกิจ ซึ่งพอแบ่งได้เป็นกลุ่มนายทุนผูกขาด กลุ่มนายทุนทั่วไปและนายทุนระดับ ท้องถิ่น

ก. กลุ่มนายทุนผูกขาด เป็นกลุ่มธุรกิจอิทธิพล ซึ่งหมายถึงกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ต่าง ๆ ที่มีอำนาจการผูกขาดอยู่ในธุรกิจการเงินการธนาคาร อุตสาหกรรม การส่งสินค้าขาออก ธุรกิจการนำเข้า ซึ่งมีทรัพย์สินตั้งแต่ 500 ล้านบาทขึ้นไป กลุ่มนายทุนผูกขาดเหล่านี้เจริญเติบโตมาในยุคค้าขายราชครูและค้าสี่เสาเทเวศร์เรื่องอำนาจ โดยเฉพาะกลุ่มธนาคารพาณิชย์ เคยเติบโตมาภายใต้การคุ้มครองของกลุ่มผู้นำทหาร ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กลุ่มธนาคารพาณิชย์สามารถมีพลังต่อรองหรือพูดจาแข่งกร้าวกับทางรัฐบาลได้ และพยายามที่จะไม่อยู่ใต้บาบามีของกลุ่มผู้นำทหารอีกต่อไป แต่ประสงค์ให้มีการร่วมมือกันอย่างเสมอภาคและมีความพยายามใช้อำนาจทางการเงินทุนสร้างอิทธิพลทางการเมืองเพื่อคานดุลกับกลุ่มนายทหาร แต่การจะเข้ามาบีบคั้นทางการเมืองโดยตรงของกลุ่มนายทุนผูกขาดตามวิถีประชาธิปไตยนั้น คงจะไม่ปรากฏชัดนัก ด้วยระบอบประชาธิปไตยเองก็ต้องการให้ระบบเศรษฐกิจมีการแข่งขันกัน เพื่อให้ระบบการกระจายรายได้มีความเป็นธรรมมากขึ้น ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อการผูกขาดของตน และการโถมตัวเข้าสู่วิถีทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ย่อมเป็นที่พึงเล็งของกลุ่มผู้นำทหารที่ยังมีอำนาจทางการเมืองอยู่ ดังนั้นกลุ่มนายทุนผูกขาดจะไม่โถมลงไปบีบคั้นทางการเมืองในรูปแบบประชาธิปไตยโดยตรง จะเป็นในลักษณะส่งตัวแทนหน้าทางการเมืองด้วยการสนับสนุนการเงินเข้าไปบีบคั้นทางการเมือง และไม่มุ่งไปที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะแต่จะกระจายไปหลาย ๆ กลุ่ม ในขณะที่เดียวกันก็พยายามหาช่องทางสร้างความสัมพันธ์กับผู้ที่มีอำนาจในบ้านเมือง ทุก ๆ ฝ่ายเพื่อไม่ให้เกิดการเสียดุล

ข. กลุ่มนายทุนทั่วไป เป็นผู้ประกอบธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก รวมตลอดจนถึงธุรกิจขนาดใหญ่ที่ประกอบธุรกิจโดยการแข่งขันเป็นส่วนใหญ่ หรือเป็นธุรกิจที่เจริญเติบโตมาโดยไม่อยู่ภายใต้การคุ้มครองของกลุ่มผู้นำทหาร กลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจระดับท้องถิ่น เริ่มต้นตัวที่จะเข้ามาบีบคั้นทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น การเข้ามาบีบคั้นทางการเมืองโดยตรงในระดับท้องถิ่น จะเห็นได้อย่างชัดเจนโดยลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาจังหวัด ส่วนการเข้ามาบีบคั้นทางการเมืองระดับชาตินั้น มีทั้งการลงสมัครรับเลือกตั้งและการสนับสนุนผู้สมัครหรือพรรคการเมือง การเข้าร่วมนั้นเป็นไปในลักษณะส่วนตัวมากกว่าการสนับสนุนเป็นกลุ่ม เพราะการรวมกลุ่มของพ่อค้า นักธุรกิจระดับท้องถิ่นยังไม่เข้มแข็งเพียงพอ พ่อค้า นักธุรกิจที่เป็นนายทุนระดับเล็กที่ยังไม่มีชื่อเสียงที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งด้วยตนเองเพียงพอ ก็จะสนับสนุนนักการเมืองในเขตที่ตนมีอิทธิพลอยู่ซึ่งทำได้ไม่ยากนัก ด้วยเหตุที่ในชนบทชาวนา ชาวไร่ ต้องพึ่งพิงนายทุนท้องถิ่นในรูปของเงินกู้หรือการขายผลผลิตทางการเกษตรให้นายทุนเหล่านั้น

ค. นายทุนระดับท้องถิ่น พ่อค่านักธุรกิจที่เป็นนายทุนระดับท้องถิ่น มักจะประกอบธุรกิจของตนโดยมีความสัมพันธ์กับข้าราชการในจังหวัด และอาศัยอิทธิพลจาก

ข้าราชการคุ้มครองกิจการของตนและแผ่ขยายอาณาจักรการค้าออกไป พ่อค้าและนักธุรกิจระดับท้องถิ่นส่วนมากเป็นชาวจีนหรือผู้มีเชื้อสายจีน ซึ่งมักจะถูกกดดันด้านสภาพทางสังคม ดังนั้นการจะประกอบธุรกิจการค้าของตนได้ จึงต้องสร้างความสนิทสนมกับข้าราชการทั้งทหารและพลเรือนในระดับท้องถิ่นเพื่ออาศัยอิทธิพลในการประกอบธุรกิจ จากรูปแบบการบริหารราชการแผ่นดินที่ไม่ได้กระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นก็จะช่วยเสริมให้พ่อค้านักธุรกิจระดับท้องถิ่นต้องหันเข้าพึ่งพิงข้าราชการ

สรุปลักษณะของกลุ่มนายทุนทั้งสามลักษณะที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองนั้น กลุ่มนายทุนผูกขาดมีอิทธิพลสูงสุดแต่จะไม่เข้าไปมีบทบาทโดยตรงหรือสนับสนุนกลุ่มการเมืองกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ อันอาจเนื่องมาจากการได้ประสบการณ์สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แห่งค่ายสี่เสาเทเวศร์ ใค่นอำนาจค่ายชอยราชครู ทำให้นายชิน โสภณพนิช ที่สนับสนุนชอยราชครูอย่างสุดตัวต้องประสบปัญหาต่อผู้นำใหม่ ดังนั้นกลุ่มนายทุนผูกขาดไม่ก็ตระกูล มักจะกระจายการสนับสนุนต่อกลุ่มการเมืองต่าง ๆ อีกทั้งยังเข้าหาผู้นำทางทหารด้วย เพราะตระหนักดีว่าอำนาจทางการเมืองนั้น ทหารผู้ถืออาวุธยังสามารถครอบครองอยู่ได้อีกนาน เพียงแต่รูปแบบของการเข้าหาเริ่มเปลี่ยนไป ส่วนนายทุนทั่วไปซึ่งเป็นนายทุนระดับกลางและระดับเล็ก จะตัดสินใจเข้ามีบทบาททางการเมืองก็ต่อเมื่อการเมืองจะไม่มีผลกระทบต่อธุรกิจของตน นักธุรกิจส่วนใหญ่ไม่กล้าแสดงตัวโดยตรง ในการสนับสนุนการเมือง มักจะสนับสนุนลับ ๆ ซึ่งในปัจจุบันบริษัทใหญ่ ๆ สนับสนุนพรรคการเมืองและนักการเมืองอยู่ แต่นักธุรกิจหลายส่วนก็ยังหวาดกลัวในธุรกิจของตัวเอง ถ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับทางการเมืองว่าจะประสบปัญหา เพราะการเข้าเล่นการเมืองนั้นอย่างน้อยที่สุดก็ทำให้ไม่มีเวลาที่จะดูแลธุรกิจของตัวเอง และอาจมีปัญหาเมื่อเข้าไปเล่นแล้วคงจะต้องมีการกระทบกระทั่งกับกลุ่มต่าง ๆ มักจะได้รับการโจมตีจากบุคคลที่ไม่รู้จักมาก่อน ดังนั้นกลุ่มนายทุนทั่วไปที่ไม่เข้าไปมีบทบาททางการเมืองโดยตรงก็ด้วยเกรงธุรกิจของตนจะเสียหาย เพราะการเมืองของไทยไม่มีกฎและระเบียบที่แน่นอน กลุ่มนายทุนเหล่านี้มักจะเข้ามามีบทบาททางอ้อม โดยการสนับสนุนด้านการเงินแก่พรรคการเมืองหรือนักการเมืองมากกว่า ด้านนายทุนท้องถิ่นนั้น นายทุนอิทธิพลท้องถิ่นที่สร้างเครือข่ายอาณาจักรทางเศรษฐกิจและอิทธิพลของตน มักจะสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร หรือสนับสนุนนักการเมืองคนใดคนหนึ่ง โดยอาศัยโยงใยทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นและจังหวัดต่าง ๆ ที่ตนกุมอำนาจอยู่ เป็นเครื่องมือช่วยเหลือ การมีอำนาจทางการเมืองหรือการเป็นนักการเมือง ก็อาจทำให้ข้าราชการเกิดความเกรงใจ ค่อยตนขึ้นมาบ้างหรือมีช่องทางที่จะประกอบธุรกิจของตนได้มากขึ้น

(2) การเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยตรงของนักธุรกิจ เมื่อศึกษาถึงภูมิหลังของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคือ ใน พ.ศ. 2512 สมัยจอมพลถนอม-ประภาส พ.ศ. 2518

และ 2519 ช่วงประชาธิปไตยเบ่งบานและ พ.ศ. 2522 ยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ ภูมิหลังของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากนักธุรกิจมากกว่าทุกสาขาอาชีพ นักธุรกิจที่ได้รับการเลือกตั้งมาทั้ง 4 ครั้งนั้นส่วนมากมักจะเป็นนักธุรกิจในระดับท้องถิ่น ด้วยระบบการเลือกตั้งแบบรวมเขตเรียงเบอร์ (พ.ศ. 2512) และแบบกึ่งรวมเขตแบ่งเขตเรียงเบอร์ (พ.ศ. 2518, 2519, 2522) นั้น เอื้ออำนวยให้พ่อค้านักธุรกิจในท้องถิ่นจังหวัดต่าง ๆ สามารถอาศัยชื่อเสียงส่วนตัวที่เป็นคนท้องถิ่น ประกอบธุรกิจการค้าในจังหวัดนั้น ๆ และอิทธิพลทางการเงิน สร้างคะแนนนิยมจนได้รับการเลือกตั้ง ส่วนนักธุรกิจชั้นนำที่เป็นนายทุนทั่วไปและมีความผูกพันกับกลุ่มนายทุนผูกขาดมีจำนวนไม่มากนัก

(3) **นักธุรกิจกับพรรคการเมือง** พรรคการเมืองในอดีตเป็นเพียงพรรคการเมืองที่จัดตั้งมาเพื่อการเลือกตั้งหรือเป็นแค่พรรคที่รวบรวมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพื่อจัดตั้งรัฐบาล พรรคการเมืองไทยในอดีตเป็นเพียงศาลาประชาคมที่ให้นักการเมืองต่าง ๆ มารวมตัวพบปะปรึกษาหารือกันเท่านั้น พรรคการเมืองต่าง ๆ ขาดการจัดการองค์การที่เข้มแข็ง ไม่มีการขยายฐานของพรรคไปสู่ประชาชนในท้องถิ่น ไม่มีนโยบายของพรรคที่เด่นชัดนัก ลักษณะของพรรคการเมืองไทยในอดีตที่ผ่านมา คือ

ก. เป็นพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นโดยผู้นำทางทหารเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง การจัดตั้งพรรคการเมืองก็เพื่อสร้างความชอบธรรม ในระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยที่จะสนับสนุนให้กลุ่มตนครอบครองอำนาจทางการเมืองต่อไป เช่น พรรคเสรีมนังคศิลา จัดตั้งโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม และพรรคสหประชาไทย จัดตั้งโดยจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นต้น ในขณะเดียวกันก็มีการจัดตั้งพรรคการเมืองของนักการเมืองฝ่ายพลเรือน ที่ต้องการคานอำนาจกับกลุ่มผู้นำทหารในรัฐสภา เช่น พรรคประชาธิปัตย์ เป็นต้น

ข. **พรรคการเมืองไทยขาดการสนับสนุนจากกลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์** ด้วยกลุ่มต่าง ๆ ถูกควบคุมมิให้เข้าไปมีบทบาททางการเมือง ด้วยการสนับสนุนพรรคการเมืองต่าง ๆ การต่อรองของกลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์กระทำโดยตรงต่อกลุ่มผู้นำข้าราชการที่มีอำนาจทางการเมืองด้วยการติดต่อข้าราชการผู้มีอำนาจทั้งหลายเข้าไปเป็นกรรมการบริษัทหรือประธานกรรมการต่าง ๆ อีกทั้งระบบการเมืองไทยที่ขาดความแน่นอนมีการปฏิวัติรัฐประหารบ่อยครั้ง กลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ จึงไม่เห็นความสำคัญของการร่วมมือหรือสนับสนุนพรรคการเมืองกับนักการเมือง ในการผลักดันนโยบายบริหารประเทศ เพราะพรรคการเมืองทางฝ่ายพลเรือนหมดโอกาสที่จะขึ้นมาบริหารประเทศ

ค. **พรรคการเมืองต่าง ๆ ส่วนมากขาดการจัดการองค์การที่เข้มแข็ง** การดำรงอยู่ของพรรคขึ้นอยู่กับผู้นำของพรรคว่ามีอำนาจบารมีมากน้อยเพียงใดและมีเงินสนับสนุนแค่ไหน คราวใดที่ผู้นำพรรคหมดอำนาจหรือหมดเงิน พรรคการเมืองนั้นก็อยู่ไม่ได้ สมาชิกพรรคจะ

แตกกระจายไปสู่สังกัดใหม่ นอกจากนั้นพรรคการเมืองและสมาชิกพรรคที่เข้าสังกัดพรรคการเมืองขาดอุดมการณ์ หรือแนวทางในการมารวมตัวกันทางการเมือง

จากสภาพปัญหาของพรรคการเมืองในอดีต ทำให้นักธุรกิจไม่อยากจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองโดยตรง นักธุรกิจจะสนใจเข้าร่วมกับพรรคการเมืองก็เพื่อใช้แสวงหาผลประโยชน์หรือปกป้องผลประโยชน์ในการดำเนินธุรกิจของตนได้เท่านั้น ซึ่งมีจำนวนน้อยราย

ในส่วนของผู้ค้านักธุรกิจที่เข้ามาสนับสนุนพรรคการเมืองต่าง ๆ นั้น ก็ยังขาดเอกภาพหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งทำให้พิจารณาไปในทางที่ว่าผู้ค้านักธุรกิจเหล่านั้น มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่เหมือนกันหรือไม่ แต่เมื่อพิจารณาถึงนโยบายของพรรคการเมืองต่าง ๆ ทุกพรรคต่างมีนโยบายเศรษฐกิจที่ไม่แตกต่างกันในหลักการใหญ่ ๆ คือ นโยบายเศรษฐกิจแบบเสรี การแข่งขันทางด้านธุรกิจการค้าหรือการต้องการที่จะเข้าไปผูกขาดในธุรกิจบางประเภท และความสัมพันธ์กันเป็นการส่วนตัวของผู้ค้านักธุรกิจเข้าไปสังกัดพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่ง อันเป็นลักษณะของการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองแบบส่วนบุคคลของผู้ค้านักธุรกิจ

การเข้าร่วมสนับสนุนพรรคการเมืองในลักษณะของกลุ่มผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจที่รวมกันเป็นสมาคมการค้าต่าง ๆ หรือหอการค้านั้น ไม่อาจจะกระทำได้ เนื่องจากพระราชบัญญัติสมาคมการค้าและพระราชบัญญัติหอการค้า มีข้อห้ามไม่ให้ยุ่งเกี่ยวในกิจกรรมทางการเมือง อีกทั้งในสถาบันทางการค้าต่าง ๆ ก็ยังไม่สามารถจะรวมตัวกันได้ อย่างจริงจัง ภายในแต่ละสมาคมก็มีการขัดแย้งกัน ในเมื่อการสนับสนุนพรรคการเมืองไม่สามารถจะกระทำได้ในรูปกลุ่มหรือสถาบันทางการค้าอย่างเป็นทางการ แต่ถ้าพิจารณาถึงการเกาะกลุ่มของธุรกิจอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ที่ผูกขาดและครอบงำเศรษฐกิจของไทยในปัจจุบันแล้ว การรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการของกลุ่มธุรกิจต่าง ๆ ก็ยังมีอยู่มากมาย

โดยสรุปแล้วความสัมพันธ์ระหว่างนักธุรกิจกับพรรคการเมืองนั้น นักธุรกิจจะเข้ามามีบทบาทหรือสนับสนุนพรรคการเมืองของไทย ในลักษณะแรกเป็นการเข้าสนับสนุนในลักษณะส่วนบุคคลไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มธุรกิจ นักธุรกิจประเภทนี้จะเป็นนักธุรกิจที่ค่อนข้างจะมีการประกอบกิจการโดยอิสระ เมื่อกิจการด้านธุรกิจเจริญเติบโตขึ้นก็ประสงค์จะแสวงหาอำนาจทางการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูลหรืออาจอาศัยอำนาจทางการเมืองมาเป็นเครื่องต่อรอง ยกสถานภาพทางสังคมของตนให้สูงขึ้น เพื่อให้ข้าราชการเกิดความเกรงใจ ผลประโยชน์อีกประการหนึ่งคือ ใช้อำนาจทางการเมืองเบี่ยงเบนไปสู่ความสะดวกในการประกอบ

ธุรกิจของตน ไม่ว่าจะเป็นในรูปของการติดต่อกับราชการหรือผลักดันนโยบายบางอย่างที่อำนวยความสะดวกให้ธุรกิจของตน

ลักษณะที่สอง เป็นการเข้าสนับสนุนในลักษณะกลุ่มธุรกิจแต่ไม่ใช่ในนามของสถาบันทางธุรกิจและสถาบันทางการค้า กลุ่มดังกล่าวเป็นการเกี่ยวโยงกันและมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกันของธุรกิจการค้า นั้น ๆ เช่น กลุ่มโรงงานทอผ้า เป็นต้น

สถาบันทางธุรกิจหรือสมาคมการค้าต่าง ๆ ไม่อาจสนับสนุนพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่งโดยเฉพาะได้ เนื่องจากระบบการเมืองไทยไม่เปิดโอกาสให้เป็นเช่นนั้น พรรคการเมืองต่าง ๆ มีมากเกินไปและทางราชการยังควบคุม ไม่ต้องการให้มีบทบาททางการเมืองโดยตรง บทบาทของสถาบันทางธุรกิจและสมาคมการค้าจึงเป็นลักษณะของการร่วมมือกับทางราชการและรัฐบาลมากกว่าจะไปผลักดันนโยบายผ่านทางสถาบันการเมืองโดยตรง

นอกจากนั้น การเข้ามีบทบาททางการเมืองของนักธุรกิจในการเมืองต่าง ๆ ด้วยการสนับสนุนด้านการเงินแก่พรรค เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในสำนักงานของพรรค ค่าใช้จ่ายในกิจการของพรรคและสนับสนุนในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นักธุรกิจมีเพียงแต่สนับสนุนการเงินแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังไม่ประสงค์ตำแหน่งบริหารในพรรคหรือควบคุมการบริหารพรรคและยังมีเป้าหมายที่จะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี เมื่อพรรคการเมืองที่ตนสนับสนุนอยู่ได้ร่วมรัฐบาลบริหารประเทศ นักธุรกิจบางคนอาจลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพื่อจะได้ชื่อว่าเป็นนักการเมือง บางคนไม่ประสงค์จะลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่ประสงค์ตำแหน่งทางการเมืองหรือสามารถควบคุมตำแหน่งนั้นได้

2) รูปแบบของการใช้อิทธิพลทางการเมืองของกลุ่มธุรกิจ

เมื่อกลุ่มธุรกิจมีฐานอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองแล้ว ก็จะพยายามใช้อำนาจอิทธิพลทางการเมืองให้เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มตนให้มากที่สุด อย่างไรก็ตามการใช้อำนาจอิทธิพลนั้นก็ต้องคำนึงถึงข้อจำกัดและการต่อต้านของประชาชนและกลุ่มผลประโยชน์ของกลุ่มอื่นด้วย สำหรับรูปแบบของการแสวงหาหรือการใช้อิทธิพลทางการเมืองโดยทั่วไปจะมี 3 รูปแบบดังนี้

(1) การใช้ระบบวิ่งเต้น

โดยทั่วไปกลุ่มนักธุรกิจจะใช้ระบบวิ่งเต้นเข้าหากลุ่มที่มีอำนาจรับผิชอบหรือกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองในระดับต่าง ๆ เพื่อให้สามารถบรรลุถึงจุดมุ่งหมายในการประกอบธุรกิจของตน เช่น กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่จะพยายามวิ่งเต้นให้รัฐบาลกำหนดนโยบายหรือให้รัฐสภาออกกฎหมายขึ้นในลักษณะที่ทำให้กลุ่มของตนได้รับผลประโยชน์หรือสอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน เป็นต้น ระบบวิ่งเต้นจะต้องใช้เงินและคนที่มีความรู้ในระดับต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสำคัญและความยากง่ายของงานที่จะต้องวิ่งเต้น อย่างไรก็ตามเนื่องจากกลุ่มนักธุรกิจ

มีทรัพยากรหรือเงินจำนวนมาก ดังนั้นจึงสามารถสร้างระบบวังเฝ้าที่มีประสิทธิภาพ เพื่อใช้ในการแสวงหาอิทธิพลทางการเมืองได้

(2) การใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือ

นอกจากการใช้ระบบวังเฝ้าแล้ว กลุ่มนักธุรกิจจะใช้จ่ายด้านการประชาสัมพันธ์ในทุกรูปแบบ เพื่อให้ธุรกิจสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายของตน กลุ่มธุรกิจจะพยายามใช้สื่อมวลชนทุกอย่างเพื่อสร้างภาพพจน์ที่ดีของตนและสร้างความคล้อยตามของประชาชนทั่วไปให้เห็นชอบกับการกระทำของตน หรือสร้างกระแสการคัดค้านรัฐบาลในกรณีที่รัฐบาลจะพยายามควบคุมการกระทำที่ไม่เหมาะสมกับธุรกิจ

ในปัจจุบันอิทธิพลของสื่อมวลชนมีมากต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน เช่น นายชวน หลีกภัย อดีตหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ กล่าวว่ารัฐบาลพรรคไทยรักไทยซื้อสื่อมวลชนได้ เป็นต้น ดังนั้น กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่จึงถือว่า การใช้จ่ายทางด้านการประชาสัมพันธ์และการครอบงำสื่อมวลชนเป็นการลงทุนที่มีความสำคัญทั้งทางธุรกิจและการสร้างอิทธิพลทางการเมืองของตนเพื่อผลประโยชน์ที่เกื้อกูลกันได้

(3) การให้เงินสนับสนุนแก่พรรคการเมือง

ในกรณีที่ระบบการเมืองของประเทศไทย เป็นระบบที่มีการแข่งขัน โดยมีพรรคการเมืองต่าง ๆ แข่งขันกันเพื่อให้ได้เป็นรัฐบาลและบริหารประเทศ กลุ่มนักธุรกิจจะให้การสนับสนุนแก่พรรคการเมืองที่มีโอกาสในการเป็นรัฐบาลหรือมีอิทธิพลทางการเมือง เช่น พรรคไทยรักไทย พรรคประชาธิปัตย์ พรรคชาติไทย พรรคชาติพัฒนา เป็นต้น การให้เงินอุดหนุนนั้นมีทั้งในรูปแบบให้แก่พรรคการเมืองหรือให้แก่ผู้สมัครโดยตรง สำหรับกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่จะให้เงินแก่พรรคการเมืองที่สำคัญทุกพรรคเพื่อที่จะได้สามารถใช้อิทธิพลทางการเมืองได้มากขึ้น การให้เงินอุดหนุนทางการเมืองนั้นมีวิธีการสลับซับซ้อนมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกฎหมายพรรคการเมืองรวมตลอดถึงรากฐานการตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนด้วย สำหรับประเทศที่ประชาชนขาดความตื่นตัวทางการเมือง พรรคการเมืองขาดฐานมวลชนสนับสนุน กลุ่มนักธุรกิจจะสามารถใช้เงินเพื่อสร้างอำนาจทางการเมืองได้ง่าย ในบางกรณีกลุ่มนักธุรกิจจะเป็นผู้อยู่เบื้องหลังของพรรคการเมืองและนักการเมืองด้วย

การที่กลุ่มนักธุรกิจเข้ามามีบทบาททางพรรคการเมืองและอิทธิพลในการตัดสินใจหรือกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจของพรรคและรัฐบาลนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากการเติบโตของกลุ่มนักธุรกิจที่มีอำนาจการต่อรองทางพรรคการเมืองมากขึ้น และกลุ่มนักธุรกิจก็จะพยายามใช้การต่อรองดังกล่าวเป็นผลประโยชน์ต่อกลุ่มนักธุรกิจของตน กล่าวคือ (เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม 2528: 409)

(1) การขยายตัวของการค้าและเงินตราจะทำให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโต การประกอบกิจการทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ขยายตัวอย่างรวดเร็ว การขยายตัวทางเศรษฐกิจดังกล่าวจะทำให้กลุ่มธุรกิจทำกำไรได้มาก และสามารถทำการสะสมทุนเพื่อการขยายการลงทุนและกิจการต่าง ๆ ทำให้ระบบเศรษฐกิจสามารถขยายตัวได้มากยิ่งขึ้น

(2) เมื่อกลุ่มนักธุรกิจสามารถสะสมทุนและขยายตัวทางธุรกิจได้มากขึ้น ทำให้กลุ่มนักธุรกิจขนาดใหญ่ มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมืองมากขึ้น การเติบโตดังกล่าวทำให้กลุ่มที่กุมอำนาจทางเศรษฐกิจและกลุ่มที่กุมอำนาจทางการเมืองต้องร่วมมือกันมากขึ้นและมักจะมีผลประโยชน์ได้เสียร่วมกัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้กลุ่มนักธุรกิจมีบทบาทหรืออิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจทางเศรษฐกิจมากขึ้น

(3) กลุ่มนักธุรกิจจะพยายามใช้อิทธิพลของตน เพื่อให้การกำหนดนโยบายหรือการตัดสินใจของรัฐในเรื่องต่าง ๆ ให้เป็นไปในทางที่เป็นผลประโยชน์ต่อกลุ่มของตนมากขึ้น โดยนโยบายและการตัดสินใจในทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจะไปกระทบต่อการควบคุมหรือการกำกับการทำงานที่เกี่ยวกับการค้าและระบบเงินตราหรือสถาบันการเงินของประเทศ ซึ่งจะออกมาในลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อผลประโยชน์ของกลุ่มนักธุรกิจ

(4) ลำดับขั้นของวิวัฒนาการดังกล่าวจะทำให้กลุ่มนักธุรกิจมีบทบาทและอิทธิพลในทางเศรษฐกิจและการเมืองมากขึ้น ในกรณีที่ระบบการเมืองเป็นแบบแข่งขันหรือการต่อรองทางการเมืองของกลุ่มอื่น ๆ อ่อนแอ อย่างไรก็ตามขอบเขตของการใช้อิทธิพลของกลุ่มนักธุรกิจย่อมถูกจำกัดด้วยอำนาจการต่อรองของกลุ่มอื่น ๆ เพราะรัฐบาลก็จะถูกบีบบังคับให้บริหารประเทศในลักษณะที่ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่ด้วย

นอกจากนี้ เมื่อกลุ่มธุรกิจได้ขึ้นมามีครอบครองอำนาจรัฐก็สามารถใช้อำนาจรัฐเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ได้ ซึ่งอัมมาร สยามวาลา (2546: 508) ได้กล่าวถึงวิธีการในการแสวงหาผลประโยชน์โดยการใช้อำนาจรัฐให้แก่ธุรกิจที่ตนหรือครอบครัวมีส่วนได้เสียโดยทั่วไปแล้วว่ามี 3 วิธี คือ

1) กำหนดหรือเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ของรัฐว่าด้วยการคุ้มครองหรือกำกับดูแลธุรกิจ ซึ่งรวมถึงการให้ข้อยกเว้นหรือการจงใจละเว้นที่จะบังคับใช้กฎหมายเพื่อเอื้อผลประโยชน์ให้แก่ธุรกิจที่ตนหรือครอบครัวหรือญาติมีส่วนได้เสียด้วย

2) จัดสรรทรัพยากรของรัฐให้แก่ธุรกิจที่มีส่วนได้เสีย เช่น งบประมาณในการส่งเสริมธุรกิจ สัมปทานผูกขาดที่ทำให้ธุรกิจมีกำไรส่วนเกินมาก เงินอุดหนุนที่ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการผลิตสินค้าหรือให้บริการ การจัดสรรโควตานำเข้าหรือส่งออก ฯลฯ

3) ใช้ตำแหน่งหน้าที่ในการบริหารหรือปกครองในการแสวงหาหรือรักษาผลประโยชน์ทางธุรกิจส่วนตัว เช่น การใช้ตำแหน่งหน้าที่ในการบริหารประเทศ เจริญต่อรองในการประกอบธุรกิจส่วนตัวในต่างประเทศ หรือในการเรียกระดมทุนจากธุรกิจเอกชนที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของตน เป็นต้น แม้การใช้อำนาจดังกล่าวไม่ได้ทำให้เกิดกฎเกณฑ์ของรัฐที่บิดเบือนหรือสูญเสียงบประมาณ แต่การใช้ตำแหน่งหน้าที่ ที่เป็นสาธารณะเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวไม่ว่าจะเป็นลักษณะใดก็ถือว่าเป็นการคอร์รัปชันโดยทั้งสิ้น

นอกจากนี้ยังมีช่องทางในการแสวงหาผลประโยชน์โดยใช้อำนาจบริหาร ซึ่งช่องทางในการแสวงหาผลประโยชน์ทางธุรกิจของผู้บริหารประเทศมีหลากหลาย แต่ช่องทางหลักได้แก่

- 1) การใช้อำนาจในการตรากฎหมายโดยผ่านสมาชิกพรรคที่เป็นสมาชิก
รัฐสภา
- 2) การใช้อำนาจในการออกกฎเกณฑ์ของฝ่ายบริหารโดยผ่าน
คณะกรรมการ
- 3) การใช้อำนาจในการจัดสรรงบประมาณหรือทรัพยากรของรัฐ
- 4) การใช้อำนาจตามตำแหน่งในคณะกรรมการที่มีหน้าที่กำหนดมาตรการ
ส่งเสริมธุรกิจ
- 5) การใช้อำนาจตามตำแหน่งผ่านคณะกรรมการที่มีหน้าที่ควบคุมกำกับ
ดูแลธุรกิจ
- 6) การใช้อำนาจในการแต่งตั้งผู้บริหารของหน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจและ
ข้าราชการประจำ

ที่สำคัญ อีกประการหนึ่งคือ การใช้อำนาจของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในการตรากฎหมายเพื่อประโยชน์ตนเองหรือพรรคพวก

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในคุณภาพทางการเมืองที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ กลุ่มผลประโยชน์นักธุรกิจ และชนชั้นกลางทวีความสำคัญและมีบทบาทในทางการเมืองมากขึ้น เมื่อเทียบกับในอดีต จากเดิมมีบทบาทในฐานะผู้สนับสนุนพรรคการเมืองเพื่อผลักดันนโยบายเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ ก็เปลี่ยนบทบาทมาสู่การเป็นนักการเมืองโดยตรง มีการตั้งพรรคการเมืองขึ้นมา ดังนั้นหากผู้บริหารประเทศซึ่งมีผลประโยชน์ทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายที่มีการพิจารณาในสภา ผู้บริหารประเทศเหล่านั้น ก็อาจมีมูลงูใจในการออกกฎหมายหรือเปลี่ยนแปลงกฎหมายไปในทางเอื้อประโยชน์ให้แก่ตนเองหรือพวกพ้องได้ โดยอาศัยกลไกกระบวนการนิติบัญญัติ

โดยทั่วไปผู้บริหารประเทศโดยเฉพาะกลุ่มผลประโยชน์ นักธุรกิจและชนชั้นกลางมีอิทธิพลต่อกระบวนการตรากฎหมายเพื่อประโยชน์ตนเองหรือพวกพ้องได้ใน 5 ช่องทาง ได้แก่

- 1) สิทธิในการเสนอร่างพระราชบัญญัติ
- 2) การใช้อำนาจแก่ฝ่ายบริหารในการออกกฎหมายลำดับรอง
- 3) การพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายโดยคณะกรรมการธิการ
- 4) การดำเนินการแก้ไขหรือผ่านร่างกฎหมายของฝ่ายบริหารโดยการสนับสนุนของสมาชิกรัฐสภา เพื่อให้ร่างกฎหมายผ่านอย่างรวดเร็ว
- 5) บทบาทของวุฒิสภาในการยับยั้งร่างพระราชบัญญัติ

ช่องทางการแสวงหาผลประโยชน์ทางธุรกิจส่วนตัวโดยการใช้อำนาจบริหารนั้นมีหลากหลายเนื่องจากอำนาจบริหารนั้นค่อนข้างกว้าง ไม่ว่าจะเป็นอำนาจโดยตรงหรืออำนาจโดยอ้อม จากการมีบทบาทในการแต่งตั้งหรือถอดถอนเจ้าหน้าที่ของรัฐและพนักงานรัฐวิสาหกิจ

4.2.3 รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจและกลุ่มการเมือง

ในประเทศไทย ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจและกลุ่มการเมือง พิจารณาได้จากประวัติศาสตร์ของการพัฒนาประเทศตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจและกลุ่มการเมืองที่สำคัญมีอยู่ 3 รูปแบบ ได้แก่ ระบบการประมูลสัมปทาน ระบบตัวแทนและการเข้าสู่การเมืองทางตรง (ธานี ชัยวัฒน์ 2542: 47-55)

1) ระบบการประมูลสัมปทาน

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจและกลุ่มการเมืองในช่วงก่อน พ.ศ. 2535 เป็นความสัมพันธ์แนวดิ่ง ที่กลุ่มการเมืองเป็นผู้นำ โดยมีการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มภายใต้ระบบอุปถัมภ์ เนื่องจากกลุ่มธุรกิจไม่เข้าสู่การเมืองโดยตรง แต่อาศัยกลุ่มการเมืองหรือผู้นำทางการเมืองเป็นผู้ค้ำประกันธุรกิจ อีกนัยหนึ่งคือ ลักษณะความสัมพันธ์จะปรากฏในรูปของการขอรับความอุปถัมภ์ของกลุ่มธุรกิจจากกลุ่มการเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจกับกลุ่มการเมืองที่เป็นไปในรูปแบบนี้ ส่วนหนึ่งมาจากตลาดการเมืองในสมัยนั้นเป็นตลาดผูกขาดเบ็ดเสร็จโดยกลุ่มทหารที่ปกครองประเทศ กลุ่มการเมืองซึ่งอยู่ในอำนาจจึงสามารถสืบทอดกันระหว่างรุ่นได้อย่างชัดเจน (สันติ ตั้งรพีพากร 2546) ขณะที่กลุ่มธุรกิจในฐานะของผู้ซื้อสินค้าดังกล่าวมีความต้องการสินค้านโยบายสูง เพื่อเป็นการประกันผลกำไรของธุรกิจ ทำให้มีการแข่งขันเพื่อให้ได้ซึ่งนโยบายที่ตนต้องการสูงตามไปด้วย ทั้งการแข่งขันเพื่อเข้าไปมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มการเมือง และการแข่งขันระหว่างกลุ่มที่มีความใกล้ชิดอยู่แล้วด้วยกันเอง

นอกจากนี้ หน้าที่สำคัญของรัฐบาลสมัยนั้นจะมุ่งไปในลักษณะของการเป็นผู้กำกับดูแล โดยอาศัยอำนาจทางกฎหมายที่ตนเองมีอยู่ ซึ่งสืบทอดแนวคิดมาจากทฤษฎีสัญญาประชาคม ที่มองว่ารัฐมีหน้าที่สำคัญในการเป็นผู้ควบคุมดูแลสังคมให้มีความสงบสุขและรัฐบาลนี้เองที่เป็นเสมือนผู้ดูแลรัฐ ผลของบทบาทรัฐบาลในลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ประชาชนในสังคมยอมรับกันว่ากลุ่มการเมืองย่อมมีอำนาจมากกว่า และอยู่ในตำแหน่งที่เหนือกว่ากลุ่มธุรกิจโดยชอบธรรม ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างกลุ่มธุรกิจกับกลุ่มการเมืองในสมัยนั้นจึงเป็นลักษณะความสัมพันธ์แบบอำนาจลดหลั่น (Hierarchical Relationship) ที่มีกลุ่มการเมืองเป็นผู้คุ้มครองธุรกิจ

ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้ อีกส่วนหนึ่งมาจากนักธุรกิจในสมัยนั้น หมายถึงผู้เป็นเจ้าของธุรกิจ และส่วนใหญ่มักเป็นคนเชื้อสายจีน ที่ยังมีความไม่แน่ใจในสถานการณ์ของความเป็นไทยอย่างเต็มที่ อีกทั้งยังเป็นกลุ่มบุคคลที่มีการศึกษาในขอบเขตจำกัด ความสำเร็จในธุรกิจจึงมักเป็นผลจากความมานะอดทนและความเฉลียวฉลาดส่วนตัว ไม่ได้เป็นผลจากการบริหารธุรกิจอย่างเป็นหลักการบนฐานของเทคนิคการบริหารสมัยใหม่ ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่นักธุรกิจในยุคนี้ ไม่มีอำนาจต่อรองและไม่อยู่ในสถานะที่จะเข้ามาสู่การเมืองได้โดยตรง

กลุ่มธุรกิจที่มีบทบาทในยุคนี้มักเป็นกลุ่มทุนการค้า เพราะมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มการเมืองผ่านระบบสัมปทานทางการค้า ทั้งการค้าในประเทศและการค้าระหว่างประเทศ ด้วยการสวามิภักดิ์ต่อระบบกษัตริย์และการร่วมมือกับพ่อค้าเรือสำเภาที่เป็นเครือข่ายของตนเองเป็นสำคัญ (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเกอร์ 2542: 676-680)

2) ระบบตัวแทน

ในช่วงระยะเวลาต่อมา นับตั้งแต่การเลือกตั้งทั่วไปใน พ.ศ. 2535 ความสัมพันธ์ของกลุ่มการเมืองและธุรกิจได้เปลี่ยนแปลงไปมาก โดยกลุ่มธุรกิจได้รวมตัวกัน เพื่อให้การสนับสนุนพรรคการเมืองบางพรรคหรือตัวบุคคลในการเข้าไปสมัครรับเลือกตั้งกับพรรคการเมืองดังกล่าวอย่างชัดเจน ผ่านการขยายบทบาทของกลุ่มธุรกิจเข้าสู่ตลาดการเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจกับกลุ่มการเมืองอยู่ในสถานะที่เป็นความสัมพันธ์แนวราบ (Horizontal Relation) ที่กลุ่มธุรกิจส่งตัวแทนของตนเข้าไปทำหน้าที่ในกลุ่มการเมือง โดยการเป็นกรรมการบริหารพรรค และถ้าหากกลุ่มการเมืองนั้น ได้มีโอกาสเป็นรัฐบาล ตัวแทนของกลุ่มก็อาจจะเข้าไปทำหน้าที่รัฐมนตรีคนนอกในกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของตน

บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจกับกลุ่มการเมืองอยู่ในฐานะของการเป็นหุ้นส่วนระหว่างกัน (Participant Function) เพราะจำเป็นต้องอาศัยข้อดีของแต่ละฝ่ายเป็นปัจจัยของความสำเร็จ โดยกลุ่มการเมืองจำเป็นต้องอาศัยชื่อเสียงของนักบริหารมืออาชีพในกลุ่มธุรกิจเพื่อสร้างภาพพจน์ของพรรคการเมือง และอาศัยความสามารถในการบริหารของนักบริหารเหล่านี้เพื่อสร้างความสำเร็จในการบริหารประเทศ รวมทั้งยังต้องอาศัยทุนทรัพย์ของกลุ่มธุรกิจเพื่อการแข่งขันในตลาดการเมืองด้วย ขณะที่กลุ่มธุรกิจต้องอาศัยกลุ่มการเมืองในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของภาครัฐ และสร้างอำนาจต่อรองในการทำธุรกิจกับกลุ่มการเมือง ทั้งในด้านของสัมปทานและทิศทางของนโยบายเช่นเดียวกัน

อำนาจต่อรองระหว่างกลุ่มธุรกิจกับกลุ่มการเมืองจึงค่อนข้างมีดุลยภาพ เพราะเป็นการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ดังนั้นอำนาจต่อรองที่สูงขึ้นของกลุ่มธุรกิจจึงเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้ผู้นำทางธุรกิจก้าวเข้ามาสู่การเมืองในระบบพรรคการเมือง นอกจากนี้ ผู้นำทางธุรกิจเหล่านี้ก็เป็นบุคลากรที่มีความรู้และความมั่นใจในสถานภาพของความเป็นคนไทย อันเป็นลักษณะที่แตกต่างจากนักธุรกิจเชื้อสายจีนรุ่นก่อน องค์ประกอบนี้จึงเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้นำทางธุรกิจกล้าตัดสินใจเข้ามาสู่การเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจและกลุ่มการเมืองในรูปแบบนี้ เป็นความสัมพันธ์ผ่านระบบหัวหน้ากับตัวแทน (Principal-agent Relationship) โดยมีเจ้าของธุรกิจเป็นหัวหน้าที่ต้องการแสวงหาผลประโยชน์ทางธุรกิจสูงสุด ซึ่งอาจจะเป็นการปกป้องผลประโยชน์ที่ดำรงอยู่ หรือการแสวงหาผลประโยชน์จากธุรกิจใหม่ก็ตาม ในขณะที่นักบริหารมืออาชีพจะเป็นผู้เข้าสู่อำนาจเมืองและทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์เหล่านี้แทน เพราะมีความเชี่ยวชาญในการบริหาร และส่วนใหญ่จะมีชื่อเสียงมากกว่าตัวเจ้าของธุรกิจเอง นักบริหารเหล่านี้จึงอยู่ในฐานะของตัวแทน รวมทั้งเจ้าของธุรกิจยังอยู่ในระบบเล้าแก่ที่เกิดและตายไปพร้อมกับธุรกิจ ดังนั้นจึงไม่สามารถทิ้งธุรกิจที่สร้างมามากับมือไปสู่อำนาจเมืองได้

ระบบการส่งตัวแทนนี้จึงถือเป็นสัญญาระยะยาวที่ไม่แจ้งชัดประเภทหนึ่งระหว่างกลุ่มธุรกิจกับกลุ่มการเมือง (Long-run Implicit Contracts) โดยระบบการส่งตัวแทนจะทำให้ทั้งสองกลุ่มได้ประโยชน์ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะกลุ่มการเมืองต้องอาศัยทุนทรัพย์และทุนทางปัญญา ในขณะที่กลุ่มธุรกิจต้องการข้อมูลข่าวสารไปพร้อม ๆ กับการควบคุมทิศทางของนโยบายไปด้วย นอกจากนี้ ระบบตัวแทนยังให้ประโยชน์กับทั้งสองกลุ่มมากกว่าระบบแรกด้วย เพราะภายใต้ตลาดการเมืองที่มีการแข่งขันนี้ การที่กลุ่มธุรกิจต้องจ่ายให้กับทุกพรรคการเมืองก่อนการเลือกตั้งเพื่อครอบคลุมนั้นไม่ให้เกิดความเสี่ยงที่จะไม่ได้มีโอกาสควบคุมทิศทางนโยบาย ก็จะมีต้นทุนสูงมาก หรือถ้าหากกลุ่มธุรกิจไม่มีการจ่ายในช่วงก่อนการเลือกตั้ง แต่จะอาศัยการประมุล

เป็นรายสัมปทานไป เมื่อกลุ่มการเมืองใดกลุ่มการเมืองหนึ่งเป็นรัฐบาลแล้วนั้น ก็จะทำให้ยากและมีต้นทุนสูงมาก เพราะจะเกิดปัญหาที่กลุ่มคนในที่จ่ายไปแล้วตั้งแต่ต้นก็ดันกลุ่มคนนอกที่ไม่ได้จ่ายในตอนต้น ไม่ให้ได้รับนโยบาย (Insider and Outsider Hypothesis) ในขณะที่หากกลุ่มการเมืองไม่รับการสนับสนุนจากกลุ่มธุรกิจก็จะไม่สามารถมีเงินทุนเพื่อการเลือกตั้งได้อย่างเพียงพอ เช่นเดียวกัน

สำหรับ โอกาสที่กลุ่มธุรกิจจะเข้าถึงนโยบายขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ ค่าใช้จ่ายที่กลุ่มธุรกิจให้การสนับสนุนพรรคการเมือง โดยยังมีการสนับสนุนมากเท่าไรก็ย่อมมีโอกาสเข้าถึงนโยบายมากขึ้น และปัจจัยด้านโอกาสชนะการเลือกตั้งของพรรคการเมืองที่กลุ่มธุรกิจนั้น ๆ ให้การสนับสนุน

3) การเข้าสู่การเมืองทางตรง

เมื่อกล่าวถึงความเป็นนักธุรกิจในยุคปัจจุบันนั้น สามารถจำแนกได้ 2 ประเภท ประเภทแรกคือ การเป็นเจ้าของธุรกิจที่แท้จริง และประเภทที่สองคือ การเป็นนักบริหารมืออาชีพในวงการธุรกิจ โดยอาจมีหุ้นส่วนในธุรกิจที่ตนเองบริหารหรือไม่ก็ได้ นักธุรกิจประเภทหลังนั้นเป็นกลุ่มที่มีโอกาสเคลื่อนย้ายเข้าสู่การเมืองมากกว่ากลุ่มแรก อันเป็นผลมาจากความจำเป็นของระบบการเมืองที่ต้องการคิ่งนักบริหารมืออาชีพที่ประสบความสำเร็จในภาคธุรกิจเข้ามาสู่การบริหารในระดับเศรษฐกิจมหภาค

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของนักธุรกิจประเภทแรก ในอดีตคนกลุ่มนี้จะไม่เข้าสู่การเมืองโดยตรง แต่จะอาศัยการอยู่ใต้การเมืองในเชิงอุปถัมภ์หรือการส่งตัวแทน แต่ในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต นักธุรกิจประเภทนี้ จะเข้าสู่การเมืองโดยตรงมากขึ้น เนื่องมาจากธุรกิจสมัยใหม่ (Modern Business) เป็นธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีเครือข่ายทั่วประเทศและมีโอกาสไปสู่ตลาดต่างประเทศ ดังนั้น โอกาสดังกล่าวจึงเป็นแรงผลักดันให้ผู้นำธุรกิจเหล่านี้เข้ามาสู่การเมืองทางตรง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการสะสมความมั่นใจจากความสำเร็จเชิงธุรกิจ

ความสัมพันธ์ของกลุ่มธุรกิจและกลุ่มการเมืองในรูปแบบที่สาม จึงเป็นความสัมพันธ์แนวตั้งที่มีกลุ่มธุรกิจเป็นผู้นำ แล้วจึงอาศัยกลุ่มการเมืองเป็นตัวสนับสนุนความสำเร็จทางการเมืองของกลุ่มธุรกิจ

ด้วยความได้เปรียบของกลุ่มธุรกิจที่เพิ่มสูงขึ้นมาก ประกอบกับบทบาทรัฐบาลที่ลดน้อยลงเหลือเพียงการเป็นผู้สนับสนุนเท่านั้น ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจของทั้งสองกลุ่มจึงเป็นการรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่กลุ่มธุรกิจ เพราะการมีอำนาจต่อรองที่เหนือกว่าทั้งจากตัวกลุ่มธุรกิจเองและจากการยอมรับของประชาชน

รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจและกลุ่มการเมืองทั้ง 3 รูปแบบ
 ดังแสดงไว้ในตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 รูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มธุรกิจและกลุ่มการเมือง

รูปแบบความสัมพันธ์	โครงสร้างตลาด การเมือง	โครงสร้าง ตลาดสินค้า	โครงสร้างอำนาจ ระหว่างกลุ่ม	บทบาทรัฐบาล	ลักษณะ ความสัมพันธ์
ความสัมพันธ์แบบ แนวตั้งที่มีกลุ่ม การเมืองเป็นผู้นำ	ผูกขาดแบบ สืบทอดอำนาจ	ผูกขาดจากการ ได้รับสัมปทาน แต่อาจมีการ แข่งขันขันของ การประมูล สัมปทาน	โครงสร้างอำนาจ แบบลดหลั่น	ผู้กำกับดูแล	การประมูล หรือเจรจาเป็น คราว ๆ ไป
ความสัมพันธ์แบบ แนวนอนที่มีกลุ่ม การเมืองและกลุ่ม ธุรกิจเท่าเทียมกัน	แข่งขันแบบ หลายพรรค การเมือง	แข่งขันเพื่อให้ สามารถเป็น วงในได้	โครงสร้างอำนาจ แบบสมดุล	ผู้ร่วมมือ	การส่งตัวแทน เข้าไปมีส่วน ในการกำหนด นโยบาย
ความสัมพันธ์แบบ แนวตั้งที่มีกลุ่มธุรกิจ เป็นผู้นำ	แข่งขันแบบ หลายพรรค การเมือง	ผู้ขายน้อยราย หรือกึ่งผูกขาด โดยส่วนใหญ่เป็น ธุรกิจขนาดใหญ่	โครงสร้างอำนาจ แบบรวมศูนย์	ผู้สนับสนุน	นักธุรกิจจะ เข้าสู่การเมือง โดยตรง

ที่มา: ธานี ชัยวัฒน์ (2546) “การแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ ในประเทศไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญา
 เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.3 บทบาทของภาครัฐกับธุรกิจเอกชน

นอกจากบทบาทของกลุ่มทุนที่มีผลต่อเศรษฐกิจและการเมืองแล้ว ปัจจัยที่สำคัญ
 อีกอย่างหนึ่งที่เกื้อกูลกันในระบบทุนนิยมเสรีอรรถาธิบายก็คือ บทบาทของภาครัฐที่กระทำต่อธุรกิจ
 เอกชน ซึ่งมีบทบาทที่สำคัญ ดังนี้

4.3.1 ระบบเศรษฐกิจและจุดมุ่งหมายในการดำเนินการทางเศรษฐกิจของรัฐบาล

รัฐบาลเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยของประชาชนภายในประเทศ ในการดำเนินการทางเศรษฐกิจ เมื่อพิจารณาพฤติกรรมของหน่วยเศรษฐกิจตามหลักความมีเหตุผลทางเศรษฐกิจ (Economic Rationality) ของหน่วยเศรษฐกิจแล้ว โดยกำหนดให้ราคา ต้นทุน และข้อจำกัดอื่นในขณะนั้นไม่เปลี่ยนแปลง ผู้บริโภค (Consumer) จะพยายามแสวงหาอรรถประโยชน์ใต้วินัยให้มากที่สุด (Utility Maximization) โดยมุ่งบริโภคสินค้าให้มากที่สุด ผู้ผลิต (Producer) จะมุ่งหากำไรสูงสุด โดยไม่คำนึงถึงผลตกต้องต่าง ๆ ที่ตกแก่ผู้บริโภคและสังคมโดยรวม ขณะที่รัฐบาลจะดำเนินการทางเศรษฐกิจโดยมุ่งให้ประชาชนได้รับสวัสดิการทางเศรษฐกิจสูงสุด (Economic Welfare Maximization) หรือการให้ประชาชนมีการกินดีอยู่ดี (Well Being) มีมาตรฐานในการครองชีพ (Standard of living) ที่สูง ซึ่งจะวัดมาตรฐานด้วยปริมาณและมาตรฐานของสินค้าในรูปของปัจจัย 4 ถ้าผู้บริโภคภายในประเทศมีรายได้สูงเพียงพอสำหรับซื้อสินค้าที่มีมาตรฐานดีได้ในปริมาณที่มากเพียงพอ จะถือว่ามาตรฐานในการครองชีพของประชาชนในประเทศนั้นสูง

นอกจากรัฐบาลใช้อำนาจอธิปไตยของปวงชนโดยออกกฎหมาย เพื่อควบคุมดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในประเทศแล้ว รัฐบาลยังมีกฎหมายป้องกันการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (property right) รวมทั้งมีอำนาจครอบงำและหวงกั้น การใช้ทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของเพื่อเป็นการป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสภาพนิเวศวิทยา

เนื่องจากรัฐบาลมีเป้าหมายให้ประชาชนกินดีอยู่ดีและมีมาตรฐานในการครองชีพที่สูง โดยไม่เน้นการแสวงหาผลกำไรจากการดำเนินการทางเศรษฐกิจของรัฐบาล รัฐบาลจึงเข้าแทรกแซงการดำเนินควบคุมดูแล (Regulation) การดำเนินการขององค์กรธุรกิจในการผลิตสินค้าให้ได้มาตรฐานและมีความปลอดภัยในการบริโภค รวมทั้งป้องกันการใช้อำนาจเหนือตลาด (Dominant Power) แก่ผู้ผลิตรายอื่นในตลาดในลักษณะที่ไม่เป็นธรรม

รัฐบาลยังถือว่า ประชาชนยังเป็นผู้ที่ไม่สามารถแยกแยะสิ่งที่ดีและเลวออกจากกันได้ (Ignorance) ในการผลิตและบริโภคสินค้า จึงออกกฎหมายและระเบียบบังคับพร้อมทั้งบทลงโทษ โดยมีหน่วยงานของทางการเป็นผู้ควบคุมดูแลให้ปฏิบัติเป็นไปตามกฎหมาย ตัวอย่างเช่น รัฐบาลสหรัฐอเมริกาจัดตั้ง Health and Human Service-Food and Drug (FDA) ขณะที่ประเทศไทยมีการจัดตั้งคณะกรรมการอาหารและยาทำหน้าที่คล้ายกันในการควบคุมมาตรฐานและความปลอดภัยเกี่ยวกับอาหาร ยา และเครื่องสำอาง การจัดตั้ง Federal Reserve System ของสหรัฐอเมริกาทำหน้าที่ควบคุมดูแลระบบการเงินของประเทศเช่นเดียวกันกับธนาคารแห่งประเทศไทย สหรัฐอเมริกามีกฎหมาย Anti-Trust Law สำหรับดูแลและควบคุมไม่ให้เกิดการผูกขาด ขณะที่ไทยมีพระราชบัญญัติแข่งขันทางการค้า พ.ศ. 2542 ควบคุมองค์กรธุรกิจมิให้ใช้อำนาจเหนือตลาด

(Dominant Power) ในลักษณะที่ไม่เป็นธรรมแก่ผู้ผลิตรายอื่นและผู้บริโภค อย่างไรก็ตามการบังคับใช้กฎหมาย (Enforcement) ของไทยในเรื่องนี้ยังมีความอ่อนแออยู่เมื่อเทียบกับสหรัฐอเมริกา เช่น ในกรณีของบริษัท Microsoft อาศัยความได้เปรียบที่ไม่เป็นธรรมโดยไม่คิดราคาอุปกรณ์ต่อพ่วงสำหรับใช้ Internet (Microsoft Explorer) แก่ผู้ซื้อระบบปฏิบัติการ Window 95 ไปใช้ แต่จะคิดราคาอุปกรณ์ต่อพ่วง Microsoft Explorer กับผู้ที่ไม่ได้ซื้อระบบปฏิบัติการ Window 95 ซึ่งเป็นการกีดกันให้กับผู้ที่ใช้ระบบปฏิบัติการอื่นที่ต้องการใช้ Internet ต้องซื้อระบบปฏิบัติการ Window 95 จากบริษัท Microsoft ในการนี้กระทรวงยุติธรรมสหรัฐ โดยศาลชั้นต้นพิจารณาว่าบริษัท Microsoft ใช้อำนาจผูกขาดสร้างอิทธิพลเหนือตลาดอย่างไม่เป็นธรรมและสั่งปรับบริษัทเป็นเงิน 1 ล้าน ดอลลาร์ แต่ในกรณีของประเทศไทยองค์กรธุรกิจที่มีต่างชาติเป็นหุ้นส่วนใหญ่ เช่น Tesco Lotus, Big C และ 7-eleven อาศัยช่องโหว่ของกฎหมายประกอบธุรกิจค้าปลีก โดยให้คนไทยเป็นผู้ถือหุ้นแทน (Nominee) ทั้งที่พระราชบัญญัติการประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว พ.ศ. 2542 ห้ามคนต่างด้าวประกอบธุรกิจก่อสร้าง อสังหาริมทรัพย์ ค้าปลีก ค้าส่ง ห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ ของต่างชาติเหล่านี้มีการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นอย่างไม่เป็นธรรม โดยขายสินค้าในราคาต่ำกว่าปกติ การบังคับซื้อหรือขาย หรือชำระค่าบริการที่ไม่เป็นธรรม การคิดค่าธรรมเนียมแรกเข้า (Entrance) ในราคาสูงสำหรับผู้ต้องการนำสินค้าเข้ามาขาย

นอกจากการควบคุมดูแล (Regulation) ดังกล่าวข้างต้นแล้ว รัฐบาลอาจลดการกำกับดูแลองค์กรเอกชน (Deregulation) ในการเข้าดำเนินการในธุรกิจ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการแข่งขันระหว่างผู้ผลิตและผู้ขายมากขึ้นซึ่งจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินการ เช่น กรณีธนาคารแห่งประเทศไทยอนุญาตให้บริษัทเงินทุน (Finance Company) ทำธุรกิจบางอย่างได้ เช่นเดียวกับธนาคารพาณิชย์ และถ้ามีการขยายกิจการหรือการเพิ่มทุนของบริษัทเงินทุนโดยปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎระเบียบของธนาคารแห่งประเทศไทย สามารถยกฐานะขึ้นเป็นธนาคารพาณิชย์ได้ในกรณีของธนาคารธนาชาติ การบังคับให้บริษัทจดทะเบียนซื้อขายหลักทรัพย์ในตลาดหลักทรัพย์ต้องเป็นบริษัทมหาชน (Public Company) เพื่อป้องกันการกระจุกตัวของผู้ถือหุ้นรายใหญ่ใช้อำนาจครอบงำการดำเนินงาน การเปิดเสรีทางสื่อสารโทรคมนาคม ทำให้เกิดการแข่งขันในกิจการโทรศัพท์มือถือและกิจการวิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

สำหรับประเทศที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยและมีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือระบบเศรษฐกิจแบบผสม สภาพแวดล้อมทางสังคมที่อยู่ในระบบอุปถัมภ์ (Patron - Client) และระบบทุนนิยมพรรคพวก ซึ่งเอื้อผลประโยชน์ธุรกิจระหว่างกันภายในกลุ่ม กลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้อาจแสวงหาอำนาจทางการเมืองเพื่อใช้อำนาจรัฐในการสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ดังที่นายแอนโทนี ดาวน์ (Anthony Downs) ได้เสนอความคิดว่าอุดมหมายถึงแท้จริงของ

รัฐบาล คือ การแสวงหาการสนับสนุนทางการเมืองให้มากที่สุด วิธีการที่รัฐบาลจะได้เสียงสนับสนุนหรือคะแนนเสียง หรือความนิยมเพิ่มขึ้นหน่วยท้ายสุด (Marginal Vote gain) เท่ากับหรือพอดีกันกับเสียงสนับสนุนหน่วยสุดท้ายที่เสียไป (Marginal Vote loss)

4.3.2 การสนอง (อุปทาน) และความต้องการ (อุปสงค์) นโยบายเศรษฐกิจรัฐบาล

ศาสตราจารย์ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ได้พัฒนาแบบจำลองโดยการผสมองค์ความรู้ของสำนักเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก (Neo-Classic) และสำนักเศรษฐศาสตร์การเมือง เพื่อวิเคราะห์ว่าอุปสงค์ที่มีต่อ นโยบายเศรษฐกิจ นโยบายหนึ่ง นโยบายใดมาจากไหน ใครเป็นผู้ผลิต (เสนอ) นโยบายเศรษฐกิจนั้น โดยตลาดนโยบายเศรษฐกิจเป็นที่อุปสงค์และอุปทาน นโยบายเศรษฐกิจมีปฏิสัมพันธ์กัน ดังนี้

1) อุปทานของนโยบายหรือผู้ผลิต (เสนอ) นโยบายเศรษฐกิจ ประกอบด้วย

(1) ชนชั้นนำทางอำนาจ (Power Elites) ได้แก่ นายกรัฐมนตรี

คณะรัฐบาล ข้าราชการระดับสูง กลุ่มนายทุนใหญ่

(2) ข้าราชการ ที่ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะนักวิชาการจากหน่วยงานที่

เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เช่น กระทรวงการคลัง ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานประมาณ

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น

(3) พรรคการเมือง ที่เสนอนโยบายในการดำเนินการทางเศรษฐกิจเมื่อ

ตนเองได้เป็นรัฐบาล

(4) รัฐสภา ประกอบด้วยพรรคการเมืองฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาล รวมทั้ง

วุฒิสมาชิกช่วยกลั่นกรองนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาล โดยการลงมติคัดค้านหรือรับรองนโยบายของรัฐบาลที่แถลงในสภา

2) อุปสงค์ของนโยบายหรือผู้ต้องการนโยบายเศรษฐกิจ ประกอบด้วย

(1) กลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (Interest Group) ที่สนับสนุน

ผู้เสนอ นโยบายเศรษฐกิจในทิศทางที่ตนต้องการ ในบางครั้งอาจบริจาคเงินแก่พรรคการเมืองที่เสนอแนวนโยบายตามที่ตนต้องการ

(2) สื่อมวลชน เสนอความต้องการในทิศทางของนโยบายเศรษฐกิจที่

เป็นประโยชน์แก่ประเทศ

(3) นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา ประยุกต์หลักวิชาการ เสนอความ

ต้องการของนโยบายเศรษฐกิจที่ควรจะเป็น อันนำมาซึ่งผลประโยชน์ของประเทศและประชาชนที่สูงสุดจากข้อจำกัดที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

(4) ขบวนการประชาชนและองค์กรเอกชน (Non Government Organization: NGO) ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ต้องการนโยบายในลักษณะที่ไม่มี การเอารัดเอาเปรียบระหว่างกลุ่มคนภายในประเทศ ความมีสิทธิเสรีภาพที่เท่าเทียมกันของบุคคล ทางเศรษฐกิจ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาตรฐานสินค้า คุณภาพ และความปลอดภัยของสินค้า

นอกจากนี้ยังมีสภาพแวดล้อมทั้งสังคม วัฒนธรรม การเมืองภายในประเทศ ยังมีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางของนโยบายเศรษฐกิจให้เอื้อแก่กลุ่มประ โยชน์ส่วนตนตาม แนวทางเพื่อแสวงหาผลประโยชน์แก่กลุ่ม (Private interest hypothesis) ของ เจมส์ บูแคนแนน (James Buchanan) ดังเช่น ระบบอุปถัมภ์ (Patron-Client) และทุนนิยมพรรคพวกที่กดดันให้ผลของการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจตกอยู่กับกลุ่มผลประโยชน์ของพวกเขาเองดัง ได้กล่าวแล้ว แทนที่จะ ให้ประโยชน์ของการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจตกอยู่กับภาคประชาชนอย่างเท่าเทียมกันตาม แนวทางเพื่อผลประโยชน์ของสังคมโดยรวม (Public interest hypothesis) ของ ริชาร์ด มัสกราฟ (Richard Musgrave)

4.3.3 ผลกระทบของการใช้นโยบายเศรษฐกิจรัฐบาลต่อภาคเอกชน

ดังกล่าวแล้วในตอนต้นว่า ลักษณะการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาล แตกต่างกันไปตามระบบเศรษฐกิจที่ดำเนินการอยู่ ถึงแม้ว่าในระยะหลังแนวความคิดของ นักเศรษฐศาสตร์ไม่สนับสนุนให้รัฐบาลเข้ามาบีบบังคับแทรกแซงการดำเนินธุรกิจของภาคเอกชน มากนัก แต่ในระบบเศรษฐกิจส่วนใหญ่ที่เป็นระบบเศรษฐกิจแบบผสม (Mixed Economy) ซึ่ง ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยผลกระทบที่ตกต้องในการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาล ขึ้นอยู่กับว่าจุดประสงค์การดำเนินการของรัฐบาลเป็นไปเพื่อแสวงหาผลประโยชน์แก่กลุ่ม หรือ เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของสังคมโดยรวม รวมทั้งการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลนั้น กลุ่มผู้เสนอนโยบายและกลุ่มต้องการนโยบาย กลุ่มบุคคลใดมีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายนั้น มากกว่ากัน

ถ้ารัฐบาลมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินการทางเศรษฐกิจ เพื่อผลประโยชน์ ของกลุ่มคนในสังคมโดยรวมแล้ว รัฐบาลย่อมเข้าแทรกแซงการดำเนินการทางเศรษฐกิจเพื่อ ส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ของสังคม ขณะเดียวกันก็เข้า แทรกแซงการดำเนินการทางเศรษฐกิจเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่กำลังเผชิญอยู่ รวมทั้งหาวิธีการ ป้องกันมิให้ปัญหาเศรษฐกิจเกิดขึ้นอีกด้วย เนื่องจากหากปล่อยให้ภาคเอกชนดำเนินการอย่างเสรี แล้วแต่ละบุคคลย่อมแสวงหาสิ่งที่เป็นประโยชน์เข้าตนเอง (Self Interest) โดยละเลยผลที่อาจตก ต้องแก่สังคม สำหรับประเภทของนโยบายที่ใช้นั้น รัฐบาลมักใช้นโยบายที่มีลักษณะผสมผสาน

ระหว่างนโยบายต่าง ๆ (Policy Mix) เนื่องจากแต่ละนโยบายมีข้อดีข้อเสีย รวมทั้งระยะเวลาที่จะให้ผลของแต่ละนโยบายแตกต่างกันออกไปอีกด้วย

ผลกระทบของการใช้นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลต่อภาคเอกชน แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1) ผลกระทบในทางที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรธุรกิจเอกชน ได้แก่ ผลที่รัฐบาลให้การสนับสนุนช่วยเหลือกิจการผลิตหรือผู้บริโภคนโยบายของการยกเว้น ลดหย่อนภาษี ให้เงินอุดหนุน การให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ ดังเช่น กรณีของการให้เงินกู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) และการให้กู้ยืมผ่านธนาคารสงเคราะห์เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย การสนับสนุนให้นักเรียนชั้นอนุบาล และประถมดื่มนมในราคาถูกลง การลดหย่อนภาษีและยกเว้นภาษีแก่กิจการผลิตที่ได้รับบัตรส่งเสริมการลงทุน เป็นต้น ผลกระทบต่อองค์กรธุรกิจเหล่านี้จะทำให้ต้นทุนการผลิตหรือราคาสินค้าที่จะซื้อถูกลง กิจการสามารถขยายการผลิตออกไปได้มากขึ้น ผู้บริโภคสามารถบริโภคสินค้าที่ตนต้องการเพิ่มขึ้น สวัสดิการทางเศรษฐกิจโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น

2) ผลกระทบต่อองค์กรธุรกิจกรณีที่รัฐบาลใช้นโยบายทางเศรษฐกิจ ในลักษณะการห้ามหรือการจำกัดการผลิตและการบริโภค ด้วยมาตรการทางกฎหมายและนโยบายทางเศรษฐกิจ โดยการเก็บภาษีอากรค่าธรรมเนียมใบอนุญาต ค่าสัมปทาน ค่าภาคหลวง และผลตกต้องต่อองค์กรธุรกิจในลักษณะนี้ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้น ราคาสินค้าสูงขึ้น การบริโภคลดลง เป็นต้น ([http:// www.econ.utcc.ac.th/upload/chp9.doc](http://www.econ.utcc.ac.th/upload/chp9.doc))

5. แนวความคิดว่าด้วยการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ

การแสวงหาค่าเช่า (rent-seeking) เป็นศัพท์เศรษฐศาสตร์ ที่หมายถึง การใช้ตำแหน่งหน้าที่ในการเอาประโยชน์จากสังคม ซึ่งเป็นแนวทางที่ถูกเรียกว่า เป็นการคอร์รัปชันทางนโยบาย (วีรบูรณ์ วิสารทสกุล 2548)

วิทยากร เชียงกุลและพรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม (2547: 222) ให้ความหมายของการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจว่า เป็นการหาประโยชน์จากการตัดสินใจที่เอื้ออำนาจจากรัฐบาล เช่น การปกป้องคุ้มครองไม่ให้ต่างชาติเข้ามาแข่งขันในธุรกิจบางอย่าง เป็นต้น

ทอลลิสัน (Tollison 1982 อ้างถึงใน รัตพงษ์ สอนสุภาพ 2546: 13) กล่าวว่า การแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ หมายถึง การลงทุนทรัพยากรจริงของปัจเจกชนหรือกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกันเพื่อรายได้ของตน เพื่อการปกป้องหรือการเปลี่ยนแปลงสิทธิตามกฎหมายหรืออีกความหมายหนึ่ง เป็นความพยายามแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดจากนโยบายที่มีอยู่ โดยมีให้

ผู้อื่นเข้าร่วมในกิจกรรมนั้น เรียกว่า กระบวนการของการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ เช่น ถ้ารัฐบาลที่มีความโปร่งใสต้องการคัดเลือกให้สัมปทานแก่เอกชนในการผลิตสุราเพียงรายเดียวในประเทศ มักเลือกเอกชนที่เสนอผลประโยชน์ให้แก่รัฐสูงสุดเพียงรายเดียวนั้น แต่รัฐบาลที่ไม่มีความโปร่งใส ไม่ได้หมายความว่า ผู้ที่เสนอราคาสูงสุดจะได้รับสัมปทานในโครงการนี้ หากมีผู้เสนอประมูลรายใดสามารถรับรู้สารสนเทศจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือเกิดพฤติกรรมการฮั้วในหมู่ผู้ประมูล ย่อมได้เปรียบกว่าผู้ประมูลรายอื่น ๆ พฤติกรรมเหล่านี้แสดงว่า รัฐบาลได้อิทธิพลของประเทศไทยไปให้ผู้ที่ได้รับการสัมปทาน โดยมูลค่าของทรัพยากรที่โอนนี้ตกอยู่ในมือของข้าราชการและนักการเมือง

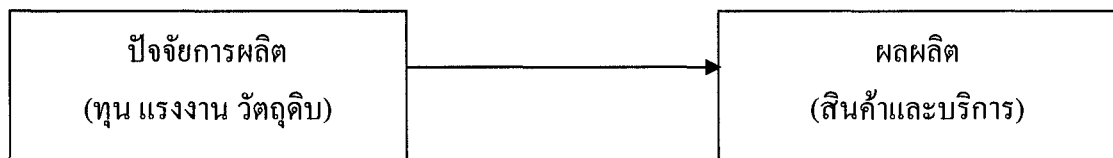
ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุก พงษ์ไพจิตร เรียกกระบวนการที่นักการเมืองใช้เงินเพื่อให้ตนเองได้เป็นรัฐมนตรีเพื่อจะได้ใช้อิทธิพลจากตำแหน่งดำเนินการ และกำหนดนโยบายเอื้อให้ตนเองและพรรคพวกแสวงหารายได้และกำไร ให้คุ้มกับการลงทุนที่เกิดขึ้น โดยเรียกว่า ธรณิกการเมือง (Money Politics) แหล่งรายได้สำคัญที่ทำธรณิกการเมือง คือ การเข้าเกาะกุมและจัดสรรค่าเช่าทางเศรษฐกิจ (Economic Rent) ที่มีรูปแบบของใบอนุญาต (Government license) สัมปทาน (Concession) เงินอุดหนุน (Subsidy) และสิทธิพิเศษต่าง ๆ ที่อำนาจรัฐจะให้สิทธิ ทำให้นักการเมืองและพรรคพวก สามารถแสวงหากำไรในอัตราที่มากกว่าระดับปกติที่เกิดขึ้นในตลาดแข่งขันสมบูรณ์ เช่น สิทธิพิเศษลดหย่อนภาษี การลดหย่อนค่าสัมปทาน การจำกัดคู่แข่งรายใหม่ไม่ให้เข้าสู่ตลาด การชะลอนโยบายที่มีผลเสียต่อบริษัทของนักการเมือง การดำเนินการของรัฐบาลโดยกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้น ทำให้สังคมไม่ได้รับสวัสดิการทางเศรษฐกิจที่สูงสุด (Sub optimum) และการกระจายรายได้ (income) และทรัพย์สิน (Wealth) ของบุคคลในสังคมมีความไม่เป็นธรรมมากยิ่งขึ้น

คำว่าค่าเช่า ตามแนวคิด ของ คาน (Khan 2000 อ้างถึงใน ธานี ชัยวัฒน์ 2549: 375) หมายถึง ค่าตอบแทนที่สูงกว่าระดับปกติ โดยถือเอาค่าตอบแทนในตลาดแข่งขันสมบูรณ์เป็นเกณฑ์ปกติ โดยค่าเช่านี้เกิดได้จากหลายสาเหตุและสามารถสร้างผลกระทบได้หลากหลาย ทั้งในส่วนที่ขึ้นอยู่กับประเภทของค่าเช่าที่เกิดขึ้น โดยประเภทของค่าเช่าสามารถจำแนกออกได้อย่างกว้าง ๆ เป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) ค่าเช่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น จากความสามารถพิเศษ ตัวอย่างเช่น เบิร์ด ธงไชย และไทเกอร์ ภูเก็ต มีพรสวรรค์ที่เหนือกว่าคนอื่นในการเป็นนักร้องและนักกอล์ฟตามลำดับ ทำให้สามารถหารายได้เกินกว่าระดับปกติได้อย่างรวดเร็ว (2) ค่าเช่าที่เกิดจากการวิจัยและพัฒนา หรือค่าเช่าที่เกิดจากนวัตกรรม เช่น บริษัทยาที่ลงทุนคิดค้นยาแก้โรคเอดส์ได้ ก็จะสามารถตั้งราคาขายได้สูง และในขณะที่บริษัทอื่นยังหาอย่างไม่ได้ก็จะมียาได้สูงเกินกว่าระดับปกติคือได้รับค่าเช่าสูงจากการคิดค้นยาใหม่นั้น (3) ค่าเช่าที่เกิดจากการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ

และการบริหารจัดการที่ดี และ (4) ค่าเช่าที่เกิดจากกฎระเบียบที่กำหนดขึ้นจากภาครัฐ เช่น สัมปทาน ใบอนุญาต ถ้าได้สัมปทานเป็นผู้ผลิตหรือบริการเพียงบริษัทเดียวในตลาดก็จะสามารถทำกำไรได้สูง โดยเป็นผู้ผูกขาด ค่าเช่าที่ได้รับก็ถือว่าเป็นค่าเช่าจากการผูกขาดตลาดที่เกิดจากอำนาจรัฐ

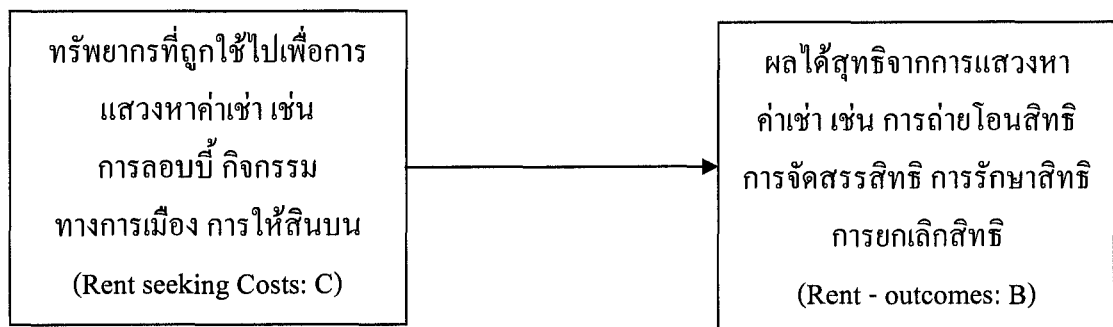
เนื่องจากค่าเช่าเป็นรายได้ที่สูงกว่าต้นทุนเสียโอกาสจึงเกิดแรงจูงใจให้เกิดการแสวงหาค่าเช่า ซึ่งหมายถึง การกระทำที่พยายามคงสภาพ สร้างขึ้น หรือถ่ายโอนสิทธิจากสถาบันอันเป็นรากฐานค่าเช่าแต่ละประเภท โดยวิธีการต่าง ๆ เช่น การให้สินบน การใช้อิทธิพล การวิ่งเต้น การกดดันทางการเมือง เป็นต้น

กระบวนการผลิตสินค้าและบริการ

$$\text{มูลค่าเพิ่ม} = \text{มูลค่าผลผลิต} - \text{ต้นทุนการผลิต}$$

กระบวนการแสวงหาค่าเช่า

$$\text{ผลกระทบสุทธิต่อสังคมจากการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ} = B - C$$

ภาพที่ 2.4 กระบวนการแสวงหาค่าเช่าทั้งวงจร

ที่มา: Khan (2000) p.73 (อ้างถึงใน ธาณี ชัยวัฒน์ (2546) “การแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ ในประเทศไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากภาพที่ 2.4 กระบวนการแสวงหาค่าเช่าเกี่ยวข้องกับต้นทุนและผลได้สุทธิที่เกิดขึ้น อันจะนำไปสู่ผลกระทบสุทธิต่อสังคม ซึ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับต้นทุนในการแสวงหาค่าเช่า ประกอบด้วย 1) ตัวแปรด้านสถาบัน หมายถึง กฎระเบียบที่มีอยู่ในสังคม เช่น รัฐบาลเผด็จการสามารถจำกัดการแข่งขันในการแสวงหาค่าเช่าได้ดีกว่ารัฐบาลประชาธิปไตย ค่าใช้จ่ายเพื่อการแสวงหาจะถูกจำกัดและควบคุมได้ในระดับหนึ่ง โดยกลไกทางสถาบันจะประกอบด้วย 2 ส่วนคือ กลไกกำกับดูแลที่ก่อให้เกิดต้นทุนเมื่อถูกจับได้หรือถูกร้องเรียน และกลไกการให้ข้อมูลข่าวสารที่ก่อให้เกิดการสูญเสียโอกาสเป็นรัฐบาลในการเลือกตั้งครั้งต่อไป 2) ต้นทุนจมและความได้เปรียบของคนในว่า มีการแข่งขันจากคนนอกมากน้อยเพียงใด และ 3) การกระจายอำนาจ เช่น ประเทศที่มีโครงสร้างทางการเมืองการปกครองแบบรวมศูนย์มาก ๆ ก็จะมีต้นทุนของการแสวงหาค่าเช่าที่ต่ำกว่า เป็นต้น

ขณะที่การพิจารณาผลสุทธิของสังคมจากการแสวงหาค่าเช่าโดยตรงนั้นทำได้ยาก แต่สามารถพิจารณาทางอ้อมได้จากเงื่อนไขและบริบทของสถาบันที่จะทำให้เกิดผลลัพธ์ค่าเช่าที่ให้มูลค่าเพิ่ม (Value-Enhancing Rents) โดยมาจากสมมติฐานที่ว่าหากผู้ได้ผลประโยชน์สามารถชดเชยให้ผู้เสียประโยชน์ได้ก็จะก่อให้เกิดผลได้สุทธิต่อสังคมมากกว่าต้นทุนการแสวงหาค่าเช่า

นอกจากนี้ การแสวงหาค่าเช่ายังต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายกลุ่ม ซึ่งเรียกว่า องค์การแสวงหาค่าเช่าและจำเป็นต้องมีการจัดสรรผลประโยชน์ที่ดีพอ เพื่อความอยู่รอดขององค์กร โดยมาจากการคอร์รัปชัน ในความหมายกว้าง ซึ่งมีรูปแบบสำคัญคือ การฉ้อราษฎร์ที่กลุ่มการเมืองหรือข้าราชการเรียกเก็บจากนักธุรกิจและประชาชนในรูปของค่าคอมมิชชั่น ซึ่งเป็นเสมือน “ภาษีคอร์รัปชัน” หรือบางทีเรียกว่า “เงินใต้โต๊ะ” และการคอร์รัปชันทางงบประมาณหรือการบังหลวงที่ทำให้เกิดการรั่วไหลของงบประมาณจากส่วนราชการ หรืออาจคอร์รัปชันจากงบประมาณทางตรงเลย คือ การฉ้อโกงงบลับที่สามารถนำไปใช้ได้โดยไม่ต้องมีใบเสร็จ (ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคณะ 2541) และการคอร์รัปชันเชิงนโยบาย (Policy Corruption) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กันระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวและผลประโยชน์ส่วนรวม (Conflict of Interests) และการทับซ้อนกับการแสวงหาค่าเช่า (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2546)

นักเศรษฐศาสตร์แยก “กิจกรรมการแสวงหาค่าเช่า” (rent-seeking activities) ออกเป็น 2 ประเภท คือ กิจกรรมที่เกิดจากผลนโยบายของรัฐ (policy-triggered directly unproductive activities) และกิจกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐ (policy-influencing directly unproductive activities) ตัวอย่างประเภทแรกคือ กรณีวิ่งเต้นของผู้ผูกขาดผลิตเหล้า ส่วนกิจกรรมประเภทหลังได้แก่ การวิ่งเต้นให้รัฐอนุญาตเปิดบ่อนการพนัน นโยบายแปลงค่าสัมปทานเป็นภาษีสรรพสามิต เป็นต้น (นิพนธ์ พัวพงศกร 2547: 118)

5.1 การจัดสรรผลประโยชน์จากค่าเช่า

การแสวงหาค่าเช่าต้องอาศัยความร่วมมือจากอย่างน้อยสองกลุ่ม คือ กลุ่มการเมือง และกลุ่มธุรกิจ ดังนั้น เมื่อมีผลประโยชน์เกิดขึ้นย่อมต้องมีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเหมาะสม ตามมาด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้องค์กรแสวงหาค่าเช่าอยู่รอดได้

ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในรัฐบาลอาจมีทั้งการคอร์รัปชันและค่าเช่า โดยรัฐบาลที่ต้องการเข้าถึงค่าเช่าจะทำการจำกัดภาษีคอร์รัปชันลง เพราะเป็นผลกระทบต่อประชาชนโดยตรง ขณะที่ค่อนข้างปล่อยปละละเลยต่อการจำกัดคอร์รัปชันทางงบประมาณ เนื่องจากเป็นแหล่งรายได้สำคัญของกลุ่มการเมืองบางกลุ่ม นอกจากนี้ การลดบทบาทของภาษีคอร์รัปชันยังทำให้การคอร์รัปชันมีการยึดโยงกับอำนาจของส่วนกลางมากขึ้นด้วย เท่ากับว่าผู้ที่เป็นรัฐบาลมีอำนาจมากขึ้นในการจัดสรรมูลค่าคอร์รัปชันในสังคม ส่วนค่าเช่าก็จะตกอยู่กับกลุ่มธุรกิจที่เข้ามาร่วมหรือให้การสนับสนุน ดังนั้น หากเป็นการคอร์รัปชันทางงบประมาณ แนวนอนจะเป็นของกลุ่มการเมืองและหากเป็นค่าเช่าแนวโน้มจะเป็นของกลุ่มธุรกิจ การจัดสรรผลประโยชน์จำเป็นต้องอยู่ในกระบวนการจัดองค์กรเพื่อการดำรงอยู่ขององค์กร โดยกลุ่มการเมืองจะทำหน้าที่รักษากฎเกณฑ์และกลุ่มธุรกิจจะทำหน้าที่เป็นฐานทางการเงิน (ธานี ชัยวัฒน์ 2546) ดังแสดงในภาพที่ 2.5

ขณะที่ สมบูรณ์ ศรีประชัย (2533) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจมีปัจจัย ดังนี้

1. บทบาทของรัฐบาล กรณีที่รัฐบาลได้มอบสิทธิสัมปทานให้แก่เอกชนรายเดียว จะทำให้ผู้ผลิตสามารถกำหนดอุปทานสินค้าได้เพียงผู้เดียว เมื่อต้องการสินค้ามากขึ้นจะทำให้ระดับราคาสินค้าสูงขึ้น ยิ่งความต้องการเพิ่มมากเท่าใดราคาสินค้าก็จะสูงขึ้นมากเท่านั้น หากมีการผลิตหลายรายที่มีการแข่งขันอุปทานสินค้ามีพอเพียงระดับสินค้าก็จะถูกลง ประชาชนผู้บริโภคก็จะได้ประโยชน์ หากแต่รัฐบาลกำหนดให้ผู้ผลิตเพียงรายเดียว ย่อมเกิดภาวะการผูกขาดและผู้ผลิตสามารถกำหนดราคาได้

ดังนั้น ผู้ที่ได้ค่าเช่า (Rent) คือ ผู้ที่ได้สิทธิการผูกขาดในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ภายใต้เครื่องหมายที่รัฐบาลกำหนด เช่น ใบอนุญาต โฉนด การอนุญาต การให้อำนาจ และการอนุมัติ เป็นต้น ซึ่งเป็นเครื่องมือที่รัฐบาลสร้างขึ้นทำให้เกิดภาวะการขาดแคลนทรัพยากรอันจะทำให้ราคาสินค้าประเภทนั้น ๆ สูงขึ้น ซึ่งการกระทำดังกล่าวจะทำให้เกิดภาวะการฉวยโอกาสจากสินค้า และยังเป็นการขัดขวางมิให้ผู้อื่นแทรกตัวเข้ามาในกิจกรรมทางเศรษฐกิจสาขานั้นด้วย ระดับราคาค่าเช่าของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสังคมสูงต่ำเพียงใด จะขึ้นอยู่กับขนาดและขอบเขตของรัฐบาลที่แทรกแซงในระบบเศรษฐกิจ ถ้ารัฐบาลให้สิทธิทุกคนสามารถเข้าถึงเครื่องมือที่หายากได้นั้น อย่างเท่าเทียมกัน “ค่าเช่า” ก็จะไม่มีความหมาย

ดังนั้น นโยบายของรัฐบาลถือเป็นตัวแปรภายในระบบ และนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลเป็นภาพสะท้อนการแย่งชิงผลประโยชน์ภายในสังคม ซึ่งจะมีผลประโยชน์อยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งรัฐบาลออกกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อควบคุมธุรกิจและมีเป้าหมายเพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เหล่านั้น (Stigler: 1971)

2. บทบาทของระบบการเมือง จะมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดค่าเช่าทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ว่าฝ่ายไหนเป็นผู้ควบคุมระบบรัฐสภาและเป็นผู้นำรัฐบาลได้เท่านั้น ถ้าสามารถควบคุมอำนาจทั้งฝ่ายบริหารและนิติบัญญัติได้ การที่ผู้นำจะก่อให้เกิดการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจนั้นย่อมง่าย เนื่องจากปัจจัยภายในระบบการเมืองเองที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นระบบการเมือง โครงสร้างพรรคการเมือง ดังนั้น นักธุรกิจการเมือง จึงต้องพยายามแทรกตัวเข้าสู่ระบบการเมืองแทนด้วยการลงสมัครเลือกตั้ง เพื่อเป็นเงื่อนไขการนำไปสู่เป็นผู้จัดการค่าเช่าทางเศรษฐกิจนั้น (Tollison 1982)

3. กลุ่มผลประโยชน์ จะมีความเข้มแข็งหรือไม่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างแรงจูงใจให้แก่สมาชิก ซึ่งแต่ละองค์กรมักจะคัดเลือกที่จะเข้าร่วมกลุ่ม เพื่อขจัดปัญหา

Free Rider ถ้าปัจเจกชนสามารถรวมกลุ่มกันมีผลประโยชน์ร่วมกัน (Common-Interest) ก็จะนำไปสู่การกระทำร่วมกัน (Collective) กลุ่มผลประโยชน์เหล่านั้นได้แก่ พรรคการเมือง กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มผูกขาดระบบ Cartels ที่เป็นการทำข้อตกลงกันในหมู่นักธุรกิจ (ผู้ผลิต + ผู้ค้า) ในการควบคุมผลผลิตและราคา และนักลอบบี้ เป็นต้น

นอกจากนี้ สมบูรณ์ ศิริประชัย (2545 อ้างถึงใน รัตพงษ์ สอนสุภาพและประจักษ์ น้าประสานไทย 2546: 16) ยังกล่าวถึงการที่นักการเมืองมีการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจจะเป็นสาเหตุของการนำไปสู่การคอร์รัปชันเชิงนโยบาย ซึ่งเป็นการพัฒนาการคอร์รัปชันอีกขั้นหนึ่ง โดยใช้นโยบายของรัฐเป็นเครื่องมือและแนวโน้มการคอร์รัปชันเชิงนโยบายจะมีมากขึ้น เมื่อนักการเมืองถูกควบคุมโดยกลไกทางสังคม เช่น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชนมากขึ้น การใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญของประชาชนเข้มข้นขึ้น และความเข้มแข็งขององค์กรอิสระต่าง ๆ รวมไปถึงกลไกทางการเมืองที่มีหน้าที่ตรวจสอบกันอยู่แล้ว เช่น กฎหมายรัฐธรรมนูญ พรรคการเมืองฝ่ายค้าน และองค์กรมหาชนต่าง ๆ ที่เกิดจากรัฐธรรมนูญ การตรวจสอบเหล่านี้ทำให้นักการเมืองคอร์รัปชันโดยตรงได้ยากขึ้น จึงใช้นโยบายของรัฐเป็นเครื่องมือคอร์รัปชันแทน

ดังนั้น คอร์รัปชันเชิงนโยบายจึงมีหลักกว้าง ๆ ดังนี้

1. เป็นโครงการที่ต้องมีการประมูล จัดซื้อจัดจ้างและรับเหมาต่าง ๆ
2. เป็นโครงการที่ต้องใช้เงินทุนมหาศาล
3. เป็นโครงการของรัฐและรัฐวิสาหกิจ

งานของ ดร. มัชฌิม คาน นักเศรษฐศาสตร์สถาบัน The School of Oriental and African Studies (SOAS) เสนอทฤษฎีอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคอร์รัปชัน หรือการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ (ศัพท์ทางเศรษฐศาสตร์) กับความจำเริญทางเศรษฐกิจ ไว้ว่า ผู้มีตำแหน่งทางการเมืองหรือข้าราชการระดับสูง มีอำนาจควบคุมและสร้าง “ค่าเช่าทางเศรษฐกิจ” (Rent) ที่ทำให้นักธุรกิจได้กำไรในอัตราสูง สูงกว่าที่ระบบตลาดปกติจะให้ได้ อาจทำได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น อนุมัติให้ตั้งธุรกิจผูกขาดในอุตสาหกรรมหรือการบริการกิจการหนึ่ง ให้การคุ้มครองจากการแข่งขันโดยธุรกิจต่างประเทศ ให้การคุ้มครองจากเงื้อมมือของกฎหมาย (ในกรณีธุรกิจผิดกฎหมาย) และอื่น ๆ

ผลกระทบของการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจต่อระบบเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับว่าค่าเช่าฯ นั้นสูงเพียงไร แต่สำคัญกว่านั้น คือ ผู้ได้รับเอาไปใช้อะไรบ้าง ค่าเช่าทางเศรษฐกิจสูงอาจจำเป็นเพื่อจูงใจให้นักธุรกิจลงทุน การจัดโครงสร้างของค่าเช่าทางเศรษฐกิจในรูปแบบที่ทำให้ นักธุรกิจที่แสวงหาค่าเช่าฯ ลงทุนผลกำไรกลับไปใหม่เป็นสัดส่วนสูง หรือจูงใจให้ลงทุนในกิจกรรมที่ให้ประสิทธิผลในทางเศรษฐกิจ เช่น นวัตกรรมการลงทุน (Schumpeterian Rent) ในการปรับเทคโนโลยี และสร้างความรู้หรือลงทุนในการบริหารจัดการที่มีคุณภาพ ผลที่ได้ คือ

ความเจริญทางเศรษฐกิจ

โดยมุขตัก คาน สรุพบว่า เศรษฐกิจของเกาหลีใต้เจริญเติบโตในอัตราสูง เพราะรัฐบาลยอมให้ผู้ประกอบการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจในอัตราสูง แต่มีการสร้างกรอบสถาบัน บังคับให้พวกเขาลงทุนกลับไปใหม่ในกิจกรรมที่มีประสิทธิผลทางเศรษฐกิจ (Productive Investment) และกรณีของเกาหลีใต้ นักธุรกิจไม่ต้องแบ่งรายรับจากค่าเช่าฯ ให้กับกลุ่มต่าง ๆ นอกภาคธุรกิจ แต่โดยเปรียบเทียบแล้ว บังคลาเทศไม่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจได้ เพราะค่าเช่าทางเศรษฐกิจถูกใช้ไปเพื่อการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือย การเก็งกำไรที่ดิน หรือถูกแจกจ่ายให้กับบรรดาข้าราชการระดับล่าง และกลุ่มต่าง ๆ นอกภาคธุรกิจ จึงมีเพื่อการลงทุนใหม่ หรือเพื่อนวัตกรรมน้อยมากหรือไม่มีเลย

ประสบการณ์เศรษฐกิจไทย 1970's อยู่ระหว่าง 2 ประเทศนี้ รัฐบาลเปิดโอกาสให้นักธุรกิจแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจในอัตราสูง แต่ไม่อาจกำกับการใช้เสมือนในกรณีของรัฐบาลเกาหลีใต้ อย่างไรก็ตาม ระบอบการเมืองของไทยไม่ใช่เผด็จการ อำนาจอเมืองไม่ได้กระจุกอยู่ในมือเผด็จการรายเดียว แต่กระจายไปในหมู่ผู้มีอำนาจทั้งในกลุ่มนักการเมือง และข้าราชการระดับสูงจำนวนน้อยจำนวนหนึ่ง (Oligarchy) กลุ่มอำนาจจำนวนน้อยนี้แข่งขันเข้าเกาะกุมโอกาสเพื่อหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ กลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะแจกจ่ายโอกาสดังกล่าวให้กับเพื่อนนักธุรกิจในมุ้งของตน กลุ่มนักธุรกิจในแต่ละมุ้งก็มีลักษณะเป็นตลาดผู้แข่งขันน้อยรายเช่นกัน (Oligopolists) นักธุรกิจที่ได้รับค่าเช่าทางเศรษฐกิจมีแรงจูงใจลงทุนสูง เพื่อคงความเป็นนักธุรกิจระดับนำ เพื่อที่จะสามารถแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจต่อไปในอนาคต ระบบที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่า “Competitive Clientelism” ในกรณีประเทศไทยนั้น รายได้จากค่าเช่าทางเศรษฐกิจจะกระจุกกระจายไปมากกว่ากรณีของเกาหลีใต้ แต่นักธุรกิจยังได้รับมากพอที่จะลงทุนแล้วทำให้ความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นไปได้

ข้อสรุปของมุขตัก คาน มีความเป็นไปได้และสอดคล้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง เศรษฐกิจไทยก่อนวิกฤต พ.ศ. 2540 เติบโตในอัตราสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศกำลังพัฒนา แต่ต่ำกว่าของเกาหลีใต้ ที่เศรษฐกิจไทยเจริญเติบโตในอัตราสูงกว่าเพราะมีการลงทุนสูง (ร้อยละ 30-40 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) และแหล่งเงินทุนส่วนใหญ่มาจากภายในประเทศ ตัวละครสำคัญคือ บริษัทขนาดใหญ่ที่ลงทุนและได้รับอภิสิทธิ์จากรัฐในรูปแบบต่าง ๆ แต่เป็นธุรกิจในตลาดผู้แข่งขันน้อยราย ไม่ใช่ผู้ผูกขาด

ธุรกิจที่ใช้อำนาจทางการเมืองและกฎหมายเป็นเครื่องค้ำจุนเป็นธุรกิจหลักที่สร้างความร่ำรวยให้มหาเศรษฐีไทยจำนวนมาก เนื่องจากเป็นธุรกิจที่ให้ผลกำไรหรือค่าเช่าทางเศรษฐกิจสูงกว่าธุรกิจอื่นที่มีการแข่งขัน ด้วยเหตุเช่นนี้ นักธุรกิจจึงต้องวิ่งเต้นช่วงชิงอภิสิทธิ์ในธุรกิจ

เหล่านั้น การวิ่งเต้นช่วงชิงดังกล่าวไม่ได้ทำให้ผลผลิตของสังคมเพิ่มขึ้น แต่กลับก่อให้เกิดความสูญเสียเพราะสังคมนำทรัพยากรที่ควรนำไปใช้ประโยชน์ด้านอื่น มาลงทุนเพื่อให้ได้ชัยชนะเหนือคู่แข่ง

ต้นตอของปัญหาการวิ่งเต้นนี้มาจากการที่รัฐเข้าแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ยิ่งแทรกแซงมากเท่าไร ก็ยิ่งมีการวิ่งเต้นช่วงชิงค่าเช่ากันอย่างกว้างขวาง จนก่อให้เกิดความเสียหายมหาศาลต่อสังคม ทรัพยากรที่สูญเสียนี้นับมูลค่ามากกว่าผลเสียของการผูกขาดที่เกิดจากการผลิตสินค้า น้อยกว่าในตลาดที่มีการแข่งขันหลายเท่า (หรือที่เรียกว่าบิดเบือนการใช้ทรัพยากร) ความเสียหายนี้เป็นต้นตอของความด้อยพัฒนาของประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ รวมทั้งประเทศไทย นักเศรษฐศาสตร์เรียกสังคมเช่นนี้ว่า “สังคมของการแสวงหาค่าเช่า”

แม้ไม่มีการคำนวณมูลค่าความสูญเสียของทรัพยากรที่ใช้ในการแสวงหาค่าเช่าของนักธุรกิจไทย แต่การที่รัฐมีกฎหมายและนโยบายให้อำนาจผูกขาดแก่ธุรกิจอย่างกว้างขวางจนกิจการเหล่านั้น สามารถทำกำไรได้มากเป็นพิเศษ กลายเป็นแรงจูงใจผลักดันให้บรรดานักธุรกิจต่างพากันลงทุนในกิจกรรมแสวงหาค่าเช่า

ธุรกิจขนาดใหญ่ส่วนใหญ่จึงต้องมีผู้บริหารระดับสูงและมีแผนกราชการทำหน้าที่วิ่งเต้นเต็มเวลาเพื่อช่วงชิงค่าเช่าเศรษฐกิจหรือกำไรส่วนเกิน นักธุรกิจบางคนต้องลงทุนผันตัวเล่นการเมืองเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางธุรกิจ แม้ทักษะเหล่านี้จะทำให้บริษัทร่ำรวย แต่ก็มิได้ทำให้ประเทศชาติร่ำรวยขึ้น ผลที่ตามมา คือ วงการธุรกิจไทยไม่มีการแข่งขันอย่างยุติธรรม ใครมีอำนาจรัฐหนุนคนนั้นก็ชนะ

เมื่อเกมการแข่งขันเป็นเช่นนี้ นักธุรกิจไทยย่อมไม่ใช้ทรัพยากรพัฒนาขีดความสามารถในการบริหารจัดการและพัฒนาเทคโนโลยี สู้งทุนสร้าง “เส้นสาย” ทางการเมืองไม่ได้ จึงกลายเป็นที่มาของระบบที่เรียกว่า “ระบบพวกพ้อง”

6. ระบบทุนนิยมเครือญาติในสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร และ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร

6.1 ทุนนิยมเครือญาติในสมัยรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร

บุญชัย ใจเย็น (2525: 36) ได้กล่าวถึงการดำรงตำแหน่งในธุรกิจของครอบครัวในรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ดังนี้

ครอบครัวจอมพลถนอม กิตติขจร ช่วง พ.ศ. 2493-2499 เป็นกรรมการบริษัทและธนาคารพาณิชย์ จำนวน 16 แห่ง และช่วง พ.ศ. 2501-2516 จำนวน 21 แห่ง

กรอบครัวจอมพลประภาส จารุเสถียร ช่วง พ.ศ. 2492-2500 เป็นกรรมการบริษัท และธนาคารพาณิชย์ จำนวน 18 แห่ง และช่วง พ.ศ. 2500-2516 จำนวน 46 แห่ง

ซึ่งจะเห็นได้ว่าระหว่าง พ.ศ. 2500-2516 จอมพลถนอม-จอมพลประภาสและพลเอกกฤษณ์ ได้เข้าไปเป็นกรรมการในบริษัทต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมากกว่าช่วง พ.ศ. 2490-2500 อันอาจจะชี้ให้เห็นถึงอำนาจและอิทธิพลของผู้นำทางทหารที่ปกครองประเทศเป็นเวลานาน ใช้อำนาจและอิทธิพลของตนขยายกิจการทางธุรกิจการค้า และพ่อค้ายักธุรกิจได้เข้ามาแอบอิงอาศัยอำนาจทางการเมืองคุ้มครองธุรกิจของตน

ในยุคที่กลุ่ม ถนอม-ประภาส-ณรงค์ มีอำนาจทางการเมืองคือ ระหว่างช่วง 8 ธันวาคม 2506-14 ตุลาคม 2516 รวมระยะเวลา 9 ปี 9 เดือน 25 วันนั้น ได้มีการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองและการทหารอยู่ในกลุ่มของตน โดยเฉพาะจอมพลประภาส จารุเสถียร ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ระหว่าง 11 ธันวาคม 2507-30 กันยายน 2516 รวม 9 ปี โดยให้พลเอกกฤษณ์ สีวะรา ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก เมื่อ 1 ตุลาคม 2516 ในด้านตำแหน่งทางการเมือง จอมพลถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมตั้งแต่ พ.ศ. 2507-2516 เช่นเดียวกับจอมพลประภาส จารุเสถียร ดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ตลอดช่วง พ.ศ. 2507-2516 ซึ่งเป็นการดำรงตำแหน่งสำคัญทางทหารและการเมืองมาโดยตลอด ถึงแม้ระบบการเมืองจะเปิดให้มีการเลือกตั้งและมีสภาผู้แทนราษฎรในช่วง พ.ศ. 2512-2514 ก็ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ การรวมศูนย์อำนาจเช่นนี้ ทำให้พ่อค้ายักธุรกิจวิ่งเข้าหาผู้มีอำนาจทางการเมืองเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน อีกทั้งกลุ่มผู้นำรวมทั้งภรรยาและบุตรของจอมพลถนอม และจอมพลประภาสก็เข้าไปประกอบธุรกิจการค้าเสียเอง โดยเข้าไปดำเนินกิจการหลายประเภท สร้างความมั่งคั่งร่ำรวยอย่างมหาศาล ซึ่งมี ยอดทรัพย์สินจากการตรวจสอบของคณะกรรมการสอบสวนการได้มาซึ่งทรัพย์สินของกลุ่ม จอมพลถนอม-จอมพลประภาส มียอดถึงกว่า 386 ล้านบาท

ช่วง พ.ศ. 2503-2516 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจไทยมีการขยายตัวอย่างมาก ซึ่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจการเติบโตของกลุ่มธุรกิจผูกขาดที่ครอบงำอำนาจทางเศรษฐกิจ มีความผูกพันอย่างแนบแน่นกับกลุ่มทหารที่ครองอำนาจอยู่และระบบราชการที่มุ่งกอบโกยผลประโยชน์ด้วยการร่วมมือกับพ่อค้า-นักธุรกิจ รัฐบาลและระบบราชการไม่สามารถแก้ไขปัญหาของประชาชนที่พอกพูนมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศ ช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทมีมากขึ้น ประชาชนสะสมความไม่พอใจกลุ่มถนอม-ประภาส-ณรงค์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการพยายามขยายอิทธิพล สร้างอำนาจบารมีเพื่อสืบทอดอำนาจทางการเมืองของ พ.อ. ณรงค์ กิตติขจร คณะกรรมการติดตามและประเมินผลการปฏิบัตินิติราชการ (กตป.) โดยมี พ.อ. ณรงค์ กิตติขจร

เป็นรองเลขาธิการ สร้างความหวาดกลัวให้แก่บุคคลทุกวงการในอำนาจที่มาภาย ซึ่งช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ตึก กตป. เป็นสถานที่หนึ่งที่ถูกระชาชนที่เคียดแค้นชิงชังเผาทั้ง

ภายในกลุ่มผู้นำทางทหารและผู้นำรัฐบาลเองก็เกิดความขัดแย้งกัน เริ่มขาดความเป็นเอกภาพระหว่างกลุ่ม ถนอม-ประภาส กับกลุ่มทหาร ดำรง คือ พล.อ. กฤษณ์ สีวะรา พล.ต.อ. ประเสริฐ รุจิรวงศ์ และ พล.อ. ทวี จุลละทรัพย์ ซึ่งถูกปิดกั้นการก้าวไปสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้นทางทหาร เนื่องจากการต่ออายุราชการ ในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดและผู้บัญชาการทหารบกของจอมพลถนอมและจอมพลประภาส

ความเสื่อมทางการเมืองของกลุ่มถนอม-ประภาส-ณรงค์ อันเป็นผลมาจากการคอร์รัปชัน การเข้าไปประกอบธุรกิจการค้า การไม่สามารถแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของประชาชน การปิดกั้นสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของประชาชน และความขัดแย้งภายในกลุ่มนายทหารด้วยกันเอง ส่งผลให้กลุ่มถนอม-ประภาส-ณรงค์ ถูกโค่นโดยพลังของประชาชนในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

6.1.1 วิธีการเข้ามามีอิทธิพลต่อพรรคการเมืองของกลุ่มธุรกิจ

ในยุคอำมาตยาธิปไตย กลุ่มธุรกิจจะเข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับกลุ่มชนชั้นนำทางการเมือง โดยทหารจะให้ความช่วยเหลือและคุ้มครองกลุ่มเหล่านี้ โดยวิธีการคือ (ชำนาญ รอดภัยและคณะ 2546: 41-43)

1) การใช้กลไกและระเบียบต่าง ๆ เป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์จากการทำธุรกิจด้วยการปรับเปลี่ยนแก้ไขระเบียบ จัดตั้งรัฐวิสาหกิจ และอาศัยช่องว่างจากกฎต่าง ๆ แสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและกลุ่มธุรกิจที่ใกล้ชิด

2) การแสวงหาผลประโยชน์ทางธุรกิจร่วมกับกลุ่มทหารโดยผ่านการทุจริตโดยตำแหน่งหน้าที่ของข้าราชการคนสนิทของกลุ่มทหาร

3) การอาศัยความสัมพันธ์กับกลุ่มทหาร เพื่อผลักดันให้กลุ่มธุรกิจของตนได้รับการคัดเลือกให้ได้ทำสัมปทานจากรัฐ เช่น สัมปทานโรงกลั่นน้ำมันไทย หรือบริษัท เหมืองแร่ บูรพาเศรษฐกิจ เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสินค้าผูกขาดทั้งสิ้น ทำให้กลุ่มธุรกิจได้รับผลประโยชน์มหาศาล

ทว่า หลังจากเหตุการณ์ตุลาคม ใน พ.ศ. 2516 ที่ระบบการเมืองเปิดกว้างขึ้น ทำให้นักการเมืองและนักธุรกิจมีโอกาสเข้ามามีบทบาททางการเมืองแทนกลุ่มทหาร ซึ่งวิธีการที่นักธุรกิจใช้ก็คือ การสร้างความสัมพันธ์กับพรรคการเมือง โดยให้เงินสนับสนุนในการเลือกตั้ง รวมทั้งเข้าเป็นสมาชิกพรรคและเมื่อพรรคเหล่านั้นได้เป็นรัฐบาล ก็จะสามารทำให้การปกป้อง

กลุ่มครองผลประโยชน์ต่าง ๆ รวมทั้งได้มาซึ่งสัมปทานจากภาครัฐ ตลอดจนเข้าดำรงตำแหน่ง
 รัฐมนตรีตามโครงการพรรคที่ตนสนับสนุน ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนตำแหน่งรัฐมนตรีของรัฐบาล
 ช่วงที่ผ่านมา มีนักธุรกิจได้รับการแต่งตั้งเพิ่มขึ้นตามลำดับ ซึ่งการที่กลุ่มทุนสามารถเข้ามาสู่อำนาจ
 รัฐบาลได้นั้น เกิดจากการพยายามแสวงหาอำนาจเพื่อคุ้มครองธุรกิจของตน ด้วยวิธีการและลักษณะ
 ต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว นับตั้งแต่ประเทศได้เปลี่ยนมาเป็นระบบประชาธิปไตย ซึ่งวิธีการเข้ามามี
 อิทธิพลทางการเมืองของกลุ่มธุรกิจนั้นจะมีรูปแบบที่ต่างกันไปตามสถานการณ์การเมืองแต่ละช่วง
 กล่าวคือ ในยุคอำมาตยาธิปไตย กลุ่มทุนมีบทบาทเพียงแค่ว่าเป็นผู้รับอุปถัมภ์จากการคุ้มครอง
 ผลประโยชน์ ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มข้าราชการ ทหารและนักการเมือง ถึงแม้ว่าในสมัยพลเอก
 เปรม ติณสูลานนท์ กลุ่มธุรกิจจะเริ่มมีบทบาทมากขึ้น เพราะเกิดคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน
 (กรอ.) ที่มีขึ้นเพื่อประสานความร่วมมือและผลประโยชน์ระหว่างฝ่ายการเมืองและธุรกิจ หรือในสมัย
 พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้กลุ่มทุนมีบทบาทมากขึ้น
 แต่ก็ยังถูกคานอำนาจจากกองทัพและข้าราชการประจำ แม้ว่าหลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2516
 กลุ่มทุนจะได้รับการสนับสนุนและเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองและดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีก็ตาม
 แต่บทบาทก็ยังเป็นรองกลุ่มข้าราชการที่เป็นผู้กำหนดนโยบายต่าง ๆ ต่อมาเมื่อเกิดการยึดอำนาจจาก
 ทหารในนามคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รชช.) กลุ่มธุรกิจก็ต้องไปขอรับการอุปถัมภ์ใน
 การทำธุรกิจและรักษาธุรกิจให้อยู่รอด ซึ่งมักเป็นธุรกิจด้านการจัดสรรทรัพยากร เช่น สวนป่า และ
 ธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่ ที่ต้องมียาทหารต่าง ๆ มาเป็นคณะกรรมการบริษัท วิธีการเข้าไปมีอำนาจ
 ของกลุ่มธุรกิจช่วงนี้จึงทำได้แค่ให้ผลประโยชน์และรอผู้มีอำนาจ จะแบ่งสรรผลประโยชน์ให้
 แม้ว่าต่อมารัฐบาลพลเรือนจะได้เข้ามาใช้อำนาจรัฐ แต่กลุ่มธุรกิจก็ถูกจำกัดบทบาทไว้เพียงแค่
 การเป็นผู้สนับสนุนด้านเงินทุนของพรรคในการเลือกตั้ง การเป็นผู้บริหารพรรค เป็นที่ปรึกษา
 หรือเป็นรัฐมนตรีในกระทรวงที่ไม่ค่อยมีบทบาทสำคัญและไม่ค่อยมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบาย
 ของรัฐบาล ที่ยังมีรากฐานมาจากกลุ่มข้าราชการประจำ นับตั้งแต่ยุครัฐบาลชวน 1-บรรหาร-ชวลิต
 และชวน 2 จนกระทั่งหลัง พ.ศ. 2540 ที่ประชาธิปไตยแบ่งบานอย่างเต็มที่ ทำให้กลุ่มธุรกิจสามารถ
 เข้ามามีบทบาททางการเมืองได้โดยตรงอย่างอิสระ ผ่านการจัดตั้งพรรคการเมืองและลงสมัครแข่งขัน
 เพื่อชิงตำแหน่ง ซึ่งปรากฏว่ากลุ่มนายทุนสื่อสารภายใต้ชื่อพรรคไทยรักไทย ประสบความสำเร็จ
 อย่างท่วมท้น ทำให้วิธีการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของกลุ่มธุรกิจเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง
 จากการเป็นตัวประกอบมาเป็นผู้กำหนดนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ของประเทศ รวมทั้งการดำรง
 ตำแหน่งสำคัญทางการเมืองและใช้อำนาจทางการเมืองโดยตรง ทำให้สามารถปกป้องผลประโยชน์
 ได้อย่างเต็มที่ รวมถึงการเปลี่ยนประเทศให้เป็นแบบทุนนิยม เพื่อพัฒนากลุ่มทุนธุรกิจไทยให้เข้มแข็ง
 และมั่งคั่งมากยิ่งขึ้น

6.2 ทุนนิยมเครือญาติในสมัยรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร

6.2.1 ข้อมูลทั่วไปของพรรคไทยรักไทย

พรรคไทยรักไทยก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2541 ภายใต้การนำของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร และผู้ร่วมก่อตั้งพรรคในยุคแรก อันประกอบด้วย นายคณิต ฒ นกร นายประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ นายพันธ์เลิศ ใบหยก นางสาวสิริกร มณีรินทร์ นายกันต์ธีร์ ศุภมงคล นางสาวปัทมา ตรังคณินาถ นายสุวรรณ วลัยเสถียร นายการุญ จันทรางศุ นายกิตติ ลิ้มสกุล นาย ณรงค์ ปัทมเสวี นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ นายสุธรรม แสงประทุม นายประชา คุณะเกษม เป็นต้น ซึ่งเป็นกลุ่มนักธุรกิจหลักที่รวมตัวจัดตั้งเป็นพรรคไทยรักไทย (ชำนานู รอดภัยและคณะ 2546: 84)

1) ความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนเชิงชนกิจการเมือง

พรรคไทยรักไทยประกอบด้วย เครือข่ายกลุ่มทุนหลักถึง 7 กลุ่ม คือ (รัตพงษ์ สอนสุภาพและประจักษ์ น้าประสานไทย 2546: 91-93)

(1) กลุ่มชินวัตร ของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ผู้บุกเบิกธุรกิจ

โทรศัพท์เคลื่อนที่และดาวเทียมสื่อสาร “ไทยคม” ซึ่งมีบริษัทในเครือข่ายนับร้อยแห่ง ส่วนบริษัท อันเป็นที่รู้จักกันดี คือ บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส จำกัด (มหาชน) บริษัท ชิน คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) บริษัท ชินแซทเทลไลท์ จำกัด (มหาชน) บริษัท ชินวัตร อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด (มหาชน) บริษัท ไอทีวี จำกัด (มหาชน) และบริษัทอื่น ๆ ในเครือข่าย 100 แห่ง

(2) กลุ่มไพธารามิก ของนายอดิศักดิ์ ไพธารามิก นายทุนใหญ่จากบริษัท

ไทยเทเลโฟน แอนด์ เทเลคอมมิเนชั่น จำกัด (TT&T) บริษัท จัสมิน อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด (มหาชน) และบริษัทในเครืออีกหลายสิบแห่ง

(3) กลุ่มมอลีนนท์ ของนายประชา มอลีนนท์ เจ้าของธุรกิจ

สถานีโทรทัศน์ช่อง 3 อ.ส.ม.ท. ในนามบริษัท บีอีซี เวิลด์ จำกัด (มหาชน) และบริษัทในเครือที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจสื่ออีกจำนวนมาก

(4) กลุ่มเจียรนวนนท์ ของนายธนินท์ เจียรนวนนท์ เจ้าของธุรกิจอาหารและ

อาหารสัตว์ในเครือเจริญโภคภัณฑ์ ในนาม บริษัท เจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน) และกลุ่มธุรกิจสื่อสาร บริษัท เทเลคอม เอเชีย จำกัด (มหาชน) และบริษัท ทีเอ ออเรนจ์ จำกัด พร้อมบริษัท ในเครือกว่า 100 แห่ง

(5) กลุ่มสิริวัฒนภักดี ของนายเจริญ สิริวัฒนภักดี เจ้าของธุรกิจในกลุ่ม

ธุรกิจสุรา ในนามบริษัท ไทยเจริญคอมเมอร์เชียล จำกัด หรือ “ทีซีซี” บริษัท แอลแอลพีวี จำกัด บริษัท แสงโสม จำกัด บริษัท เบียร์ไทย (1991) จำกัด พร้อมทั้งบริษัทในเครือกว่า 100 แห่ง

(6) กลุ่มมหากิจศิริ ของนายประยูทธ มหากิจศิริ เจ้าของธุรกิจ บริษัท ไทยฟิล์ม อินดัสตรี จำกัด (มหาชน) บริษัท ไทยคอปเปอร์ อินดัสตรี จำกัด บริษัท ไทยน็อกซ์ สตีล จำกัด บริษัท ควอลิตี้ คอฟฟี่ โปรดักส์ (เนสกาแฟ) และบริษัทในเครืออีกจำนวนมาก

(7) กลุ่มจิ้งจอกเรื่องกิจ และจุฬางกูร ของนายพัฒนา (พีชาย) และนาย สุริยะ จิ้งจอกเรื่องกิจ เจ้าของธุรกิจผลิตชิ้นส่วนรถยนต์รายใหญ่ที่สุดของไทยในนาม กลุ่มบริษัท ชัมมิท ออโตพาร์ท และบริษัทในเครืออีกนับร้อยแห่ง

วิธีการเข้ามามีบทบาทภายในพรรคไทยรักไทยของกลุ่มธุรกิจนั้นมีความพิเศษกว่าพรรคอื่น เพราะไทยรักไทยเป็นพรรคที่ก่อตั้งโดยนักธุรกิจและประกอบไปด้วยนักธุรกิจหลายกลุ่ม ภายใต้การนำของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เจ้าของกลุ่มชินวัตร ผู้นำด้านธุรกิจสื่อสาร โทรคมนาคมรายใหญ่ของประเทศ สมาชิกแกนนำสำคัญของพรรคจึงประกอบไปด้วย นักธุรกิจกลุ่มต่าง ๆ มากมายล้วนเป็นกลุ่มทุนธุรกิจหลายด้าน ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนในการก่อตั้งพรรคและได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารหลายกลุ่ม

2) บทบาทของกลุ่มทุนธุรกิจ

เป็นที่ทราบกันดีว่าการปรากฏตัวของกลุ่มทุนธุรกิจในบริบทการเมืองไทย ไม่ใช่เพิ่งปรากฏตัวในรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เพียงแต่ที่ผ่านมากลุ่มทุนธุรกิจจะวางบทบาทอยู่เบื้องหลังทางการเมืองผ่านการให้การอุปถัมภ์ด้านการเงินกับพรรคการเมือง นักการเมือง จึงมีร่างทรงที่เป็นตัวแทน เป็นคนของกลุ่มทุนไปดำรงตำแหน่งทางการเมืองแต่ก็ยังไม่ปรากฏชัดเจนเท่าที่ควร ประการสำคัญกลุ่มทุนธุรกิจมักจะไม่วางหรือเข้าสังกัดค่ายการเมืองใดการเมืองหนึ่ง แต่พยายามรักษาระยะห่างกับความเป็นเนื้อเดียวกับฝ่ายการเมืองไว้พอสมควร

นอกจากนี้พบว่ากลุ่มทุนธุรกิจบางกลุ่มบางค่ายพร้อมที่จะสนับสนุนทางการเงินให้กับพรรคการเมืองหลาย ๆ พรรค ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านในคราวเดียวกัน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะไม่มีเหตุผลหรือความจำเป็นใดที่กลุ่มทุนจะประกาศเป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายการเมือง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการค้าการลงทุนของกลุ่มทุนธุรกิจนั้น ๆ ตามมา ในขณะเดียวกัน ฝ่ายการเมืองเองก็ชอบรับบริจาคและสนับสนุนจากภาคธุรกิจทุกกลุ่มเช่นกัน ลักษณะความสัมพันธ์แบบนี้เป็นลักษณะพึ่งพาประนีประนอมซึ่งกันและกัน แม้จะมีความขัดแย้งกันบ้างแต่สุดท้ายการเจรจาก็สามารถแบ่งปันผลประโยชน์กันลงตัวได้

อย่างไรก็ตามในรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร บทบาทของกลุ่มทุนธุรกิจบนเวทีการเมืองโดดเด่นแตกต่างจากที่ผ่านมา ๆ มา โดยพบว่า กลุ่มทุนธุรกิจในรัฐบาล (ศึกษาเฉพาะกลุ่มทุนธุรกิจที่เข้าข่ายธุรกิจผูกขาดและมีอำนาจเหนือตลาด) เข้าสู่อำนาจและตำแหน่งทางการเมืองโดยตรงมากขึ้น ตั้งแต่ระดับใจกลางของอำนาจคือ มีตัวแทนไปดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี

เป็นที่ปรึกษารัฐมนตรี เป็นเลขานุการรัฐมนตรี และเป็นผู้บริจาคเงินให้กับพรรคการเมือง ไม่นับกรณีที่พบในบางครั้งว่า กลุ่มทุนธุรกิจที่เข้าข่ายผูกขาดแม้ไม่ได้มีตัวแทนเข้าไปอยู่ในอำนาจทางการเมืองโดยตรง แต่ก็ประกอบธุรกิจร่วมกับกลุ่มทุนผูกขาดอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในรัฐบาล จนกล่าวได้ว่ากลุ่มทุนธุรกิจได้กลับเข้ามาช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองในระดับแนวหน้าได้อีกครั้งหนึ่ง หลังจากเคยพ่ายแพ้ไปในช่วง รสช. รัฐประหาร

ทั้งนี้เฉพาะกลุ่มทุนธุรกิจที่เข้าข่ายธุรกิจผูกขาดแล้วมีบทบาทเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจทางการเมืองในรัฐบาล โดยตรงนั้นพบว่ามี 6 กลุ่ม และแต่ละกลุ่มเข้าถึงอำนาจทางการเมืองโดยตรง ส่งผลให้โครงสร้างทางอำนาจในรัฐบาลถูกยึดโดยกลุ่มทุน โดยกลุ่มทุนธุรกิจมีอิทธิพลเหนือกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มทหาร ข้าราชการประจำหรือนักการเมืองสายความคิดอนุรักษนิยม เป็นต้น (สุริยะใส กตะศิลา 2546: 201-202)

6.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายการเมืองกับกลุ่มธุรกิจผูกขาดในรัฐบาล

พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร

พบว่าผู้ที่มีผลประโยชน์เกี่ยวโยงกับการเมือง เช่น ครอบครัวของคณะรัฐมนตรีในรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ที่ปรึกษาและเลขานุการรัฐมนตรีว่าการและรัฐมนตรีช่วยว่าการ มีส่วนเกี่ยวโยงกับธุรกิจผูกขาดตั้งแต่การเป็นผู้ถือหุ้นในบริษัทแม่และบริษัทลูก หรือเป็นกรรมการให้บริษัทแม่และบริษัทลูก (รวมถึงญาติของนักการเมือง)

ทั้งนี้กลุ่มธุรกิจที่เข้าข่ายเป็นธุรกิจผูกขาดที่อาจจะมีผลประโยชน์ร่วมกับกลุ่มการเมืองทั้งทางตรงโดยการเป็นรัฐมนตรี และทางอ้อมโดยการเป็นที่ปรึกษาและเป็นผู้บริจาคเงินหรือทำธุรกิจด้วยซึ่งมีอย่างน้อย 6 ตระกูล ประกอบด้วย ตระกูลชินวัตร โปธารามิก มาลินนท์ เจียรวนนท์ สิริวัฒนภักดี และจิงรุ่งเรืองกิจ (รวมตระกูลจุฬาลงกรณ) โดยปรากฏผลดังต่อไปนี้ (สุริยะใส กตะศิลา 2546: 202-205)

1) ตระกูลชินวัตร ซึ่งมีธุรกิจโทรศัพท์มือถือและดาวเทียม เช่น บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส และบริษัท ชินแซทเทลไลท์ มี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรีและให้นายพานทองแท้ ชินวัตร นายบรรณพจน์ ดามาพงศ์และนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เป็นกรรมการและผู้ถือหุ้นบริษัท ชิน คอร์ปอเรชั่น บริษัท แอดวานซ์ อินโฟร์ เซอร์วิส และบริษัทลูก นอกจากนี้ครอบครัวคือคุณหญิงพจมานและ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร และบริษัทในเครือ (บริษัท ชินแซทเทลไลท์ บริษัท เอสซีเมฆบอค์ ฯลฯ) ก็ยังเป็นผู้บริจาคให้พรรคไทยรักไทย จำนวนรวมมากกว่า 340 ล้านบาท

2) ตระกูลโปธารามิก นายอดิศักดิ์ โปธารามิก เป็นทั้งผู้ดำรงตำแหน่งในรัฐบาล คือ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์และยังถือหุ้นในบริษัทไทย เทเลโฟนแอนด์

เทเลคอมมูนิเคชัน (ทีที แอนด์ที) และให้ลูกถือหุ้นในบริษัท จัสมิน อินเตอร์เนชันแนล และทีที แอนด์ที อีกทั้งลูกชายของนายอดิศักดิ์ คือนายพิชญ์ โพธารามิก ก็ดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการบริษัท ทีทีแอนด์ทีและบริษัทย่อยทั้งหลาย นอกจากนี้ นายอดิศักดิ์ก็ยังเป็นผู้บริจาคเงินให้พรรคการเมือง คือ ไทยรักไทย จำนวน 50,000 บาท อีกด้วย

3) *ตระกูลมาลินนท์* นายประชา มาลินนท์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ กระทรวงคมนาคม โดยมีธุรกิจโทรทัศน์ของบริษัท บีอีซีเวิลด์ และบริษัทย่อย ซึ่งให้พี่น้องและลูก ถือหุ้นและเป็นกรรมการ นอกจากนี้ นายประชาเป็นผู้บริจาคของพรรคไทยรักไทยจำนวน 100,000 บาท

4) *ตระกูลจิงรุ่งเรืองกิจ และจุฬางกูร* มีนายสุริยะ จิงรุ่งเรืองกิจ ซึ่งดำรง ตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม โดยครอบครัวจิงรุ่งเรืองกิจและจุฬางกูร ถือหุ้น และเป็นกรรมการในบริษัทต่าง ๆ ในเครือซัมมิท ซึ่งประกอบธุรกิจผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ และ รถจักรยานยนต์ส่งออก นอกจากนี้ นายสุริยะ จิงรุ่งเรืองกิจและนายสรเสรีญ จุฬางกูร และบริษัท เอ็มลิ่งค์คอร์ปอเรชัน (ธุรกิจขายโทรศัพท์มือถือ และคอมพิวเตอร์) ซึ่งมีนายสุริยะเป็นประธาน คณะกรรมการ ก็เป็นผู้บริจาคเงินให้พรรคไทยรักไทย จำนวน 260,000 บาท

5) *ตระกูลเจียรนวนนท์* มีนายธนิษฐ์ เจียรนวนนท์ เป็นที่ปรึกษา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์) ดำเนินธุรกิจอาหารสัตว์ ของเครือ เจริญโภคภัณฑ์ และได้ให้บริษัทในเครือ เช่น บริษัท เจริญโภคภัณฑ์อีสาน และบริษัท ไวเออ แอนด์ ไวร์เลส เป็นผู้บริจาคเงินให้พรรคไทยรักไทย 200,000 บาท

6) *ตระกูลสิริวัฒนภักดี* แม้ว่านายเจริญ สิริวัฒนภักดี ซึ่งเป็นผู้ถือหุ้นและ กรรมการในบริษัท แอลเอสพีวี บริษัท แสงโสม บริษัท เบียร์ไทย (1991) และบริษัทในเครือ จะมีได้ มีตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีหรือที่ปรึกษารัฐมนตรีคนใดอย่างเป็นทางการ แต่ก็บริจาคเงินให้พรรค ไทยรักไทยผ่านบริษัท แสงโสม 100,000 บาท และยังมีการประกอบธุรกิจกับนายกรัฐมนตรีอีกด้วย

ข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าธุรกิจผูกขาดและการเมืองมีสายสัมพันธ์อย่าง แนบแน่นชัดเจน และเป็นที่น่าสังเกตว่า ธุรกิจที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองทั้งหมดเป็นธุรกิจที่ ผูกขาด อาจจะเข้าข่ายการมีอำนาจเหนือตลาดทั้งสิ้น และบริษัทเหล่านั้นก็ยังมีพฤติกรรมทางการค้า ที่อาจจะเข้าข่ายการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมอีกด้วย ดังนั้นการเข้ายึดกุมอำนาจการเมืองโดยตรงของ กลุ่มทุนธุรกิจภายใต้ความตื่นตัว ตรวจสอบของสื่อมวลชนและการเมืองภาคประชาชนที่เข้มข้นขึ้น จึงเป็นหลักประกันชั้นเยี่ยมว่า การดำเนินธุรกิจของตัวเองจะเป็นไปอย่างสะดวกภายใต้การคุ้มครอง และอุปถัมภ์ของอำนาจทางการเมืองนั่นเอง

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รัตพงษ์ สอนสุภาพ (2540) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ทุนขุนนางไทย (พ.ศ. 2500-2516)” พบว่า มีผู้นำทางการเมืองและข้าราชการระดับสูงใช้อิทธิพลจากตำแหน่งหน้าที่การงานของตน รวมทั้งยังใช้กลไกของรัฐไปเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง การศึกษายังพบว่า แบบแผนการแสวงหาผลประโยชน์ของทุนขุนนางมิได้เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใดยังคงพึ่งพิงกลไกรัฐหาผลประโยชน์เป็นด้านหลัก ทุนขุนนางช่วงหลัง พ.ศ. 2500 มีความเข้มแข็งมากและสามารถที่จะหาผลประโยชน์ได้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้แล้วทุนขุนนางในช่วงนี้ยังได้ให้การสนับสนุนระบบทุนนิยมในประเทศ โดยการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบเปิด สร้างสรรค์บรรยากาศการลงทุนด้วยการใช้สิทธิพิเศษหลายด้าน รวมทั้งการควบคุมแรงงานอย่างเข้มงวดพร้อมกดค่าแรงงานให้ต่ำเพียงระดับยังชีพเท่านั้น ในกลุ่มเอเชียอาคเนย์ซึ่งได้แก่ ประเทศไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ ต่างมีลักษณะเป็นทุนขุนนางด้วยกันทั้งสิ้น โดยผู้นำประเทศเหล่านี้ มีการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง สำหรับวิธีการหาผลประโยชน์ของทุนขุนนางไทยนั้นมีด้วยกัน 4 รูปแบบ คือ

1. การใช้ตำแหน่งหน้าที่หรือราชฎ์บังหลวง
2. ใช้กลไกรัฐเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์
3. ดำเนินธุรกิจที่ปราศจากเงินทุน
4. แสวงหาผลประโยชน์โดยตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ

ตระกูล มีชัย (2525) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจเอกชนและข้าราชการกับการเมืองไทย” พบว่า

1. การเข้ามามีบทบาททางการเมืองของกลุ่มธุรกิจมีสองลักษณะคือ การลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทางตรงและการสนับสนุนพรรคการเมืองด้านเงินทุน การเข้ามามีบทบาททางการเมืองมีทั้งปัจเจกบุคคลและเข้ามาเป็นกลุ่มธุรกิจ
2. การสนับสนุนพรรคการเมืองใดของกลุ่มนักธุรกิจไม่ได้ขึ้นอยู่กับอุดมการณ์หรือนโยบาย แต่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนบุคคลมากกว่า ปรัชญาการณ์ของพรรคการเมืองไทยหลังการเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม 2516 คือความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ระหว่างพรรคการเมืองที่ร่วมรัฐบาล
3. ข้าราชการให้การยอมรับบทบาทของนักธุรกิจในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจมากขึ้น มีการร่วมมือกันระหว่างภาครัฐบาลและภาคเอกชนในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สำหรับกรณีกลุ่มธุรกิจเอกชนเข้ามามีบทบาททางการเมืองแล้วแสวงหาผลประโยชน์ให้กับกลุ่มของตนเอง

ก่อให้เกิดความไม่พอใจกับกลุ่มข้าราชการทั้งทหารและพลเรือน ที่ต้องการให้ผู้บริหารประเทศมีความซื่อสัตย์ สุจริตในการบริหารประเทศ

เดือนเด่น นิคมบริรักษ์และสุณีพร ทวรรณกุล (2549) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การผูกขาดทางธุรกิจกับการเมือง” พบว่า ปัญหาการแข่งขันทางการค้าจำนวนมากจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มธุรกิจ 4 กลุ่ม ซึ่งมีธุรกิจที่หลากหลายได้แก่ กลุ่มเครือเจริญโภคภัณฑ์ กลุ่มสุรามหาราษฎร กลุ่มปูนซิเมนต์ไทย และกลุ่มรัฐวิสาหกิจที่มักมีอำนาจผูกขาดตามกฎหมาย

วงจรความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจผูกขาดและการเมืองในประเทศไทยเป็นการเชื่อมโยงผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานและพบได้ในหลาย ๆ รัฐบาล โดยเฉพาะกับบุคคลในคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลทักษิณ ซึ่งส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากกลุ่มธุรกิจ การศึกษาพบว่า การเข้ามาของกลุ่มธุรกิจผูกขาดสามารถเข้าถึงอำนาจทางการเมืองได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งจากการบริจาคเงินให้พรรคการเมืองและการส่งตัวแทนดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีหรือที่ปรึกษารัฐมนตรี รวมถึงการแต่งตั้งตัวแทนดำรงตำแหน่งในองค์กรกำกับดูแลเพื่อกำหนดกติกาการแข่งขันในตลาด

การที่กลุ่มทุนผูกขาดสามารถแทรกแซงการทำงานของคณะกรรมการแข่งขันทางการค้า และคณะกรรมการกำหนดราคาสินค้าและบริการ ทำให้การบังคับใช้กฎหมายทั้งสองฉบับนี้ ในการควบคุมพฤติกรรมที่เป็นการเอาเปรียบคู่แข่งหรือผู้บริโภคไม่สามารถดำเนินการได้ ดังจะเห็นว่า หลังจากกฎหมายบังคับใช้มาแล้ว 7 ปี ก็ยังไม่มีกฎเกณฑ์ของผู้ประกอบการที่มีอำนาจเหนือตลาดและเกณฑ์การควบรวมธุรกิจ ทำให้การแข่งขันในตลาดมีลักษณะ “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” ตลอดมา

มีงานวิจัยจำนวนมากที่ชี้ให้เห็นว่า บริษัทที่มีสายสัมพันธ์ทางการเมืองมักจะซื้อได้เปรียบบริษัทอื่น ๆ ที่เป็นคู่แข่ง เช่น Fan et al. (2006), Johnson and Mitton (2003), Khwaja and Mian (2005) Chiu and Joh (2004) และ Charumilind et al. (2006) พบว่า บริษัทที่มีสายสัมพันธ์ทางการเมืองในประเทศจีน มาเลเซีย ปากีสถาน เกาหลีใต้ และไทย สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ดีกว่าบริษัทอื่น ๆ ที่ไม่มีสายสัมพันธ์ทางการเมือง ในขณะที่ Faccio (2006) พบว่า บริษัทที่มีสายสัมพันธ์ทางการเมืองมักจะได้รับการช่วยเหลือทางการเงินจากภาครัฐเมื่อประสบปัญหาทางการเงิน และ Faccio (2006) ยังพบด้วยว่า ราคาหุ้นของบริษัทจะลดลงเมื่อผู้ถือหุ้นรายใหญ่สูญเสียอำนาจทางการเมือง (Fisman 2001 อ้างถึงใน สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ 2006: 8)

ในกรณีของประเทศไทย สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ (2547) ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบผลตอบแทนในตลาดหลักทรัพย์ของบริษัทจดทะเบียนที่มีและไม่มีสายสัมพันธ์ทางการเมือง ในสมัยรัฐบาลทักษิณ การศึกษาดังกล่าววิเคราะห์การเพิ่มขึ้นของราคาหุ้น (capital gain) ของบริษัทจดทะเบียนที่มีและไม่มีสายสัมพันธ์ทางการเมืองเปรียบเทียบกันในปี พ.ศ. 2545 และ 2546 โดยใช้

แบบจำลองทางเศรษฐมิติตามแบบของ Johnson and Mitton (2003) การศึกษาไม่พบว่า การมีสายสัมพันธ์ทางการเมืองมีผลต่ออัตราผลตอบแทนของบริษัทจดทะเบียนใน พ.ศ. 2545 อย่างไรก็ตาม เมื่อทดสอบกับข้อมูลของ พ.ศ. 2546 ซึ่งเป็นปีที่เศรษฐกิจไทยฟื้นตัวอย่างชัดเจนและตลาดหลักทรัพย์มีปริมาณการซื้อขายมาก ปรากฏว่า บริษัทจดทะเบียนที่มีสายสัมพันธ์ทางการเมืองมีอัตราผลตอบแทนสูงกว่าบริษัทอื่น ถึงร้อยละ 141 จุด (percentage point) อย่างไรก็ตาม อานิสงส์จากการมีสายสัมพันธ์ทางการเมืองจำกัดอยู่เฉพาะบริษัทที่เกี่ยวข้องกับตระกูลของนายกรัฐมนตรีเท่านั้น โดยไม่ปรากฏว่าบริษัทที่เกี่ยวข้องกับตระกูลของคณะรัฐมนตรีหรือสมาชิกรัฐสภามีผลตอบแทนสูงกว่าค่าเฉลี่ยแต่อย่างใด ซึ่งชี้ว่า ผลประโยชน์จากการมีสายสัมพันธ์ทางการเมืองน่าจะกระจุกตัวอยู่ในวงที่แคบมาก

อิม (Imai 2006 อ้างถึงใน สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ 2549: 8) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอัตราผลกำไรของบริษัทในตลาดหลักทรัพย์ไทยกับการมีสายสัมพันธ์ทางการเมือง โดยใช้ข้อมูลของบริษัทในตลาดหลักทรัพย์ทั้งหมด รวมทั้งบริษัทในกลุ่มฟื้นฟูกิจการใน พ.ศ. 2544-2548 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ครอบคลุมช่วงเวลาของสมเกียรติ (2547) พบว่า บริษัทที่มีสายสัมพันธ์กับรัฐมนตรีของรัฐบาลทักษิณมีผลกำไรสูงกว่าระดับเฉลี่ยร้อยละ 18.56 จุด แต่บริษัทที่มีสายสัมพันธ์กับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่มีผลกำไรสูงกว่าระดับเฉลี่ยอย่างมีนัยสำคัญแต่อย่างใด

ประมวล บุญกาญจน์วนิชา และยุพนา วัฒนากันตัง (2549: 10 อ้างถึงใน สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ 2549: 5) ได้วิเคราะห์ผลกระทบทางธุรกิจของตระกูลเจ้าสัวที่มีสมาชิกในตระกูลเป็นรัฐมนตรีอยู่ในรัฐบาลทักษิณ โดยเรียกว่า “เจ้าสัวชนกิจการเมือง” (tycoon-cum-leader) เปรียบเทียบกับตระกูลธุรกิจขนาดใหญ่ที่ไม่ได้อยู่ในคณะรัฐมนตรี ที่เรียกว่า “เจ้าสัวนอกรัฐบาล” การศึกษาดังกล่าวพบข้อเท็จจริงที่น่าสนใจหลายประการ อาทิ

- ผลกระทบต่อส่วนแบ่งการตลาด: ในช่วงแรกของรัฐบาลทักษิณ ซึ่ง พ.ต.ท. ทักษิณ ยังมีปัญหาคดี “ซุกหุ้น” บริษัทในกลุ่ม “ชนกิจการเมือง” ไม่ได้มีส่วนแบ่งตลาดต่างจากบริษัทของ “เจ้าสัวนอกรัฐบาล” อย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม ในช่วง พ.ศ. 2545-2546 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลทักษิณมีความมั่นคงมากขึ้น บริษัทในกลุ่ม “ชนกิจการเมือง” สามารถเพิ่มส่วนแบ่งตลาดได้สูงกว่าบริษัทในกลุ่ม “เจ้าสัวนอกรัฐบาล” ถึงร้อยละ 11.7 จุด เมื่อตัดผลกระทบจากปัจจัยอื่น ๆ ออกไปแล้ว

- ผลตอบแทนจากการถือหุ้น: หุ้นของบริษัทในกลุ่ม “ชนกิจการเมือง” มีผลตอบแทนเฉลี่ย 24 เดือน (มกราคม 2544-ธันวาคม 2546) และ 36 เดือน (มกราคม 2544-ธันวาคม 2547) สูงกว่าบริษัทในกลุ่ม “เจ้าสัวนอกรัฐบาล” ถึงร้อยละ 57.3 และ ร้อยละ 208.1 จุด ตามลำดับ

- สัดส่วนมูลค่าการตลาดต่อมูลค่าทางบัญชี (market-to-book ratio) ในระหว่าง พ.ศ. 2543-2544 ถึง พ.ศ. 2545-2546 บริษัทในกลุ่ม “ชนกิจการเมือง” สามารถเพิ่มสัดส่วนมูลค่าการตลาดต่อมูลค่าทางบัญชีได้สูงกว่าบริษัทในกลุ่ม “เจ้าส่วนอกรัฐบาล” 1.57 จุด กล่าวคือ บริษัทในกลุ่ม “ชนกิจการเมือง” สามารถเพิ่มสัดส่วนมูลค่าการตลาดต่อมูลค่าทางบัญชีจาก 0.918 เป็น 3.141 ในระยะเวลาที่กล่าวมาข้างต้น ในขณะที่บริษัทในกลุ่ม “เจ้าส่วนอกรัฐบาล” สามารถเพิ่มสัดส่วนดังกล่าวจาก 0.820 เป็น 1.469 เท่านั้น

ชำนาญ รอดเหตุภัยและคณะ (2546) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของกลุ่มธุรกิจกับพรรคการเมือง ศึกษาเฉพาะพรรคประชาธิปัตย์และพรรคไทยรักไทย” ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มธุรกิจเป็นกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มหนึ่งในสังคมไทยที่มีวิวัฒนาการอย่างรวดเร็ว และมีพลังอำนาจด้านเศรษฐกิจ ซึ่งกลุ่มธุรกิจนี้ได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองนับตั้งแต่ช่วงสมัยรัฐบาลเผด็จการทหารจนถึงยุคปัจจุบัน โดยร่วมมือกับชนชั้นปกครองเพื่อปกป้องผลประโยชน์และอาศัยอำนาจของผู้นำในการขยายอำนาจผูกขาดในธุรกิจของตน ซึ่งการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของกลุ่มธุรกิจจะมีทั้งทางตรง คือลงสมัครรับเลือกตั้งเพื่อเข้าไปอยู่ในระบบรัฐสภา หรือมีบทบาททางอ้อมโดยการสนับสนุนด้านเงินทุนแก่พรรคการเมือง เพื่อให้พรรคช่วยผลักดันนโยบายที่เอื้อประโยชน์ของตน หรือผลักดันให้ตนได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ดังจะเห็นได้จากในปัจจุบันภายในพรรคประชาธิปัตย์และพรรคไทยรักไทยประกอบไปด้วยกลุ่มทุนธุรกิจมากมาย เช่น กลุ่มชินวัตร กลุ่มเจียรวนนท์ กลุ่มลำชา หรือกลุ่มโสภณพนิช ซึ่งการที่กลุ่มธุรกิจเข้าไปมีความสัมพันธ์กับพรรคการเมืองมักจะเกิดจากความสัมพันธ์ชอบพอกันเป็นการส่วนตัวมากกว่าขึ้นชมในหลักการของพรรค ซึ่งการที่พรรคการเมืองจะเข้มแข็งได้นั้นต้องอาศัยเงินทุนในการสร้างชื่อเสียงให้เป็นที่ยอมรับชมชอบของประชาชน เพื่อให้ผู้สมัครของพรรคได้รับเลือกตั้ง ซึ่งเงินทุนหลักในการหาเสียงก็มาจากกลุ่มธุรกิจนั่นเอง ดังนั้น หากเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ภายในพรรค กลุ่มธุรกิจที่ให้เงินทุนมากที่สุดจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนมากที่สุด ซึ่งจากการที่ในปัจจุบันพรรคการเมืองเริ่มมีอำนาจมากขึ้น จากการสิ้นสุดการปกครองแบบเผด็จการทหารใน พ.ศ. 2516 ยิ่งเป็นแรงดึงดูดให้กลุ่มธุรกิจต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมกับอำนาจนี้ และยังพบว่า ยังมีกลุ่มธุรกิจชั้นนำได้เข้ามามีบทบาทต่อพรรคการเมืองทั้งพรรคประชาธิปัตย์และพรรคไทยรักไทย โดยผ่านวิธีการต่าง ๆ ทั้งทางตรง คือการเป็นสมาชิกพรรค การเป็นผู้บริหารพรรค หรือการลงรับสมัครเลือกตั้ง เพื่อเข้าสู่ระบบรัฐสภา และออกกฎหมายที่เอื้อต่อผลประโยชน์ของกลุ่มตน และมีบทบาททางอ้อมคือทำให้เงินทุนสนับสนุนพรรคการเมือง โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการหาเสียงเลือกตั้ง และอาศัยเหตุนี้เป็นแรงผลักดันให้พรรคออกนโยบายที่มีแนวปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตน โดยมีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดเศรษฐกิจเสรีนิยมที่เน้นการผูกขาดทางธุรกิจ ซึ่งส่งผลให้นักธุรกิจมีโอกาสในการทำการค้า

แสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ต่อไปอย่างมั่นคง อันส่งผลให้เศรษฐกิจเกิดการพัฒนามาตามไปด้วย ขณะที่พรรคการเมืองได้รับอานิสงส์จากการเฟื่องฟูของเศรษฐกิจ โดยได้มีบทบาทเข้าร่วมรัฐบาล นักธุรกิจจึงสามารถโยกโยกธุรกิจของตนให้ผูกโยงกับผลประโยชน์ทางการเมืองได้ เกิดการทำธุรกิจร่วมกันกับพรรคการเมือง อันส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ต่อการกำหนดนโยบายของพรรคต่อไป นอกจากนี้แล้ว อิทธิพลของกลุ่มธุรกิจยังส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพความมั่นคงของพรรคอีกด้วย กล่าวคือ ความเข้มแข็งของพรรคขึ้นอยู่กับเงินทุนเป็นสำคัญ และถ้าพรรคไม่มีเงินทุนหาเสียง โอกาสจะได้รับเลือกตั้งก็น้อย ส่งผลให้พรรคอ่อนแอตามไปด้วย แต่การเข้ามาของพวกกลุ่มธุรกิจกลับทำให้พรรคการเมืองเข้มแข็งมากขึ้น อีกทั้งการที่พรรคเน้นนโยบายทางเศรษฐกิจ ทำให้เศรษฐกิจเฟื่องฟู ต่างชาติเข้ามาลงทุนมากขึ้น ส่งผลให้นักธุรกิจเข้าสู่การเมืองมากขึ้นและเป็นฐานอำนาจสำคัญที่ช่วยสร้างความมั่นคงให้แก่พรรค ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างนักธุรกิจกับพรรคการเมืองทั้งในระดับชาติและท้องถิ่นเป็นไปเพื่อขยายฐานอำนาจทางธุรกิจของตนให้กว้างขึ้นและรวมเป็นกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองด้วย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่มั่นคง เพราะสิ่งที่ยึดเหนี่ยวไม่ใช่การมีอุดมการณ์ร่วมกันแต่ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่ได้รับ กลุ่มจึงแตกสลายได้ง่าย

แม้ว่าการที่กลุ่มนักธุรกิจเข้าสู่พรรคการเมืองส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจการเมือง สังคม ระบอบประชาธิปไตยหลายประการ แต่ขณะเดียวกันก็มีผลกระทบทำให้เกิดการทุจริต คอร์รัปชันในระบบมากขึ้น เพราะการกระทำใดหรือนโยบายของพรรคที่ออกมา ก็ย่อมต้องปกป้องกลุ่มเหล่านี้และแสวงหาวิธีการตอบแทนผลประโยชน์ให้แก่คนเหล่านี้มากที่สุด นอกจากนี้ อาจจะเกิดภาพลักษณ์ในแง่ลบต่อธุรกิจที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง โดยปัจจัยที่ทำให้กลุ่มธุรกิจเข้ามามีอำนาจทางการเมือง มีดังนี้

- กลุ่มธุรกิจเหล่านี้ได้ผลักดันกลุ่มตนให้แปรสภาพเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่แท้จริงในการต่อรองกับกลุ่มอำนาจทางการเมืองเก่า ซึ่งบทบาทของกลุ่มจะมีมากขึ้นเพียงใดนั้นขึ้นกับสถานการณ์ทางการเมืองและทัศนคติของผู้นำ เช่น นายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร ได้เปิดโอกาสให้กลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น และอาศัยความได้เปรียบทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บทบาทของกลุ่มโดดเด่นและมีพลังเข้มแข็งมากกว่ากลุ่มอื่น

- การที่กลุ่มธุรกิจต้องการฐานอำนาจทางการเมืองที่แท้จริง มิใช่เป็นเพียงผู้รับการอุปถัมภ์อย่างในอดีต กลุ่มจึงเข้ากุมอำนาจทางการเมืองเอง เพื่อสามารถทำธุรกิจได้อย่างอิสระโดยไม่ถูกรบงการโดยอาศัยอำนาจทางการเมือง

- การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ จึงส่งผลให้ระบบราชการเกิดปัญหา จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากกลุ่มภายนอกให้เข้ามาช่วยจัดการ ซึ่งกลุ่มที่มีบทบาทที่สุดในสังคมก็คือกลุ่มธุรกิจนั่นเอง

ปิยพร กลั่นทกพันธุ์ (2537) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์นายทุนนักธุรกิจกับการพัฒนาประชาธิปไตย” การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ความเข้มแข็งของกลุ่มนายทุน-นักธุรกิจกลุ่มดังกล่าวเป็นพลังนอกระบบราชการที่เพิ่มมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจนับตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ เป็นต้นมา เมื่อดุลอำนาจในสังคมเปลี่ยนแปลงไป ฝ่ายชนชั้นนำเดิมซึ่งเป็นกลุ่มข้าราชการจึงจำเป็นต้องประนีประนอมประสานประโยชน์กับชนชั้นหลักกลุ่มใหม่ นั่นคือกลุ่มนายทุน-นักธุรกิจ การประนีประนอมนี้ออกมาในรูปประชาธิปไตยครึ่งใบ และนับแต่ยุคประชาธิปไตยครึ่งใบเป็นต้นมา พลังทางธุรกิจสามารถเชื่อมต่อดุลอำนาจทางการเมืองในฐานะพลังอิสระทางการเมืองที่มีอิทธิพลอย่างมาก เนื่องจากกลุ่มนายทุน-นักธุรกิจเป็นพลังหลักที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจและการเมือง กลุ่มนายทุน-นักธุรกิจเป็นพลังหลักในการนำทิศทางการเมืองไทยไปสู่การเมืองแบบกระฎุมพี พวกเขามีจุดยืนคือไม่ต้องการระบอบอำนาจนิยมทางการเมืองอีกต่อไป พวกเขามั่นใจว่าเป็นเสรีทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ เพราะพวกเขาตระหนักดีว่าระบอบการเมืองและเศรษฐกิจที่เป็นเสรีเป็นทางเลือกที่ดีและสามารถประกันการเข้าถึงทรัพยากรเศรษฐกิจและการเมืองของเขาได้อย่างดี กล่าวอีกนัยหนึ่ง โครงสร้างทางการเมืองที่พวกเขามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเท่านั้นที่จะสามารถประกันผลประโยชน์และสิทธิเสรีภาพของพวกเขาได้

ธานี ชัยวัฒน์ (2546) จากการศึกษาเรื่อง “การแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจในประเทศไทย” พบว่า การเข้าสู่การเมืองทางตรงของนักธุรกิจผ่านการจัดตั้งพรรคการเมืองใหม่ในช่วงเวลาดังกล่าวมีความจำเป็น โดยนักธุรกิจ ที่เติบโตมากับระบบสัมปทานซึ่งต้องอาศัยความสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองเสมือนถูกบังคับให้ตัดสินใจเลือกรูปแบบนี้เพื่อคงค่าเช่าอันเกิดจากอำนาจรัฐให้ดำรงอยู่ต่อไป ภายในพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้น กลุ่มธุรกิจร่วมมือกับกลุ่มการเมืองและกลุ่มเทคโนโลยีโนแคเรตอาศัยความได้เปรียบทั้งจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ โลกาภิวัตน์ วิกฤตเศรษฐกิจ และรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และปัจจัยภายใน ได้แก่ เงินทุน การตลาดและความเป็นปรชานิยมของนโยบายเศรษฐกิจ จนได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งทั่วไปใน พ.ศ. 2544 และได้จัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศ ภายหลังการเข้าสู่การเมือง มูลค่าค่าเช่าของนักธุรกิจตัวอย่างเพิ่มสูงขึ้นถึงเกือบ 1 เท่าตัวจากหลายปัจจัย ได้แก่ สัมปทานที่ครอบครองอยู่แล้ว การลงทุนพัฒนานวัตกรรมในบางส่วน การประหยัดต่อขนาด การเรียนรู้ และการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ แต่มีค่าเช่าในบางส่วนที่ไม่สามารถอธิบายได้ ได้สูงขึ้นเฉพาะบริษัทของกลุ่มธุรกิจที่มีความสัมพันธ์กับรัฐบาลเท่านั้น สิทธิและสถาบันอันเป็นรากฐานค่าเช่าสำคัญของกลุ่มธุรกิจเหล่านี้คือสัมปทาน ขณะที่การแสวงหาค่าเช่าที่เกิดขึ้นมีทั้งคงสภาพ สร้างขึ้นใหม่ และถ่ายโอนค่าเช่า โดยผลลัพธ์ค่าเช่าที่เกิดขึ้นอยู่ภายใต้เงื่อนไขของค่าเช่าประเภทลดทอนมูลค่าเป็นส่วนใหญ่และอาจส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระยะยาว กลุ่มธุรกิจในรัฐบาลพยายามลดต้นทุนการแสวงหาค่าเช่าโดยการทำให้กลไกการกำกับดูแลและ

กลไกการให้ข้อมูลข่าวสารมีประสิทธิภาพน้อยลง และยังพยายามรวมศูนย์อำนาจ ซึ่งการกระทำเหล่านี้อาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการเมืองในระยะยาว รัฐบาลทำการจัดสรรผลประโยชน์จากการคอร์รัปชันทางงบประมาณให้กับกลุ่มการเมืองและค่าเช่าให้กับกลุ่มธุรกิจ นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งปันค่าเช่าบางส่วนให้กับประชาชนผ่านนโยบายต่าง ๆ เพื่อลดแรงต้านจากประชาชนและเพื่อการแสวงหาค่าเช่าในรอบต่อไป

วิทยากร เชียงกุล (2549) จากการศึกษาเรื่อง “นโยบายของรัฐบาลด้านเศรษฐกิจ: การทับซ้อนของผลประโยชน์ทางธุรกิจ” ผลการวิจัยจากข้อมูลของนักวิชาการ วุฒิสมาชิก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรฝ่ายค้าน สื่อมวลชน องค์กร ประชาชน จำนวนมากยืนยันไปในทางเดียวกันว่า มีการดำเนินนโยบายและมาตรการทางเศรษฐกิจของรัฐบาลในหลายด้านที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ระหว่างผลประโยชน์ของสาธารณชน กับผลประโยชน์ของเจ้าของ/ผู้มีตำแหน่งทางการเมือง เครือญาติหรือพรรคพวกของผู้มีตำแหน่งทางการเมือง

นโยบายและมาตรการทางเศรษฐกิจและพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่รัฐที่มีข้อมูลที่มีน้ำหนักว่าเกี่ยวข้องกับปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อน ประกอบไปด้วย

1. การที่นายกรัฐมนตรี (รวมทั้งรัฐมนตรีคนอื่น ๆ) เลือกใช้วิธีโอนหุ้นให้ลูกและญาติ ก่อนเข้ารับตำแหน่ง แทนที่จะโอนหุ้นให้นิติบุคคลดูแลบริหารหุ้นแทน โดยไม่เข้าเกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญและกฎหมายลูก ทั้งนักการเมืองเหล่านั้นยังคงใช้อำนาจหน้าที่เอื้อประโยชน์กับธุรกิจของตนเองเช่น บริษัทชินคอร์ปของครอบครัวชินวัตรหลายทาง เช่น

- นโยบายนำภาษีสรรพสามิตมาใช้กับบริษัทธุรกิจด้านโทรคมนาคม เอื้อประโยชน์แก่ธุรกิจที่ลงทุนอยู่แล้ว ซึ่งสามารถหักจากค่าสัมปทานที่ต้องจ่ายอยู่แล้วเป็นค่าภาษี และกีดกันธุรกิจรายใหม่ รวมทั้งทำให้บริษัท กสท. โทรคมนาคม และบริษัท ทีโอที จำกัด เสียประโยชน์

- การแก้ไขขอลดค่าสัมปทานสถานีโทรทัศน์ไอทีวี และเลื่อนเวลาการออกอากาศรายการบันเทิงจากภาคค่ำเป็นภาคหัวค่ำ ซึ่งมีผู้ชมมาก (Prime Time) เพื่อจะได้มีรายได้จากการโฆษณาเพิ่มขึ้น เป็นการเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทที่ได้รับสัมปทานซึ่งมีนักการเมืองที่เป็นรัฐบาลถือหุ้นใหญ่

- ครอบครัวชินวัตรขายหุ้นบริษัทชินคอร์ปทั้งหมด (โดยไม่ต้องเสียภาษี) ให้กลุ่มเทมาเสกของรัฐบาลสิงคโปร์ในราคาที่กำไรหลายเท่า และยังเท่ากับเป็นการขายกิจการดาวเทียม โทรคมนาคม โทรทัศน์ไอทีวี และสายการบินซึ่งใช้สิทธิของประเทศไทยให้กับต่างชาติด้วย

2. การตกลงทำสัญญาเขตการค้าเสรี (Free Trade Area: FTA) แบบทวิภาคีระหว่างไทยกับจีน สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น อินเดีย และประเทศอื่น ๆ เป็นผลดีต่อธุรกิจบางอย่าง เช่น โทรคมนาคม อุตสาหกรรมรถยนต์ เกษตรขนาดใหญ่ ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นธุรกิจที่

คณะรัฐมนตรีมีหุ้นอยู่ แต่เป็นผลเสียต่อเกษตรกรขนาดกลาง ขนาดย่อม เช่น ผู้เลี้ยงวัว ผู้ปลูกหอม กระเทียม และผลไม้ เป็นต้น

3. การแปรรูปรัฐวิสาหกิจที่มีกำไร เช่น การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) เป็นบริษัทเอกชนเข้าจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ เปิดช่องทางให้นักลงทุนผู้มีอำนาจทางการเมืองได้เข้ามาเป็นผู้ถือหุ้นในราคาพาร์ เป็นสัดส่วนสูงกว่าประชาชนทั่วไป 3 ปีต่อมาผู้ถือหุ้นเหล่านี้ได้กำไรทั้งจากเงินปันผลและราคาหุ้นที่เพิ่มสูงมากขึ้น ขณะที่สัดส่วนกำไรที่เคยตกเป็นของรัฐลดลง

4. ใช้อำนาจหน้าที่และการรู้ข้อมูลข่าวสารเหนือคนอื่น ในการช่วยให้ธุรกิจของพรรคพวกหรือคนที่เข้าไปครอบงำกิจการที่เป็นลูกหนี้ที่มีปัญหาหนี้ขาดการชำระ (NPL) ตั้งแต่วิกฤตเศรษฐกิจ 2540 ให้สามารถปฏิรูปโครงสร้างหนี้กับธนาคารพาณิชย์หรือบริษัทบริหารหนี้เสีย โดยได้ส่วนลดจากเจ้าหนี้สูงมากกว่าธุรกิจอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พรรคพวก ธุรกิจที่เป็นลูกหนี้ขาดการชำระบางรายที่มีศักยภาพดี เช่น บริษัทอุตสาหกรรมปิโตรเคมีคัลไทย (TPI) ถูกบีบให้ต้องขายหุ้นให้รัฐและบริษัทพรรคพวกตนในราคาต่ำ

5. ใช้อำนาจหน้าที่แทรกแซงการเสนอข่าวของสถานีโทรทัศน์ไอทีวี และวิทยุโทรทัศน์ของภาครัฐ และจัดรายการสนทนาทางโทรทัศน์เพื่อประชาสัมพันธ์เฉพาะด้านบวกของฝ่ายรัฐบาล และปิดกั้นสิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชนในการเสนอข้อมูลข่าวสารเชิงวิจารณ์รัฐบาล เช่น ถอดถอนรายการวิทยุและโทรทัศน์ที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล ไม่ให้หน่วยงานรัฐ/รัฐวิสาหกิจบริษัทพรรคพวกตนให้โฆษณาหนังสือพิมพ์ที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล สั่งฟ้องเรียกค่าเสียหายเงินจำนวนมากจากผู้ทำงานด้านสื่อ นักกิจกรรม นักวิชาการที่วิพากษ์วิจารณ์นายกรัฐมนตรี ทั้ง ๆ ที่อารยะประเทศถือว่าคณะรัฐมนตรีเป็นบุคคลสาธารณะที่สื่อและประชาชนย่อมมีสิทธิวิจารณ์ได้

6. การใช้งบประมาณทั้งผ่านทางกระทรวงและงบประมาณกลางซึ่งตั้งไว้เป็นสัดส่วนสูงยิ่งกว่ารัฐบาลชุดที่ผ่านมา และใช้เงินทุนจากธนาคารภาครัฐลงทุนในโครงการขนาดใหญ่ และโครงการประชานิยมเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจอย่างไม่มีการวางแผนที่ดี ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ รั่วไหลได้ง่าย โครงการขนาดใหญ่ที่เป็นประโยชน์ต่อธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง วัสดุก่อสร้าง รถยนต์ ซึ่งเป็นธุรกิจสำคัญของนักการเมืองฝ่ายรัฐบาล รวมทั้งการมีโอกาสได้รับค่าคอมมิชชันจากโครงการขนาดใหญ่ ส่วนโครงการประชานิยมเน้นให้ประชาชนกู้เงินและจ่ายใช้สอยเพิ่ม จนเป็นหนี้เพิ่มขึ้นสูงกว่ารายได้ เป็นประโยชน์ต่อธุรกิจที่ขายสินค้าอุปโภคบริโภคบางอย่างให้ประชาชนได้เพิ่มขึ้นมากกว่าจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาภาคประชาชนและชุมชนให้เข้มแข็ง